

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Ann Viirmaa

**BIOLOOGILISE VANEMA ÕIGUSTE PÕHISEADUSLIKUD PIIRID NORMATIIVSE
PÕLVNEMISSÜSTEEMI KONTEKSTIS**

Magistritöö

Juhendaja
MA Susann Liin

Tartu
2025

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1 BIOLOOGILINE VANEMLUS PÕLVNEMISE NORMATIIVSES REGULATSIOONISÜSTEEMIS	6
1.1 Põlvnemise normatiivse regulatsioonisüsteemi olemuslikud tunnused	6
1.2 Bioloogiline vanemlus ema legaaldefiniitsiooni kontekstis	13
1.3 Bioloogiline vanemlus isa legaaldefiniitsiooni kontekstis	18
1.4 Bioloogiline vanemlus lapse lapsendamisel	22
2 BIOLOOGILISE VANEMLUSE PÕHIÕIGUSLIK RAAMISTIK	24
2.1 Bioloogilise vanema õigusliku positsiooni põhiseaduslik kaitse	24
2.1.1 Asjakohase põhiõiguse riived	24
2.1.2 Asjakohase põhiõiguse väljaselgitamine	25
2.1.3 Asjakohase põhiõiguse piiriklausel	34
2.2 Riivete põhiseaduspärasus	36
2.2.1 Legitiimne eesmärk	36
2.2.2 Proportsionaalsus	39
2.2.2.1 Proportsionaalsuse kriteeriumid	39
2.2.2.2 Isaduse vaidlustamise piiramine tähtaja kehtestamisega	41
2.2.2.3 Bioloogilise vanema õiguste riive lapsendamise ja lapsendamise kehtetuks tunnistamise menetluses	46
2.2.2.4 Doonorist põlvnemissuhte kindlakstegemise välistamine	48
2.3 Bioloogilise vanema õiguste kaitse võimalikud arengud tulevikus	50
KOKKUVÕTE	56
THE CONSTITUTIONAL LIMITS OF THE RIGHTS OF THE BIOLOGICAL PARENT IN THE CONTEXT OF A NORMATIVE FILIATION SYSTEM	59
LÜHENDITE LOETELU	64
KASUTATUD KIRJANDUSALLIKAD	65
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	67
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	69
KASUTATUD MUUD ALLIKAD	72

SISSEJUHATUS

Eestis on põlvnemine normatiivne õigusmõiste¹, mis tähendab, et Eestis saab põlvnemissuhte lapse ja vanema vahel tekkida või lõppeda üksnes seaduses sätestatud juhtudel ja korras, nagu on selgitatud ka õiguskirjanduses², perekonnaseaduse muutmise eelnõu seletuskirjas³ ja kohtupraktikas⁴. Sellest tulenevalt on õiguslikult lapse vanem isik, kes vastab seaduses sätestatud legaaldefiniitsioonile, olenemata tema tegelikust bioloogilisest sugulusest lapsega.⁵ Kaasaegsete reproduktiivmeditsiini meetodite arengu ja peremudelite mitmekesisustumise tõttu esineb aga üha enam olukordi, kus vanema bioloogilisi ja õiguslikke, samuti sotsiaalseid ja psühholoogilisi rolle täidavad erinevad isikud, keda võib olla rohkem kui kaks.⁶ Sellest tulenevalt ei ole tänapäeval enam tavapäratu, et lapse bioloogiline vanem ei ole õiguslik vanem.⁷ Kuivõrd põlvnemissuhtest tulenevaid õigusi ja kohustusi saavad teostada ainult lapse õiguslikud vanemad, on järjest aktuaalsemaks muutunud küsimus bioloogilise vanema õiguste kaitsest. Saksa konstitutsioonikohtus (*Das Bundesverfassungsgericht*; BverfG) analüüsis 2024. aastal, kas bioloogilisel vanemal peaks olema õigusliku vanemaga samaväärne õigus oma laste eest hoolitseda ja neid kasvatada.⁸ Riigikohtus 2021. aastal arutlusel olnud asjas kaaluti lapsendaja ja bioloogilise vanema õigusi, mis päädis 2023. aastal Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) märgilise lahendiga kohtuasjas *I. V. vs. Eesti*.⁹ Arutelu bioloogilise vanema õiguste kohta on pikemat aega kestnud nii Eesti kui ka välismaises õiguskirjanduses¹⁰ ning teema aktuaalsus nähtub ka

---

¹ Liin, S. Põlvnemine kui normatiivne õigusmõiste. – *Juridica* 2023/10, lk 807; Riigikogu XV koosseis. Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri. Kätesaadav arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5fcb88fd-b3d9-47a4-b5c1-ed9959bf0c9c/perekonnaseaduse-muutmise-ja-sellega-seonduvalt-teiste-seaduste-muutmise-seadus/> (21.04.2025).

² Liin, S., lk-d 807, 809; Liin, S., Kullerkupp, K. Kas lapsel saab olla kolm vanemat? – *Juridica* 2023/10, lk 819.

³ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri, lk 22.

⁴ RKTkm 15.06.2023, 2-22-7773/22, p 10; RKTkm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p-d 11 jj; RKTkm 05.06.2012, 3-2-1-40-12, p 12.

⁵ Liin, S., Kullerkupp, K., lk 818; Liin, S., lk-d 807-808.

⁶ Olm, A. Kauaoodatud abieluvõrdsus ja sellega koos jõustunud muudatused. – *Õiguskeel* 2024/1, lk 6; Liin, S., Kullerkupp, K., lk 827; Liin, S., lk 812; Sanders, A. Multiple parenthood: Towards a New Concept of Parenthood in German Family Law. – Willekens, H. jt (toim). *Motherhood and the Law*. – Göttinger Juristische Schriften. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen 2019/24, lk-d 130 ja 134-135; Sanders, A. *Mehrelternschaft*. Tübingen: Mohr Siebeck 2018, lk-d 443 ja 447; Plettenberg, I. *Vater, Vater, Mutter, Kind: Ein Plädoyer für die rechtliche Mehrvaterschaft*. Tübingen: Mohr Siebeck 2016, lk 1; Rauscher, T. (2011) *StaudingerBGB § 1591, vnr 1a*. – Coester, M., Rauscher, T. (toim). *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 4: Familienrecht: §§ 1589-1600d (Abstammung)*. München: Otto Schmidt/De Gruyter 2011;

⁷ Liin, Kullerkupp, lk-d 824-826.

⁸ BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 09. April 2024 – 1 BvR 2017/21.

⁹ RKTkm 10.02.2021, 2-18-11489/76; EIKo 37031/21, *I.V. vs. Eesti*.

¹⁰ Wellenhofer, M. (2024) *MüKoBGB § 1591, vnr-d 45-46*. – Sacker, F. J. jt (toim). *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Buch 4: Familienrecht. 9. Aufl.* München: C. H. Beck 2024; Liin, S., Kullerkupp, K., lk 827; Sanders, A. 2019, lk-d 141-143; Rauscher, T. (2011) *StaudingerBGB § 1591, vnr 1a*.

Euroopa Komisjoni algatusest põlvnemise määruse kohta.¹¹

Kuigi bioloogilise vanema õiguslik positsioon üha aktuaalsem küsimus, ei ole seda seni Eesti kohtupraktikas ega õiguskirjanduses käsitletud. Akadeemilisi töid nimetatud teemal Eestis kirjutatud ei ole, mõned varasemad magistritööd puudutavad asendusemadust¹². Riigikohtuni jõudnud nn kolme vanema kaasuses rõhutati kahe vanema printsiibi vajalikkust, kuid bioloogilise isa õiguste küsimus jäeti lahtiseks.¹³ Eesti õiguskirjanduses on küll arutletud paljuvanemaliste peresuhete üle, kuid bioloogilise vanema õiguste probleematika on üksnes lühidalt ära markeeritud.¹⁴ Abieluvõrdsuse eelnõuga viidi läbi nn põlvnemise reform, kuid põhiseaduspärasuse analüüsi selle käigus ei tehtud. Magistritöös jätkatakse analüüsi sealt, kus see õiguskirjanduses ja seadusloomes pooleli jäi.

Magistritöö eesmärk on selgitada välja, millised on bioloogilise vanema õiguste põhiseaduslikud raamid Eesti normatiivse põlvnemissüsteemi kontekstis ning kas bioloogilise vanema põlvnemissuhte loomist ja hoidmist piiravad normid on õiguspärased. Magistritöö eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgmised uurimisküsimused:

1. Millised on Eesti normatiivse põlvnemissüsteemi olemuslikud tunnused ning kuidas erinevad need faktipõhise põlvnemissüsteemi tunnustest?
2. Milline on ema ja isa õiguslik käsitus Eesti normatiivses põlvnemissüsteemi kontekstis ning millised on olukorrad, kus lapse bioloogiline vanem ei ole lapse õiguslik vanem?
3. Millised on bioloogilise vanema õiguste põhiseaduslikud raamid?
4. Kas normid, mis piiravad bioloogilise vanema õigust luua ja hoida sidemeid oma bioloogilise lapsega on õiguspärased (formaalne ja materiaalne põhiseaduspärasus)?
5. Millised on bioloogilise vanema õiguste kaitse võimalikud arengud tulevikus?

Magistritöö struktuur lähtub magistritöö eesmärgist ja uurimisküsimustest. Töö esimeses peatükis analüüsitakse, millised on Eesti normatiivse põlvnemissüsteemi olemuslikud tunnused ning sarnasused ja erinevused võrreldes faktipõhise põlvnemissüsteemiga. Seejärel kaardistatakse elulised olukorrad, kus lapse bioloogiline vanem ei ole õiguslik vanem. Töö teises

---

¹¹ Seletuskiri 7. detsembri 2022. aasta Euroopa Komisjoni ettepaneku juurde luua nõukogu määrus, mis käsitleb kohtualluvust, kohaldatavat õigust, põlvnemisega seotud asjades tehtud lahendite tunnustamist ja ametlike dokumentide vastuvõtmist ning Euroopa vanematõendit. – COM/2022/695 final, lk 1. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:52022PC0695> (21.04.2025).

¹² Lubja, K. Surrogaatus põhiõiguste kontekstis ja surrogaaturismiga kaasnevad õiguslikud probleemkohad. Magistritöö. Juhendaja Ants Nõmper. Tartu: Tartu Ülikool 2017; Mänd, J. Asendusemadusest tulenevate õigussuhete kvalifitseerimine Eesti rahvusvahelises eraõiguses. Magistritöö. Juhendaja Maarja Torga. Tartu: Tartu Ülikool 2016; Kruusimägi, K. Asendusemaduse seadustamine Eestis – probleemid ja perspektiivid. Magistritöö. Juhendajad Ants Nõmper, Jaan Sootak. Tartu: Tartu Ülikool 2011.

¹³ RKTKo 24.10.2012, 3-2-1-111-12, p 17; RKTKm 23.05.2012, 3-2-1-48-12, p 17.

¹⁴ Liin, Kullerkupp, lk-d 827-828.

peatükis analüüsitakse, millised on bioloogilise vanema õiguste põhiõiguslikud raamid ning hinnatakse kas normid, mis piiravad bioloogilise vanema õigust luua ja hoida sidemeid oma bioloogilise lapsega, on õiguspärased. Analüüsitakse kõiki formaalse ja materiaalse õiguspärasuse eeldusi. Viimaks uurib autor, millised on bioloogilise vanema õiguste kaitse võimalikud arengud tulevikus.

Magistritöö peamised allikad on nii Eesti kui ka välismaine õiguskirjandus ja kohtupraktika, samuti seadusloome käigus koostatud seletuskirjad ja analüüsid. Magistritöö koostamiseks kasutab autor õigusdogmaatilist, süstematiseerivat ja võrdlev-analüütilist uurimismeetodit. Õigusdogmaatilist meetodit rakendab autor selleks, et analüüsida õiguskirjanduse- ja teooria pinnalt põlvnemise normatiivse regulatsioonisüsteemi olemuslikke tunnuseid ning bioloogilise vanemluse põhiõiguslikku raamistikku. Süstematiseeriva meetodi kombineeritud rakendamisel analüütilise meetodiga uurib autor Eesti õiguskorras sisalduvate ema ja isa legaaldefiniitsioonide kohaldamisalade sisustamist ning kaardistab olukorrad, kus õiguslik vanem ei ole lapse bioloogiline vanem. Võrdleva meetodi kohaselt võrdleb autor Eesti põlvnemise regulatsiooni Saksamaa põlvnemise regulatsiooniga. Autor on jõudnud järeldusele, et PKS § 83 jj eeskujuks on olnud Saksamaa Liitvabariigi Tsiviilseadustiku¹⁵ (sks *Das Deutsche Bürgerliche Gesetzbuch*; BGB) § 1591 jj, mistõttu on põhjendatud Eestis ja Saksamaal levinud seisukohtade kõrvutamine. Magistritöö ei pretendeeri olema võrdlev õiguslik käsitlus, kuid kuna Eesti põlvnemisregulatsioon põhineb Saksamaa regulatsioonil, analüüsib autor vastavat õiguskirjandust ja kohtupraktikat, et välja selgitada Eesti regulatsiooni olemus.

Käesolevas magistritöös tähistab mõiste „bioloogiline vanem“ kõiki isikuid, kes on lapsega geneetilises suguluses ehk kellelt pärineb lapse eostamiseks kasutatud rakk, kuid kellest ei ole põlvnemissuhet seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud. Seevastu „õiguslik vanem“ tähistab magistritöös isikut, kellest on põlvnemissuhe seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud.

Märksõnad: perekonnaõigus; põlvnemise tuvastamine; põhiõigused

---

¹⁵ Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738), das zuletzt durch Artikel 4 des Gesetzes vom 7. April 2025 (BGBl. 2025 I Nr. 109) geändert worden ist. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.gesetze-im-internet.de/> (22.04.2024).

1 BIOLOOGILINE VANEMLUS PÕLVNEMISE NORMATIIVSES REGULATSIOONISÜSTEEMIS

1.1 Põlvnemise normatiivse regulatsioonisüsteemi olemuslikud tunnused

Põlvnemisõiguslikud regulatsioonimudelid võib üldjoontes jagada kahte kategooriasse. Põlvnemissuhte tuvastamist saab vaadelda kui faktiküsimust (faktipõhine põlvnemissüsteem) või kui õigusküsimust (normatiivne ehk staatuspõhine põlvnemissüsteem).¹⁶ Faktipõhine põlvnemissüsteem on kasutusel Anglo-Ameerika õiguskultuuris¹⁷, sh nt Inglismaal ja Wales'is¹⁸, Šotimaal¹⁹ ning Põhja-Iirimaal²⁰. Normatiivne põlvnemissüsteem on kasutusel enamik Mandri-Euroopa õiguskordades²¹, sh nt Saksamaal²², Austrias²³, Šveitsis²⁴ ja Rootsis²⁵. Ka Eesti õiguskord, olles osa Mandri-Euroopalikust õiguskultuurist, on põlvnemissüsteemi rajanud arusaamale, et põlvnemine on normatiivne õigusmõiste.²⁶ Autor loob magistritööks vajaliku õiguslikuteoreetilise raamistiku, analüüsid, millised on normatiivse olemuslikud tunnused ning kuidas need erinevad faktipõhise põlvnemissüsteemi tunnustest.

Põlvnemissuhte olemasolu määratakse kindlaks lapse vanemate kaudu.²⁷ Eestis on lapse ema PKS § 83 järgi naine, kes on lapse sünnitanud. Lapse isa on PKS § 84 lg 1 alusel mees, kes on lapse eostanud. Loetakse, et lapse on eostanud mees, kes on lapse sünni hetkel emaga abielus (PKS § 84 lg 1 p 1) või kes on isaduse omaks võtnud (PKS § 84 lg 1 p 2) või kelle isaduse on

---

¹⁶ Liin, S., lk 807; Sanders, A. 2018, lk 7.

¹⁷ *Judgment in the matter of the Baronety of Pringle of Stichill*, United Kingdom Privy Council (UKPC) 2016 (JCPC/2015/0079); lähemalt: Sanders, A. 2019, lk-d 121 ja 129; Sanders, A. 2018, lk-d 7 ja 14; Douglas, G. The Intention to be a Parent and the Making of Mothers. – *The Modern Law Review* 1994/57, lk 636.

¹⁸ Foster, D. Parental responsibility in England and Wales. Research Briefing. House of Commons Library 2024, lk 7; Callus, T. A new parenthood paradigm for twenty-first century family law in England and Wales? – *Legal Studies* 2012/32 (3), lk 348.

¹⁹ Sanders, A. 2019, lk 121; Agnew, C., Black, G. The Significance of Status and Genetics in Succession to Titles, Honours, Dignities and Coats of Arms: Making the Case for Reform. – *Cambridge Law Journal* 2018/77 (2), lk 321.

²⁰ O'Connell, C. How Irish law can recognise intending parentage while vindicating the child's right to identity in assisted human reproduction. Doctoral thesis. Supervisor Conor O'Mahony. Cork: National University of Ireland, Cork 2023, lk 12.

²¹ Liin, S., lk 807; Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri, lk-d 21-22; Swennen, F. Motherhoods and the Law. – Willekens, H. jt (toim). *Motherhood and the Law – Göttinger Juristische Schriften*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen 2019/24, lk 102; Sanders, A. 2018, lk 7.

²² Wellenhofer, M. (2024) *MüKoBGB*, eelmärkus BGB §-le 1591, vnr 14; Sanders, A. 2019, lk-d 121 ja 129; Sanders, A. 2018, lk 7.

²³ Grabenwarter, C., Störck, M.-T. Family Forms and Parenthood in Austria. – Büchler, A., Keller, H. (toim). *Family Forms and Parenthood: Theory and Practice of Article 8 ECHR in Europe*. Cambridge: Intersentia 2016, lk-d 65-66.

²⁴ Cottier, M., Wytenbach, J. Family Forms and Parenthood in Switzerland. – Büchler, A., Keller, H. (toim). *Family Forms and Parenthood: Theory and Practice of Article 8 ECHR in Europe*. Cambridge: Intersentia 2016, lk-d 464-466.

²⁵ Singer, A. Family Forms and Parenthood in Sweden. – Büchler, A., Keller, H. (toim). *Family Forms and Parenthood: Theory and Practice of Article 8 ECHR in Europe*. Cambridge: Intersentia 2016, lk-d 433-436.

²⁶ Liin, S., lk 807.

²⁷ Wellenhofer, M. (2024) *MüKoBGB*, eelmärkus BGB §-le 1591, vnr 14.

tuvastanud kohus (PKS § 84 lg 1 p 3). Lisaks tekib põlvnemissuhe lapsendamise (PKS § 161) ja kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse²⁸ (KVEKS) § 17¹ ja § 17²) tulemusel.²⁹ Sarnaselt Eesti põlvnemisõigusele tuleneb ka Inglismaal ja Wales'is³⁰, Šotimaal³¹ ning Põhja-Iirimaa³² vastu võetud parlamentaarsetest õigusaktidest, et lapse ema on naine, kes on lapse sünnitanud³³. Lapse isa on viidatud õigusaktide kohaselt mees, kes on kantud lapse sünnitunnistusele. Mees kantakse lapse isana sünnitunnistusele, kui ta on lapse emaga lapse sünni hetkel abielus või kui ta esitab koos lapse emaga vastava taotluse või kui kohtus leiab tema isadus tõendamist.³⁴ Lisaks saab Ühendkuningriikides tuvastada mehe isaduse kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise kaudu.³⁵ Seega on nii normatiivne kui ka faktipõhine põlvnemise regulatsioonisüsteem üles ehitatud sotsiaalsetel faktidel põhinevatele juriidilistele eeldustele.³⁶ Võrreldes Eesti ja Ühendkuningriikide põlvnemisregulatsioone, nähtub, et need juriidilised eeldused võivad nii normatiivses kui ka faktipõhises põlvnemissüsteemis olla väga sarnased. Sellest tulenevalt uurib autor, kuidas mõjutab põlvnemisõigusliku regulatsioonimudeli valik põlvnemissuhte tuvastamist olukorras, kus vanemaks saamise juriidiliste eeldused on esmapilgul samasisulised.

Eesti normatiivses põlvnemissüsteemis, kus põlvnemist vaadeldakse õigusliku küsimusena, peab põlvnemine olema kindlaks tehtud seaduses sätestatud korras (PKS § 82). Õiguskirjanduses³⁷, perekonnaseaduse muutmise eelnõu seletuskirjas³⁸ ja kohtupraktikas³⁹ on selgitatud, et Eestis saab põlvnemissuhe tekkida või lõppeda üksnes seaduses sätestatud eeldustel. Nii on Riigikohus

---

²⁸ Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seadus. – RT I, 06.07.2023, 52.

²⁹ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri, lk 22; RKTKm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p 13.

³⁰ Vt Inglismaal ja Wales'is laste õiguste kohta 1989. aastal vastu võetud parlamendiseaduse § 2 lg 1; The Children Act of 16th November 1989. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legislation.gov.uk/> (04.02.2025).

³¹ Vt Šotimaal 1995. aastal laste õiguste kohta vastu võetud parlamendiseaduse § 3 lg 1; The Children (Scotland) Act of 19th July 1995. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legislation.gov.uk/> (04.02.2025).

³² Vt Põhja-Iirimaa 1995. aastal laste õiguste kohta vastu võetud määruse § 7 lg 1; The Children (Northern Ireland) Order No. 755 (N.I. 2) of 15th March 1995. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legislation.gov.uk/> (04.02.2025).

³³ Vt ka Ühendkuningriikide-üleselt 2008. aastal kunstliku viljastamise ja embrüoloogia kohta vastu võetud parlamendiseaduse § 33; The Human Fertilisation and Embryology Act of 13th November 2008. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legislation.gov.uk/> (04.02.2025).

³⁴ Vt The Children Act 1898 § 2 koosmõjus §-ga 4; The Children (Scotland) Act 1995 § 3 lg 1b; The Children (Northern Ireland) Order 1995 § 7 lg 1; lähemalt: Scherpe, J. M., Fenton-Glynn, C., Hughes, K. Family Forms and Parenthood in England and Wales. – Büchler, A., Keller, H. (toim). Family Forms and Parenthood: Theory and Practice of Article 8 ECHR in Europe. Cambridge: Intersentia 2016, lk-d 159-160.

³⁵ Vt The Human Fertilisation and Embryology Act 2008 §-d 36-37.

³⁶ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB, eelmärkus BGB §-le 1591, vnr 20; Sanders, A. 2018, lk-d 8 ja 11-12; Büchler, A., Keller, H. (toim). Family Forms and Parenthood: Theory and Practice of Article 8 ECHR in Europe. Cambridge: Intersentia 2016., lk 35; Plettenberg, I., lk 55.

³⁷ Liin, S., lk-d 807 ja 809; Liin, S., Kullerkupp, K., lk 819.

³⁸ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri, lk 22.

³⁹ RKTKm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p-d 11 jj; RKTKm 05.06.2012, 3-2-1-40-12, p 12.

2023. aastal tehtud määruses sedastanud, et perekonnaseaduses reguleeritud lapse ja vanema vahelise õigussuhte puhul on relevantne üksnes niisugune põlvnemine, mis on kindlaks tehtud mõnel seaduses sätestatud viisil.⁴⁰ Seega on eelpool nimetatud põlvnemissuhte tuvastamise materiaalsoiguslikud alused Eesti õiguskorras ammendavad ja üldkehtivad – muudel juhtudel põlvnemissuhte õiguslikus mõttes tekkida ei saa.⁴¹ Seevastu Anglo-Ameerikale omase regulatsioonimudeli puhul nähakse põlvnemist kui faktilist küsimust, mida on võimalik tõenditega tuvastada ja ümber lükata.⁴² See tähendab, et kuigi ka faktipõhises põlvnemissüsteemis on kehtestatud teatud juriidilised eeldused põlvnemissuhte tuvastamiseks, on need eeldused lõpp-astmes tõenditega ümberlükatavad.⁴³

Eelnevast saab järeldada, et kui faktipõhises põlvnemissüsteemis on lapse põlvnemine vanemast piisaval määral tõendatud, võib põlvnemissuhte tekkida ka väljaspool seaduses sätestatud eeldusi. Seega ei ole Anglo-Ameerikalikus regulatsioonisüsteemis vanemluse juriidilistel eeldustel ammendavat iseloomu. Seevastu normatiivses süsteemis saab põlvnemissuhte tekkida üksnes seaduses sätestatud tingimustel, faktiliste asjaolude tõendamine põlvnemissuhte loomisel või lõpetamisel määravaks ei ole. Niisiis nõuab põlvnemissuhte tuvastamine normatiivses süsteemis seaduses sätestatud eelduste täitmist, samal ajal kui faktilises süsteemis on lõpp-astmes määravaks suguluse aluseks olevate faktiliste asjaolude tõendamine. Nii on ka S. Liin märkinud, et nt lapse eostamine PKS § 84 lg 1 mõttes ei tähenda faktilist asjaolu, mida mehel oleks võimalik tõenditega kinnitada, vaid normatiivset õiguslikku mõistet, mida tuleb sisustada lähtuvalt PKS § 84 lg 1 p-des 1-3 sätestatud tunnustest.⁴⁴ Seega tuleb normatiivses põlvnemissüsteemis vanemluse juriidilisi eeldusi mõista kui põlvnemissuhte tuvastamise ammendavaid materiaalsoiguslikke aluseid. Faktipõhises põlvnemissüsteemis on vanemluse tuvastamise sätetel üksnes ümberlükatava eelduse iseloom.

Eeltoodust tulenevalt saab Eestis lapse õiguslik vanem olla üksnes isik, kes vastab seaduses sätestatud vanema legaaldefiniitsioonile.⁴⁵ Põlvnemine emast ja isast tuleb alati tuvastada vastavalt seaduses sätestatud tingimustele.⁴⁶ Nii Eesti õiguskirjanduses⁴⁷, perekonnaseaduse

---

⁴⁰ RKTkm 15.06.2023, 2-22-7773/22, p 10.

⁴¹ Liin, S., lk 811; Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri, lk 22; RKTkm 05.06.2012, 3-2-1-40-12, p 12.

⁴² *Judgment in the matter of the Baronety of Pringle of Stichill*, United Kingdom Privy Council (UKPC) 2016 (JCPC/2015/0079), p-d 80-81; lähemalt: Sanders, A. 2019, lk-d 121 ja 129; Sanders, A. 2018, lk-d 7 ja 14; Callus, T., lk 348; Douglas, G., lk 636.

⁴³ Sanders, A. 2018, lk 14.

⁴⁴ Liin, S., lk 809.

⁴⁵ Liin, S., Kullerkupp, K., lk 818; Liin, S., lk-d 807-808.

⁴⁶ Liin, S., lk 809.

⁴⁷ Liin, S., lk 812; Liin, S., Kullerkupp, K., lk 819.

muutmise eelnõu seletuskirjas⁴⁸ kui ka kohtupraktikas⁴⁹ rõhutatud, et molekulaargeneetiline uuring (s.o DNA-test) ei saa tekitada ega lõpetada põlvnemissuhet, isegi kui selle abil on võimalik bioloogiline sugulus lapse ja vanema vahel tuvastada peaaegu 100%-lise tõenäosusega. Seda seetõttu, et DNA-testi ei ole põlvnemissuhte tuvastamise alusena seaduses loetletud.⁵⁰ Niisamuti ei loo põlvnemissuhet lapse ja vanema vahele vanema poolt lapse faktiline kasvatamine ja nendevaheline kiindumussuhe.⁵¹ Seevastu faktipõhise regulatsioonimudeli puhul, kus põlvnemissuhte tuvastamisel on määravaks suguluse aluseks olevate faktiliste asjaolude tõendamine, saab DNA-testiga luua ja lõpetada põlvnemissuhte.⁵² Seda põhjusel, et faktiliselt on põlvnemise puhul tõendatav eelkõige just lapse ja vanema vaheline bioloogiline side⁵³, mille tõendamine leiab kõige usaldusväärsemalt aset DNA-testi abil⁵⁴. Sellist õiguslikku olukorda illustreerib hästi Ühendkuningriikides 2016. aastal tehtud otsus, kus kohus tuvastas DNA-põhiste tõendite tuginedes tagasiulatuvalt põlvnemissuhte puudumise ning tühistas sellest tulenevalt isiku parunistaatuse.⁵⁵

Järelikult ei saa normatiivses põlvnemissüsteemis DNA-test kedagi õiguslikuks vanemaks teha, sest vanem juriidilises mõttes saab olla üksnes isik, kes vastab seaduses sätestatud legaaldefiniitsioonile. Kui isik ei vasta seaduses sätestatud vanemluse eeldustele, ei saa temast lapse õiguslikku vanemat isegi siis, kui lapse bioloogiline põlvnemine temast on DNA-testiga usaldusväärset kindlaks tehtud. Normatiivsele süsteemile vastupidiselt saab faktipõhises põlvnemissüsteemis DNA-test luua põlvnemissuhte. Seejuures on põlvnemissuhte tuvastamine bioloogilisest vanemast DNA-testi abil võimalik ka juhul, kui vanemluse juriidilisele eelduse kaudu on lapse õiguslik vanem mõni teine isik. Sellises olukorras on DNA-test tõendiks, millega lükatakse vanemluse juriidiline eeldus kui faktiküsimus ümber.

Kuivõrd normatiivses põlvnemissüsteemis on õiguslik vanem isik, kes vastab legaaldefiniitsioonile ning DNA-test seda ei mõjuta, ei ole põlvnemissuhte tuvastamisel

---

⁴⁸ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (207 SE) eelnõu seletuskiri, lk 25.

⁴⁹ RKHKo 17.05.2024, 3-22-1072/28, p 16; RKTkm 15.06.2023, 2-22-7773/22, p 10; RKTkm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p-d 14-15.

⁵⁰ RKHKo 17.05.2024, 3-22-1072/28, p 16; Liin, S., lk 812.

⁵¹ Liin, S., Kullerkupp, K., lk 819; RKTkm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p 13.

⁵² *Judgment in the matter of the Baroncy of Pringle of Stichill*, United Kingdom Privy Council (UKPC) 2016 (JCPC/2015/0079), eelkõige p 82.

⁵³ Sanders, A. 2018, lk-d 7-8; Callus, T., lk 348; Douglas, G., lk 636.

⁵⁴ Jobling, M. A. jt. *Human Evolutionary Genetics*. New York: Garland Science, Taylor & Francis Group, LLC 2014, lk 585; vt ka Sanders, A. 2018, lk 12.

⁵⁵ *Judgment in the matter of the Baroncy of Pringle of Stichill*, United Kingdom Privy Council (UKPC) 2016 (JCPC/2015/0079), p-d 82-85.

määravaks lapse ja vanema vaheline bioloogiline sugulus.⁵⁶ Eesti õiguskirjanduses on leitud, et ka juhul, kui selgub, et lapse õiguslik vanem ei ole tegelikult tema bioloogiline vanem, ei lõpeta see seaduses sätestatud korras tuvastatud põlvnemissuhet.⁵⁷ Samuti ei ole bioloogilise sideme (ilmselge) puudumine takistuseks põlvnemissuhte tekkimisele, nt tuvastatakse ema abikaasast põlvnemissuhte ka juhul, kui mees on viljatu, on olnud aastaid koomas või on ema elukohariigist kaua aega tagasi emigreerunud.⁵⁸ Seega, kui selgub, et mees, kelle isadus on tuvastatud PKS § 84 lg 1 alusel, ei ole tegelikult lapse bioloogiline isa, ei mõjuta see lapse ja tema õigusliku isa vahel eksisteerivat põlvnemissuhet ega muuda last õiguslikus mõttes põlvnevaks tema bioloogilisest isast. Samadele järeldustele on Eesti põlvnemisregulatsiooni aluseks oleva Saksa põlvnemissüsteemi osas jõudnud A. Sanders⁵⁹, T. Rauscher⁶⁰ ja M. Wellenhofer⁶¹. Vastupidiselt normatiivsele süsteemile on faktipõhises põlvnemisregulatsioonis lõpp-astmes määravaks just lapse ja vanema vaheline bioloogiline sugulus.⁶² Nt on Ühendkuningriikide õiguskorda küll sisse kirjutatud eeldus, et ema abikaasa on lapse õiguslik isa, kuid see ei takista lapse ja tema bioloogilise isa vahelise põlvnemissuhte tekkimist, kui tõendamist leiab lapse ja isa vaheline bioloogiline side.⁶³

Saab järeldada, et normatiivses põlvnemissüsteemis ei loo bioloogiline sugulus põlvnemissuhet, samuti ei takista bioloogilise sideme puudumine põlvnemissuhte tuvastamist juriidiliste eelduste alusel. Faktipõhises regulatsioonisüsteemis ei pruugi bioloogilise sideme puudumine takistada küll põlvnemissuhte loomist, kuid vaidluse korral on see aluseks põlvnemissuhte lõpetamisele.

Kuivõrd normatiivses põlvnemissüsteemis saab isik õiguslikuks vanemaks üksnes seaduses sätestatud alustel, ei mõjuta põlvnemissuhte olemasolu ka rahvastikuregistri kanne⁶⁴ ega sünniakti kanne⁶⁵. Ka Riigikohus on selgitanud, et rahvastikuregistri kanne ei ole konstitutiivne,

---

⁵⁶ Liin, S., lk 807; vt ka Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB, eelmärkus BGB §-le 1591, vnr 14; Sanders, A. 2019, lk-d 121 ja 129.

⁵⁷ Liin, S., lk 813; Liin, S., Kullerkupp, K., lk 818.

⁵⁸ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1592, vnr 13.

⁵⁹ Sanders, A. 2019, lk-d 121 ja 129; Sanders, A. 2018, lk 11.

⁶⁰ Rauscher, T. (2011) StaudingerBGB, eelmärkus BGB §-dele 1591-1600d, vnr-d 42 ja 53.

⁶¹ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB, eelmärkus BGB §-le 1591, vnr 14.

⁶² Sanders, A. 2019, lk 121.

⁶³ Sanders, A. 2019, lk-d 121 ja 129; Sanders, A. 2018, lk 14.

⁶⁴ RKTkm 15.06.2023, 2-22-7773/22, p 10; RKTkm 19.05.2023, 2-21-7200/68, p 23.2; RKTkm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p-d 14-15 ja 21.

⁶⁵ Riigikogu XI koosseis. Perekonnaseaduse eelnõu (543 SE) seletuskiri, lk 1. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/b08d579a-6ae6-7288-be34-fcfd72f84e0/perekonnaseadus/> (24.11.2024), mis sisu osas vastab täielikult Vabariigi Valitsuse poolt 28. mail 2007 algatatud perekonnaseaduse eelnõu 55 SE kolmanda lugemise tekstile, mis langes Riigikogu menetlusest välja 21. mai 2009 lõpphääletusel. Sellest tulenevalt suunab viidatud eelnõu seletuskiri sisuliste küsimuste osas perekonnaseaduse eelnõu 55 SE algtekstile lisatud seletuskirja juurde: Riigikogu XI koosseis. Perekonnaseaduse eelnõu (55 SE) seletuskiri, lk 29. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/982033c7-c2e1-2ce6-0479-ef2bf925488b/perekonnaseadus/> (26.04.2024).

sellel on Eesti õiguskorras üksnes tõenduslik tähendus.⁶⁶ Autor peab siiski vajalikuks märkida, et 2022. aastal Riigikohtu tsiviilkolleegiumi täiskoosseisu poolt tehtud määruse juurde kirjutatud eriarvamuses asus riigikohtunik T. Tampuu seisukohale, et lapse ja vanema vahelise põlvnemissuhet tuvastamine ei ole võimalik enne, kui lapse sünniakti ja rahvastikuregistrisse tehtud varasemad ebaõiged kanded lapse isa kohta on parandatud.⁶⁷ Ka S. Liin on juhtinud tähelepanu, et arusaam, justkui eeldaks põlvnemise kindlakstegemine vastava kande tegemist rahvastikuregistrisse, on ekslik. S. Liin on spekulierenud, et selline arusaam on kujunenud varasemalt kehtinud perekonnaseaduse⁶⁸ (1995. aasta perekonnaseadus) mõjul, kus põlvnemissuhet käsitleti sünniakti kande kaudu.⁶⁹ Seevastu faktilises põlvnemissüsteemis saab autori arvates omistada sünnitunnistuse kandele konstitutiivse tähenduse. Seda põhjusel, et eelnevalt välja toodud Ühendkuningriikide regulatsioonist⁷⁰ ilmnes, et isaduse tuvastamise puhul on määravaks just mehe kandmine isana lapse sünnitunnistusele.⁷¹

Järelikult ei saa normatiivses põlvnemissüsteemis isikust lapse õiguslikku vanemat ka seeläbi, et ta on kantud lapse vanemana sünnitunnistusele või rahvastikuregistrisse. Samuti ei muuda isiku õigusliku vanema staatust asjaolu, et vastavaid kandeid isiku kohta tehtud ei ole. Samas faktipõhises põlvnemissüsteemis saab sünnitunnistuse kandele omistada konstitutiivse tähenduse, kuivõrd analüüsitud regulatsioonidest nähtub, et vanemluse juriidilised eeldused on üles ehitatud määramaks, kelle saab kanda lapse sünnitunnistusele. Sellest saab järeldada, et vastava kande puudumine tähendab, et isikul ei ole õigusliku vanema staatust.

Eeltoodud põhjustel iseloomustab Eesti normatiivset põlvnemissüsteemi staatusel põhinev lähenemine (staatusprintsip; sks *statusprinzip*).⁷² See tähendab, et lapse põlvnemist vanemast vaadeldakse normatiivses regulatsioonisüsteemis kui õiguslikku staatust, mis saab tekkida üksnes seaduse alusel ning mis omistatakse vanemale püsivalt, selgelt ja üheselt.⁷³ Staatusprintsip tagab, et tuvastatud põlvnemissuhe omab toimet kõigi kolmandate isikute suhtes

---

⁶⁶ RKTkm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p 14.

⁶⁷ Riigikohtunik T. Tampuu eriarvamus RKTkm 12.01.2022, 2-19-1719/87 juurde, eelkõige p 3.

⁶⁸ Perekonnaseadus. – RT I 1994, 75, 1326 ... RT I 2009, 60, 395.

⁶⁹ Liin, S., lk 808.

⁷⁰ Vt The Children Act 1898 § 2 koosmõjus §-ga 4; The Children (Scotland) Act 1995 § 3 lg 1b; The Children (Northern Ireland) Order 1995 § 7 lg 1.

⁷¹ Vt ka Inglismaal ja Wales'is 1953. aastal sündide ja surmade registreerimise kohta vastu võetud parlamendiseaduse § 10; The Births and Deaths Registration Act 1953. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legislation.gov.uk/> (17.04.2025).

⁷² Liin, S., lk 808.

⁷³ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB, eelmärkus BGB §-le 1591, vnr 15; Sanders, A. 2018, lk 11; Plettenberg, I., lk 55; Rauscher, T. (2011) StaudingerBGB, eelmärkus BGB §-dele 1591-1600d, vnr-d 2 ja 42; vt ka Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (207 SE) eelnõu seletuskiri, lk 21.

(staatuse selguse põhimõte).⁷⁴ Seetõttu on selle õigusliku staatuse muutmise ja lõpetamise võimalik vaid seaduses ettenähtud korras kitsastel eeldustel ja piiratud aja jooksu (staatuse stabiilsuse ja kindluse põhimõtted).⁷⁵ Nii on isaduse kohtuliku tuvastamise eeldused sätestatud PKS §-s 94 ning isaduse vaidlustamise eeldused sätestatud PKS §-s 91. PKS § 93 lg 1 sätestab isaduse vaidlustamiseks ühe-aastase tähtaja. PKS § 95 esimese lause kohaselt toimub isaduse tuvastamine või vaidlustamine üldjuhul hagimenetluses. Riigikohus on seejuures rõhutanud, et hagi õigegevõtt põlvnemissuhte tekkimist ega lõppemist ei mõjuta.⁷⁶ Samuti ei tähenda põlvnemissuhte vaidlustamine rahvastikuregistri või sünniakti kande või selles esitatud andmete vaidlustamist, vaid põlvnemise kui iseseisva õigussuhte vaidlustamist.⁷⁷ Faktipõhises põlvnemissüsteemis on aga põlvnemist võimalik faktipõhiste tõenditega tuvastada ja vaidlustada igas kohtumenetluses, kus põlvnemissuhte olemasolu on asja lahendamise seisukohalt asjakohane.⁷⁸ Nii on bioloogilisel isal võimalik kohtumenetluses esitada bioloogilist sugulust kinnitavaid tõendeid, mille alusel tuvastab kohus põlvnemissuhte ka juhul, kui lapse õiguslikuks isaks oli varasemalt abielu eelduse kaudu teine mees.⁷⁹ Samal põhimõttel lõppeb lapse ja mehe vaheline põlvnemissuhe, kui kohus tuvastab tõendite alusel, et ema abikaasa ei ole lapse bioloogiline isa, olenemata sellekohasest juriidilisest eeldusest.⁸⁰

Järelikult on normatiivses ehk staatuspõhises põlvnemissüsteemis ka põlvnemissuhte muutmise ja lõpetamine võimalik ainult seaduses sätestatud korras ja piiratud eeldustel. Samas kui faktipõhises süsteemis on põlvnemissuhte ümberkujundamine menetluslikult lihtsam, kuivõrd see eeldab üksnes bioloogilise suguluse aluseks olevate faktiliste asjaolude tõendamist või ümberlükkamist. Selliselt on normatiivses süsteemis tagatud vanemliku positsiooni kui õigusliku staatuse püsivus ja kindlus, samal ajal kui faktipõhine regulatsioon on fokuseeritud nn bioloogilise tõe tuvastamisele ja kaitsmisele.

Eeltoodut kokku võttes sõnastab autor normatiivse põlvnemissüsteemi olemuslikud tunnused: põlvnemine peab olema kindlaks tehtud seaduses sätestatud eeldustel ja korras, seejuures on põlvnemisregulatsioon ammendav ja üldkehtiv; lapse õiguslik vanem saab olla üksnes isik, kes vastab legaaldefiniitsioonile, DNA-test ega registrikanne põlvnemissuhte olemasolu ei mõjuta;

---

⁷⁴ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB, celmärkus BGB §-le 1591, vnr 15; Sanders, A. 2019, lk 121; Plettenberg, I., lk 56.

⁷⁵ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB, celmärkus BGB §-le 1591, vnr 15; Liin, S., lk-d 807-808; Sanders, A. 2018, lk 11; Plettenberg, I., lk 56.

⁷⁶ RKTkm 15.06.2023, 2-22-7773/22, p 10.

⁷⁷ Liin, S., lk 808; Perekonnaseaduse eelnõu (55 SE) seletuskiri, lk 29.

⁷⁸ Sanders, A. 2018, lk 14.

⁷⁹ *Judgment in the matter of the Baronetcy of Pringle of Stichill*, United Kingdom Privy Council (UKPC) 2016 (JCPC/2015/0079), p-d 80-82

⁸⁰ Sanders, A. 2019, lk-d 121 ja 129; Sanders, A. 2018, lk 14.

põlvnemissuhte tuvastamisel ei ole määravaks lapse ja vanema vaheline bioloogiline side ning bioloogilise suguluse puudumine ei ole takistuseks vanema õigusliku staatuse omandamisele; regulatsiooni iseloomustab staatusel põhinev lähenemine, mis tähendab, et põlvnemissuhte muutmine ja lõpetamine saab toimuda üksnes seaduses sätestatud korras piiratud juhtudel. Kuigi nii normatiivne kui ka faktipõhine regulatsioonisüsteem on üles ehitatud sarnastele vanemluse juriidilistele eeldustele, on faktipõhises süsteemis võimalik põlvnemise tuvastamine faktiliste asjaolude tõendamisega ka väljaspool seaduses sätestatud eeldusi. See tähendab, faktipõhises süsteemis saab lapse õiguslikuks vanemaks olla ka isik, kes küll vanema juriidilistele eeldustele ei vasta, kuid kellest on lapse bioloogiline põlvnemine DNA-testi alusel kindlaks tehtud. Seega põhineb faktipõhises süsteemis põlvnemine lõpp-astmes bioloogilise suguluse tõendamisel. Põlvnemissuhte muutmine ja lõpetamine on bioloogilise suguluse tõendamise või ümberlõkkamise kaudu võimalik igas kohtumenetluses, kus põlvnemissuhte küsimus on asjakohane.

1.2 Bioloogiline vanemlus ema legaaldefiniitsiooni kontekstis

Autor analüüsib järgnevalt ema legaaldefiniitsiooni sätestava PKS § 83 kohaldamisala sisustamist ja ulatust. Küsimus on, milline on ema õiguslik käsitlus Eesti normatiivses põlvnemissüsteemis ning millised on olukorrad, kus õiguslik ema ei ole lapse bioloogiline ema.

Lapse ema on PKS §-s 83 sätestatud legaaldefiniitsiooni järgi naine, kes on lapse sünnitanud. Samasisuline ema õiguslik mõiste on kasutusel enamikes õiguskordades⁸¹, Saksamaa tsiviilseadustiku §-s 1591, Austria tsiviilseadustiku⁸² (sks *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*) §-s 143 ja Šveitsi tsiviilseadustiku⁸³ (sks *Schweizerisches Zivilgesetzbuch*; pr *Code civil suisse*) § 252 lg-s 1. Eesti õiguses sisaldus selline ema legaaldefiniitsioon juba 1995. aasta perekonnaseaduse § 38 lg-s 2. Enne 1995. aasta perekonnaseadust kehtinud Eesti NSV abielu-

---

⁸¹ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (207 SE) eelnõu seletuskiri, lk 23; Schwenger, I., Dimsey, M. Model Family Code From a Global Perspective. Oxford: Intersentia 2006, lk 97; vt ka Gesetzliche Regelungen der Elternschaft Ein Überblick über Regelungen der Elternschaft und die Möglichkeit einer Mehrelternschaft in verschiedenen Rechtsordnungen. Deutscher Bundestag: Wissenschaftliche Dienste 2018. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.bundestag.de/resource/blob/585678/34e06f29abb83eb4f3ecec7f13507408/wd-7-146-18-pdf-data.pdf> (31.03.2025).

⁸² Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) für die gesamten deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie (StF: JGS No. 946/1811). Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, Fassung vom 18.04.2025. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ris.bka.gv.at/default.aspx> (18.04.2025).

⁸³ Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZBG) vom 10. Dezember 1907 (Stand am 1. Januar 2025; AS 24 233). Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.fedlex.admin.ch/en/home?news_period=last_day&news_pageNb=1&news_order=desc&news_itemsPerPage=10 (18.04.2025).

ja perekonnakoodeks⁸⁴, Vene NFSV abielu, perekonna ja eestkoste seaduste koodeks⁸⁵ ega 1865. aasta Baltimaa eraseadus⁸⁶ ema legaaldefiniitsiooni *expressis verbis* ei sätestanud. Siiski saab autori hinnangul kõikidest nimetatud õigusaktidest välja lugeda, et õiguslikult peeti emaks lapse sünnitanud naist.⁸⁷ Ka tänapäeval ei eksisteeri nt Rootsi õiguses kirjapandud reeglit emaduse tuvastamise kohta, kuid olenemata formaalse sätestuse puudumisest, tuvastatakse vaikiva eeldusena põlvnemissuhe emast ikkagi sünnitamisega fakti kaudu.⁸⁸

Lähenedamine, mille kohaselt tuvastatakse põlvnemissuhe emast sünnitamisega kaudu, pärineb juba Rooma õigusest ning vastab *mater semper certa est* (ema isik on alati teada) põhimõttele.⁸⁹ Põhjus, miks õiguslikult peetakse emaks naist, kes on lapse sünnitanud, seisneb Saksa õiguskirjanduses avaldatud seisukohtade kohaselt eelkõige regulatsiooni (ajaloolises) selguses. Esiteks on sünnitamine avalik ja väljapoole nähtav tunnus, mille alusel saab põlvnemissuhte tuvastamine toimuda lihtsalt ja üheselt mõistetavalt (staatuse selguse põhimõte).⁹⁰ Teiseks sai ajalooliselt edukalt eeldada, et lapse sünnitanud naine on ühtlasi ka lapse bioloogiline ema, kes võiks ja peaks lapse suhtes vanemliku vastutuse võtma.⁹¹ M. Wellenhofer on lisanud, et sünnitamisega kaudu sätestatud ema legaaldefiniitsioon lähtub lapse huvidest, kuna vastsündinu on fundamentaalselt sõltuv naisest, kes ta sünnitas, mistõttu on oluline, et naine, kes lapse ilmale tõi, võtaks kohe pärast sünnitust lapse eest täieliku vastutuse.⁹² Eelnevalt esitatud seisukohad ning ennekõike asjaolu, et ajalooliselt ei olnud sünnitamisel kunagi ebaselge, kes on lapse bioloogiline ema, selgitavad ühtlasi, miks ei nähtud varasemalt vajadust emast põlvnemissuhte tuvastamist formaalselt reguleerida. Samal arvamusel on ka M. Wellenhofer.⁹³ Ka A. Sanders on tõdenud, et emaduse tuvastamise reegli kirjapanemise järgi tekkis vajadus alles kaasaegse reproduktiivmeditsiini meetodite väljatöötamisega.⁹⁴

---

⁸⁴ Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks: Ametlik tekst muudatuste ja täiendustega seisuga 1. jaanuar 1981. Tallinn: Kirjastus Eesti Raamat 1981.

⁸⁵ VNFSV abielu, perekonna ja eestkoste seaduste koodeks: Ametlik tekst koos muudatustega kuni 25. augustini 1945. aastal ühes paragrahvide järgi süstematiseeritud materjale sisaldava lisaga (ametlik tõlge). Tartu: Teaduslik Kirjandus 1946.

⁸⁶ Rezold, J. R., Hellat, K. (tõlk). Baltimaa eraseadus. Tallinn: „Walguse taasanne“ 1898.

⁸⁷ Vt Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeksi 5. peatükk, Vene NFSV abielu, perekonna ja eestkoste seaduste koodeksi teise osa 1. peatükk ja Baltimaa eraseaduse teise jaotise 1. peatükk.

⁸⁸ Singer, A., lk 433.

⁸⁹ Ilus, E. Rooma eraõiguse alused: Õpik-konspekt õigusteaduskonna üliõpilastele. Tartu: Penikoorem 1960, lk 96.

⁹⁰ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1591, vnr 3; Rauscher, T. (2011) StaudingerBGB § 1591, vnr 26; sama seisukoht Anlgo-Ameerika õiguskorra osas: Callus, T., lk 348.

⁹¹ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1591, vnr 3; Sanders, A. 2019, lk 120; Rauscher, T. (2011) StaudingerBGB § 1591, vnr 1a.

⁹² Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1591, vnr-d 4-5.

⁹³ *Ibidem*, vnr 3.

⁹⁴ Sanders, A. 2019, lk 129.

Järelikult kuuluvad PKS §-s 83 sätestatud ema legaldefiniitsiooni kohaldamisalasse naised, kes on lapse sünnitanud. Kuigi ajalooliselt ei tekitanud emast põlvnemissuhte tuvastamine õiguslikke probleeme, siis reproduktiivmeditsiini kaasajastamine ja peremudelite mitmekesisustumine on tõstatanud küsimusi ema legaldefiniitsiooni reformimise vajaduse üle.⁹⁵ Autor analüüsib, millistes elulistes olukordades ja mis põhjustel ei kattu bioloogilise ema isik õigusliku ema isikuga.

Ema PKS §-s 83 sätestatud legaldefiniitsioonile ei vasta naine, kellelt pärineb lapse eostamiseks kasutatud munarakk, kuid kes ei ole last sünnitanud. Selline olukord saab tekkida autori hinnangul kahel juhul. Esiteks siis, kui naine on oma raku loovutanud kudoonorluse korras ning raku kasutatakse teise naise viljastamiseks. Teiseks siis, kui lapse on sünnitanud teise naise rakuga viljastatud asendus- ehk surrogaatema. Mõlemal juhul toimub lapse eostamine kunstliku viljastamise kaudu.

Kunstliku viljastamise legaldefiniitsiooni sätestab KVEKS § 2, mille kohaselt kujutab kunstlik viljastamine endast naise rasestamise eesmärgil sooritatavaid toiminguid, mille käigus kantakse naisele üle mehe seemnerakud⁹⁶ või kehaväliselt⁹⁷ loodud embrüo⁹⁸. Lahknevusi bioloogilise ja õigusliku ema isikutes ei teki, kui naine viljastatakse meditsiinilist kaasabi kasutades kehasiseselt (*in vivo*) mehe rakkudega või kui naisele kantakse kunstlikult üle kehaväliselt (*in vitro*) eostatud embrüo, mille loomiseks kasutati naise enda munarakku.⁹⁹ Sellisel juhul on lapse sünnitanud naine, kes vastab PKS §-s 83 sätestatud ema legaldefiniitsioonile, ühtlasi ka lapse bioloogiline ema, kes jagab lapsega geneetilist sidet.¹⁰⁰ Kui aga naine viljastatakse kunstlikult doonori raku abil eostatud embrüoga, tekib olukord, kus lapse õiguslik ehk sünniema, kellel on eelduslikult ka kavatsus last tegelikult kasvatama hakata, ei ole lapsega bioloogiliselt seotud.¹⁰¹ Sellisel juhul ei ole doonor kui lapse bioloogiline ema lapse õiguslik ema, sest õiguslik ema on alati naine, kes

---

⁹⁵ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1591, vnr 3; Liin, S., Kullerkupp, K., lk 818; Sanders, A. 2019, lk 121; Rauscher, T. (2011) StaudingerBGB § 1591, vnr 1a; vt ka 14. detsembri 2023. aasta Euroopa Parlamendi seadusandlik resolutsioon ettepaneku kohta võtta vastu nõukogu määrus, mis käsitleb kohtualluvust, kohaldatavat õigust, põlvnemisega seotud asjades tehtud lahendite tunnustamist ja ametlike dokumentide vastuvõtmist ning Euroopa vanematõendi loomist. – C/2024/4201. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:52023AP0481> (23.03.2025).

⁹⁶ IUI ehk *intrauterine insemination* ehk kunstlik seemendus.

⁹⁷ IVF ehk *in vitro fertilization* ehk munaraku kehaväliline viljastamine.

⁹⁸ ET ehk *embryo transfer* ehk embrüo siirdamine.

⁹⁹ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1591, vnr 13; Rauscher, T. (2011) StaudingerBGB § 1591, vnr-d 2-3.

¹⁰⁰ Vt Saksa õiguse osas Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1591, vnr 13; Rauscher, T. (2011) StaudingerBGB § 1591, vnr-d 2-3.

¹⁰¹ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1591, vnr 14; Sanders, A. 2018, lk 240; Rauscher, T. (2011) StaudingerBGB § 1591, vnr 7.

lapse sünnitas.¹⁰² Seda kinnitab ka KVEKS § 26 lg 5, mille kohaselt ei saa doonor nõuda enda tunnustamist lapse emaks. Sellises olukorras on bioloogilisel emal võimalik lapse suhtes õigusi omandada ainult läbi lapsendamise.¹⁰³

Kui eelnevalt kirjeldatud rakudoonorluse olukorras on lapse õiguslik ehk sünniema eelduslikult ka naine, kes last tegelikult kasvatama hakkab, siis asendusemaduse puhul puudub sünniemal lapse eest hoolitsemise kavatsus. Sellise järelduse teeb autor asendusemaduse legaaldefinitsioonist. Asendusemaduse (ka surrogaatemadus, vahendussünnitus) mõiste saab Eesti õiguskorras tuletada karistusseadustiku¹⁰⁴ (KarS) § 132 lg-st 1, mille kohaselt karistatakse võõra munaraku või sellest valmistatud inimloote ülekandmise eest naisele, kelle kohta on teada, et ta kavatab sellest arenenud lapse pärast sünni ära anda, rahalise karistusega. L. Oja on aga välja pakkunud, et tegelikult on asendusemaduse mõiste laiem, hõlmates kõiki praktikaid, mille käigus naine rasestub kavatsusega laps pärast sünni ära anda.¹⁰⁵ Vastavalt sellele, kellelt pärineb lapse eostamiseks vajalik munarakk, on õiguskirjanduses asendusemadussuhet liigitatud kaheks.¹⁰⁶ Lapse õigusliku ja bioloogilise ema isikud kattuvad traditsioonilise ehk täieliku asendusemaduse puhul, kus lapse eostamiseks kasutatud rakk pärineb asendusemalt endalt ehk kasutatakse nii asendusema emakat kui ka munarakku.¹⁰⁷ Sellest saab järeldada, et täieliku traditsioonilise asendusemaduse puhul on legaaldefinitsioonile vastav õiguslik ema, kes on lapse sünnitanud, ühtlasi ka lapse bioloogiline vanem. Nagu autor eelnevalt märkis, erineb asendusemadus sellises olukorras n-ö tavapärasest kunstlikust viljastamisest üksnes seeläbi, et asendusemal puudub kavatsus last tegelikult kasvatama hakata. Teine asendusemaduse vorm on gestatsiooniline ehk osaline asendusemadus, mille puhul pärineb lapse eostamiseks vajalik rakk vanemaks saada soovivalt naiselt või kolmandast isikust doonorilt.¹⁰⁸ Munarakk viljastatakse kehaväliselt (*in vitro*) ning siirdatakse asendusema emakasse ehk kasutatakse küll asendusema emakat, kuid mitte munarakku.¹⁰⁹ Seega, gestatsioonilise asendusemaduse puhul ei ole lapse bioloogiline ema, kellelt pärineb lapse eostamiseks kasutatud rakk, sest õiguslik ema on alati

---

¹⁰² Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1591, vnr 14; Liin, S., lk 812; RKTkm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p 13; Sanders, A. 2018, lk 241.

¹⁰³ Vt Saksa õigusest tulenevat analoogiat: BGH, Beschluss vom 10. Dezember 2014 – XII ZB 463/13, vnr 35; Sanders, A. 2018, lk 241.

¹⁰⁴ Karistusseadustik. – RT I, 12.12.2024, 6.

¹⁰⁵ Sanders, A. 2018, lk 228; Oja, L. Reproktiivõigused – asendusemadus Eestis. – Riigikogu Kantselei õigus- ja analüüsitalituse teabeleht 2013/16, lk 1.

¹⁰⁶ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1591, vnr 20; Sanders, A. 2018, lk 229; Oja, L., lk 1; Nurmela, I. Arengud rahvusvahelises eraõiguses. – Juridica 2000/4, lk 250.

¹⁰⁷ Sanders, A. 2018, lk 229; Oja, L., lk 1.

¹⁰⁸ Oja, L., lk 1; vt ka Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1591, vnr 20.

¹⁰⁹ Oja, L., lk 1.

naine, kes lapse sünnitas.¹¹⁰ Õiguskirjanduses on juhitud tähelepanu, et just gestatsiooniline asendusemadus on tänapäeval levinum asendusemaduse vorm, kuna soovitakse vältida olukorda, kus asendusema, kellel puudub lapse kasvatamise kavatsus, on lapsega bioloogiliselt seotud.¹¹¹ Ka asendusemaduse puhul eeldab põlvnemissuhte loomine bioloogilisest emast lapse lapsendamist.¹¹²

Eelnevalt käsitles autor, kuidas ema legaaldefiniitsioonile ei vasta naine, kellelt pärineb lapse eostamiseks kasutatud rakk, kuid kes ei ole last sünnitanud. Ema legaaldefiniitsiooni kontekstis väärrib autori hinnangul põgusat analüüsimist ka olukord, kus ema naissoost abikaasa annab nõusoleku ema kunstlikuks viljastamiseks. KVEKS § 17² lg 4 esimene lause sätestab, et kui naissoost abikaasa on andnud nõusoleku enda naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks doonori rakkudega ega ole nõusolekut tagasi võtnud, loetakse laps põlvnevaks ema kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud naissoost abikaasast. See tähendab, et põlvnemissuhe tuvastatakse kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise kaudu naisest, kes ei ole last sünnitanud ning kellel puudub lapsega bioloogiline side. Järelikult ei vasta ema kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud naine PKS §-s 83 sätestatud ema legaaldefiniitsioonile. Tekib küsimus, kas KVEKS § 17² lg 4 kaudu lapsega põlvnemissuhte loonud naist saab nimetada lapse „emaks“ seaduse tähenduses. Seadusandja sellele küsimusele perekonnaseaduse muutmise eelnõu seletuskirjas¹¹³ vastanud ei ole.

Järelikult kuulub PKS §-s 83 sätestatud ema legaaldefiniitsiooni kohaldamisalasse ainult naine, kes on lapse sünnitanud, olenemata sellest, kas temalt pärineb ka lapse eostamiseks kasutatud rakk. PKS § 83 kohaldamisalast jääb seega välja naine, kellelt pärineb lapse eostamiseks kasutatud rakk, kuid kes ei ole last sünnitanud. Selline olukord saab tekkida läbi kunstliku viljastamise. Nii ei vasta ema legaaldefiniitsioonile naine, kelle doonorluse korras loovutatud rakuga on viljastatud teine naine. Samuti ei vasta ema legaaldefiniitsioonile naine, kelle rakuga on viljastatud asendusema, sõltumata sellest, et asendusemal puudub kavatsus last tegelikult kasvatama hakata. Lisaks jääb PKS § 83 kohaldamisalast välja naine, kes on andnud nõusoleku oma naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks. Sellises olukorras on naisest põlvnemissuhte tuvastamine siiski võimalik, olenemata sellest, et naine ei vasta ema legaaldefiniitsioonile ning tal puudub lapsega bioloogiline side.

---

¹¹⁰ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1591, vnr 14; Liin, S., lk 812; RKTkm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p 13; Sanders, A. 2018, lk 241.

¹¹¹ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1591, vnr 20; Sanders, A. 2018, lk 229.

¹¹² Vt Saksa õigusest tulenevat analoogiat: BGH, Beschluss vom 10. Dezember 2014 – XII ZB 463/13, vnr 35.

¹¹³ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri, eelkõige lk 55.

1.3 Bioloogiline vanemlus isa legaaldefiniitsiooni kontekstis

Autor analüüsib järgnevalt isa legaaldefiniitsiooni sätestava PKS § 84 lg 1 kohaldamisala sisustamist ja ulatust. Küsimus on, milline on isa õiguslik käsitus Eesti normatiivses põlvnemissüsteemis ning millised on olukorrad, kus õiguslik isa ei ole lapse bioloogiline isa.

Lapse isa on PKS § 84 lg-s 1 sätestatud legaaldefiniitsiooni järgi mees, kes on lapse eostanud. PKS § 84 lg 1 alusel loetakse, et lapse on eostanud mees, kes on lapse sünni ajal lapse emaga abielus (abikaasa isaduse eeldus; PKS § 84 lg 1 p 1); kes on isaduse omaks võtnud (PKS § 84 lg 1 p 2); või kelle isaduse on tuvastanud kohus (PKS § 84 lg 1 p 3). Samasisuline isa legaaldefiniitsioon sisaldus ka 1995. aasta perekonnaseaduse §-des 38-42 ning Vene NFSV abielu, perekonna ja eestkoste seaduste koodeksi §-des 55-58. Abikaasa isaduse eeldus oli sätestatud juba 1865. aasta Baltimaa eraseaduse §-s 132.

PKS § 84 lg 1 p-s 1 sätestatud abikaasa isaduse eeldus pärineb Rooma õigusest ning lähtub *pater vero is est quem nuptiae demonstrant* (isa on see, keda näitab abielu) põhimõttest.¹¹⁴ Sarnaselt emast põlvnemissuhte tuvastamisega põhineb ka abikaasa isaduse eeldus ajaloolistel argumentidel. Saksa õiguskirjanduses on avaldatud, et kuivõrd ajalooliselt on ühiskond olnud rajatud rangelt abielulisele perekonnamudelile, sai varasemalt üsnagi edukalt eeldada, et ema abikaasa on iga lapse isa, kelle tema abikaasa sünnitas.¹¹⁵ A. Sanders on juhtinud tähelepanu, et kuni puudus DNA-testimise võimekus, oli keeruline seda eeldust ka ümber lükata, mistõttu ei kaheldud selle kehtivuses.¹¹⁶ M. Wellenhofer on Saksa õiguse näitel lisanud, et tänapäevases põlvnemisregulatsioonis on abikaasa isaduse eeldus säilinud seetõttu, et selle alusel on isaduse tuvastamine kiire, efektiivne ja sotsiaalset tegelikkust arvestades endiselt suhteliselt usaldusväärne, st reeglina kooskõlas lapse bioloogilise põlvnemisega.¹¹⁷

PKS § 84 lg 1 p 2 alusel loetakse lapse õiguslikuks isaks mees, kes on isaduse omaks võtnud. Isaduse omaksvõtu võimalus on seadusesse loodud selleks, et isast oleks põlvnemissuhet võimalik kohtuväliselt tuvastada ka juhul, kui lapse vanemad ei ole omavahel abielus.¹¹⁸ Ka Riigikohtu arvates on lapse isa kindlakstegemine eelduslikult iga sündinud lapse huvides, et lapsel oleks mõlemad vanemad, kes tema eest hoolitseks ja teda kasvataks.¹¹⁹

---

¹¹⁴ Ilus, E., lk 96; Mommsen, T. (tõlk), Krüger, P. (toim). Corpus Iuris Civilis. Vol. I. Berliin: Weidmann 1922, Dig 2.4.5: „*Quia semper certa est, etiam si volgo conceperit: pater vero is est, quem nuptiae demonstrant.*“

¹¹⁵ Lima, D. Three Models for Regulating Multiple Parenthood: A Comparative Perspective. – Duden, K., Wiedemann, D. (toim). Changing Families, Changing Family Law in Europe. Cambridge: Intersentia 2024, lk 96; Sanders, A. 2019, lk 120; Plettenberg, I., lk 1.

¹¹⁶ Sanders, A. 2019, lk 120.

¹¹⁷ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1592, vnr 3.

¹¹⁸ Perekonnaseaduse eelnõu (55 SE) seletuskiri, lk 28.

¹¹⁹ RKTko 06.11.2013, 3-2-1-119-13, p 15.

M. Wellenhofer on leidnud, et isaduse omaksvõtu regulatsioon lähtub elulisest eeldusest, et laps põlvneb bioloogiliselt mehest, kes on tahteavaldusega avaldanud soovi lapse õiguslikuks vanemaks saada.¹²⁰ Lisaks on isast põlvnemissuhte tuvastamine isaduse omaksvõtu kaudu lihtne, kiire ja efektiivne, toetades seejuures mehe soovi lapse eest vastutus võtta.¹²¹ Sellise regulatsioonipõhjendusega on Eesti õiguskirjanduses nõustunud S. Liin.¹²²

PKS § 84 lg 1 p-s 3 ja §-s 94 sätestatud isaduse kohtuliku tuvastamise eesmärk on Riigikohtu hinnangul tagada lapse isa kindlakstegemine, kui muud perekonnaseaduses sätestatud võimalused on ammendunud või soovitakse kindlust, et isana määratakse bioloogiline vanem.¹²³

M. Wellenhofer on leidnud, et sätte idee on kaitsta eelkõige lapsi, kelle vanemad ei olnud sündimise hetkel abielus ning kes ei ole saavutanud kokkulepet isaduse omaksvõtu osas.¹²⁴ Samuti on isaduse kohtulik tuvastamine oluline olukordades, kus isaduse omaksvõtt ei ole võimalik mehe surma tõttu.¹²⁵ Isaduse kohtulik tuvastamine toimub PKS § 94 lg 2 järgi asjaolude alusel, mis võimaldavad eeldada, et laps põlvneb sellest mehest. Seega on isaduse kohtulik tuvastamine ainuke vanemluse juhtum, kus vanem peab põlvnemissuhte tuvastamiseks tõendama, et laps on tema bioloogiline järglane.¹²⁶ See siiski ei eelda ilmingimata DNA-testi tegemist – mees võib tugineda ka kõikidele teistele tsiviilkohtumenetluses lubatavatele tõenditele, kuid DNA-test võimaldab paratamatult kõige kindlamalt eeldada, et laps on mehe bioloogiline järglane.¹²⁷

Järelikult kuuluvad PKS § 84 lg-s 1 sätestatud isa legaldefiniitsiooni kohaldamisalasse mehed, keda saab lugeda lapse eostanud meesteks ehk kes vastavad ühele PKS § 84 lg 1 p-des 1-3 sätestatud tunnustest. Autor analüüsib, millistes elulistes olukordades ja mis põhjustel ei kattu bioloogilise isa isik õigusliku isa isikuga.

Isa PKS § 84 lg-s 1 sätestatud legaldefiniitsiooni kohaldamisalast jääb välja mees, kellelt pärineb lapse eostamiseks kasutatud rakk, mis on loovutatud rakudoonorluse korras. Selline olukord saab tekkida juhul, kui mees on oma rakud loovutanud anonüümse doonorina või mittepartnerist doonorina. Mõlemal juhul toimub lapse eostamine kunstliku viljastamise kaudu.

---

¹²⁰ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1592, vnr 15.

¹²¹ *Ibidem*, vnr 3.

¹²² Liin, S., lk 810.

¹²³ RKTko 06.11.2013, 3-2-1-119-13, p 15; RKTkm 26.10.2011, 3-2-1-78-11, p 10.

¹²⁴ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1592, vnr 17.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ Liin, S., lk 810.

¹²⁷ RKTko 06.11.2013, 3-2-1-119-13, p 16; lähemalt: Liin, S., lk 810.

Naise kunstlik viljastamine võib toimuda kas anonüümse doonori rakkudega või konkreetse mehe rakkudega.¹²⁸ Kui kunstlikuks viljastamiseks kasutatakse konkreetse mehe rakke, saab see vastavalt KVEKS § 3² lg-tele 1-2 toimuda kas mittepartnerdoonorluse või partnerannetuse korras. Partnerannetus kujutab endast perekonnaseaduse muutmise eelnõu seletuskirja kohaselt olukorda, kus konkreetne mees loovutab oma rakud naisele, kellega tal on intiimsuhe, kuid kellega tal ei ole meditsiinilistel põhjustel võimalik loomulikul teel järglasi saada.¹²⁹ Mittepartnerannetus tähendab aga olukorda, kus doonori isik on küll naisele teada, kuid naise ja mehe vahel puudub intiimsuhe.¹³⁰ Seega saab mees oma rakke loovutada kolmel viisil: anonüümse doonorina, mittepartnerist doonorina või partnerannetusena.¹³¹ Lahknevusi bioloogilise ja õigusliku isa isikutest ei teki, kui mees loovutab oma rakud partnerannetusena, kuna partnerannetaja on ühtlasi ka mees, kes kes saab anda naise kunstlikuks viljastamiseks oma rakkudega nõusoleku KVEKS § 17¹ alusel. Sellest tulenevalt saab partnerannetajal tekkida lapsega põlvnemissuhe kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmisega (vt KVEKS § 17¹ ja § 3² lg 1).¹³² Kui aga mees loovutab oma rakud anonüümse või mittepartnerist doonorina, tekib olukord, kus lapse bioloogilisest isast ei ole põlvnemissuhte tuvastamine võimalik (vt KVEKS § 17¹ lg 4 teine lause ja § 26 lg 5 koostoimes PKS § 82 lg-ga 2).¹³³ Seejuures ei ole anonüümsel või mittepartnerist doonoril õigust ka lapse põlvnemist teisest mehest vaidlustada, sõltumata sellest, et tegelikult on just doonor lapse bioloogiline isa.¹³⁴ Doonorluse puhul on seega igal juhul välistatud bioloogilise isa paigutumine PKS § 84 lg-s 1 sätestatud legaaldefiniitsiooni alla, sh ei ole võimalik doonorist põlvnemise kohtulik tuvastamine (PKS § 84 lg 2). Doonorlus toob niisiis kaasa olukorra, kus legaaldefiniitsioonile vastav isa ei ole ilmselgelt lapse bioloogiline isa.¹³⁵ Doonoril on võimalik põlvnemissuhe lapsega luua üksnes läbi lapsendamise.

Järelikult kuulub PKS § 84 lg-s 1 sätestatud isa legaaldefiniitsiooni kohaldamisalasse mees, kellelt pärineb lapse eostamiseks kasutatud rakk, mille ta on naise kunstlikuks viljastamiseks loovutanud partnerannetajana. Laps loetakse kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmisega põlvnevaks partnerannetajast (KVEKS § 17¹ lg 5), st loetakse, et partnerannetaja on lapse eostanud PKS § 84 lg 1 mõttes. PKS § 84 lg 1 kohaldamisalast jääb aga välja mees, kellelt pärineb lapse eostamiseks kasutatud rakk, mille ta on naise kunstlikuks viljastamiseks

---

¹²⁸ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri, lk 53.

¹²⁹ *Ibidem*, lk 52.

¹³⁰ *Ibidem*, lk 53.

¹³¹ *Ibidem*, lk 51.

¹³² *Ibidem*, lk 52.

¹³³ *Ibidem*, lk 54.

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ Sanders, A. 2019, lk 123.

loovutanud anonüümse või mittepartnerist doonorina. Kui mees on loovutanud oma rakud doonorina, ei ole võimalik temast põlvnemissuhet kindlaks teha, st doonorit ei saa lugeda lapse eostanud meheks PKS § 84 lg 1 mõttes.

Lisaks doonorile jääb PKS § 84 lg-s 1 sätestatud isa legaaldefiniitsiooni kohaldamisalast välja mees, kes on küll lapse bioloogiline isa, kuid kellest ei ole põlvnemissuhte seaduses sätestatud korras kindlakstegemine võimalik teise mehe isaduse vaidlustamise tähtaja möödumise tõttu.

PKS § 94 lg 1 kohaselt on isaduse kohtulik tuvastamine võimalik kahel juhul. Esiteks saab kohus isaduse tuvastada, kui ühtki meest ei ole seaduses sätestatud korras lapse isana kindlaks tehtud. Teiseks saab mees oma isaduse kohtulikult tuvastada, kui ta on teise mehe isaduse PKS § 91 alusel vaidlustanud ja kohus on tuvastanud, et laps ei põlvne mehest, kelle isadus vaidlustati. Isast põlvnemise tuvastamine PKS § 84 lg 1 p 3 alusel on seega võimalik isaduse kohtuliku tuvastamise või isaduse vaidlustamise ja seejärel isaduse kohtuliku tuvastamise kaudu.¹³⁶ Lahknevusi bioloogilise ja õigusliku isa isikutes ei tekita isaduse kohtulik tuvastamine olukorras, kus ühtki teist meest ei ole lapse isana kindlaks tehtud. Sellisel juhul ei eelda isaduse tuvastamine teise mehe isaduse vaidlustamist, st bioloogilisel isal on PKS §-st 95 tulenev õigus esitada hagi isaduse tuvastamiseks. Isaduse tuvastamisel saab bioloogiline isa oma sugulust lapsega tõendada mh DNA-testi abil.¹³⁷ Iseenesest on bioloogilisest isast põlvnemissuhte tuvastamine võimalik ka juhul, kui teine mees on lapse isana varasemalt kindlaks tehtud, kuid see eeldab teise mehe isaduse edukat vaidlustamist (PKS § 94 lg 1 teine alternatiiv). Seda seetõttu, et põlvnemissuhet kolmandast isikust ei ole võimalik tuvastada juhul, kui lapsel on juba kaks õiguslikku vanemat.¹³⁸ Sellisel juhul saab bioloogiline isa lapse õiguslikuks isaks eeldusel, et teise mehe isaduse vaidlustamise tähtaeg (PKS § 91 lg 1 ja § 93) ei ole möödunud, bioloogiline isa on teise mehe isaduse edukalt vaidlustanud, st kohus on tuvastanud, et laps ei põlvne õiguslikust isast, ning kohus tuvastab bioloogilise isa isaduse. Kui aga PKS §-st 93 tulenev isaduse vaidlustamise õigust lõpetav tähtaeg¹³⁹ on möödunud, ei ole bioloogilise isa isaduse kohtulik tuvastamine PKS § 94 alusel enam võimalik. Ka Riigikohus on selgitanud, et isaduse vaidlustamise tähtaja möödumisel jääb õiguslikuks isaks isik, kelle isadus on seaduses sätestatud viisil tuvastatud, isegi kui bioloogiline põlvnemine on teistsugune.¹⁴⁰

---

¹³⁶ RKTkm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p 13.

¹³⁷ Liin, S., lk 810; RKTko 06.11.2013, 3-2-1-119-13, p 16.

¹³⁸ Liin, S., lk 814; Liin, S., Kullerkupp, K., lk 820; RKTkm 19.05.2023, 2-21-7200/68, p-d 24-24.2.

¹³⁹ RKTko 24.10.2012, 3-2-1-111-12, p 19; RKTkm 23.05.2012, 3-2-1-48-12, p 14.

¹⁴⁰ RKTkm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p 13.

Järelikult kuulub PKS § 84 lg-s 1 sätestatud isa legaaldefiniitsiooni kohaldamisalasse mees, kelle isaduse on tuvastanud kohus olukorras, kus ühtki teist meest lapse isana ei olnud varasemalt kindlaks tehtud. Samuti paigutub isa legaaldefiniitsiooni alla mees, kes on isaduse vaidlustamise tähtaja jooksul edukalt vaidlustanud teise mehe isaduse ning taotlenud iseenda isaduse tuvastamist teise mehe asemel. Isa legaaldefiniitsiooni alt jääb aga välja mees, kes on küll lapse bioloogiline isa, kuid kellest ei ole võimalik isadust PKS § 94 lg 1 alusel tuvastada, kuna varasemalt on isana seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud teine mees ning isaduse vaidlustamise tähtaeg on möödunud.

1.4 Bioloogiline vanemlus lapse lapsendamisel

Eelnevalt käsitles autor ema ja isa legaaldefiniitsioonide sisustamist ning olukordi, kus bioloogiline vanem ei paigutunud legaaldefiniitsiooni kohaldamisalasse. Bioloogilise ja õigusliku vanema isikute lahknevuse osas vajab analüüsimist ka küsimus, millistel eeldustel ei ole bioloogilisel vanemal lapsega põlvnemissuhet tulenevalt lapse lapsendamisest.

PKS § 161 lg 1 kohaselt, kui abikaasad lapsendavad lapse ühiselt või kui üks abikaasa lapsendab teise abikaasa lapse, omandab laps abikaasade ühise lapse õigusliku staatuse. Viimane kehtib ka registreeritud elukaaslaste puhul (PKS § 161 lg 1¹). Muudel juhtudel omandab laps PKS § 161 lg 2 kohaselt lapsendaja lapse õigusliku staatuse. PKS § 162 järgi lõpeb lapsendamisega lapse sugulussuhe endiste sugulastega ning lõpevad ka sugulusest tulenevad õigused ja kohustused. Sugulussuhted säilivad ainult juhul, kui lapsendajaks on lapse õigusliku vanema abikaasa või registreeritud elukaaslane ehk kui toimub peresisene lapsendamine.¹⁴¹ Riigikohus on selgitanud, et lapsendamisega kaotab vanem õiguslikus mõttes lapse ning lõplikult ja pöördumatult võimaluse last ise kasvatada ja tema eest hoolitseda.¹⁴² Lapsendamisel tekkiv põlvnemissuhe on seega üks viisidest, kuidas saab õiguslikult lugeda isikuid sugulasteks.¹⁴³ Seetõttu on lapsendamist õiguskirjanduses nimetatud ka juriidiliseks põlvnemiseks.¹⁴⁴ Oluline on, et lapsendamisel lapse ja lapsendaja vahele tekkiv põlvnemissuhe ei erine õiguslikult kuidagi muul viisil tekkinud põlvnemissuhetest, nagu on rõhutatud ka perekonnaseaduse loomise eelnõu seletuskirjas¹⁴⁵, perekonnaseaduse muutmise eelnõu seletuskirjas¹⁴⁶ ja Riigikohtu praktikas¹⁴⁷.

¹⁴¹ Perekonnaseaduse eelnõu (55 SE) seletuskiri, lk 37.

¹⁴² RKTkm 19.05.2023, 2-21-7200/68, p 19; RKTkm 11.12.2013, 3-2-1-154-13, p 16.

¹⁴³ RKTkm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p 13.

¹⁴⁴ Liin, S., lk 808; Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (207 SE) eelnõu seletuskiri, lk 21.

¹⁴⁵ Perekonnaseaduse eelnõu (55 SE) seletuskiri, lk 36.

¹⁴⁶ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (207 SE) eelnõu seletuskiri, lk 21.

¹⁴⁷ RKTkm 19.05.2023, 2-21-7200/68, p 18.

PKS § 147 lg 1 kohaselt on lapsendada lubatud juhul, kui see on lapse huvides vajalik ning on alust arvata, et lapsendaja ja lapse vahel tekib vanema ja lapse suhe. PKS §-de 152 ja 153 järgi on lapsendamise eelduseks lapse õiguslike vanemate või eestkostja nõusolek. See tähendab, kui lapsel on kaks õiguslikku vanemat, on põlvnemissuhte tekkimine lapsendamise kaudu võimalik vaid eeldusel, et lapse senine vanem annab lapsendamiseks nõusoleku (või nõusolekut ei ole PKS § 152 lg 5 alusel vaja) ning põlvnemissuhe senise vanemaga lõpeb.¹⁴⁸ Oluline on märkida, et lapsendamise eelduseks on üksnes lapse õigusliku vanema (või eestkostja) nõusolek. Olukorras, kus lapse bioloogiline vanem jääb vanema legaaldefiniitsiooni kohaldamisalast välja või kui lapse bioloogilisest isast ei ole põlvnemist seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud, ei ole bioloogilisel vanemal võimalik otsustada lapse ja lapsendaja vahelise põlvnemissuhte tekkimise üle. Sellisel juhul ei ole bioloogilise vanema nõusolek lapse lapsendamise eelduseks.

Kui lapsendamise protsess on lõpule viidud ja lapse sugulussuhted endiste sugulastega on lõppenud, saab bioloogiline vanem tuvastada endast põlvnemissuhte ainult juhul, kui lapsendamine kehtetuks tunnistatakse. Lapsendamise kehtetuks tunnistamisega lõpeb PKS § 170 lg-te 2-3 kohaselt lapse lapsendamisest tulenenud sugulussuhe ning taastub lapse ja tema veresugulaste sugulussuhe. Lapsendamise kehtetuks tunnistamine on võimalik kahel juhul: kui lapsendamine on toimunud ilma lapsendaja avalduseta või lapse või ühe vanema nõusolekuta (PKS § 166 lg 1) või lapse kaalukates huvides kohtu algatusel (PKS § 169 lg 1). Olukorras, kus bioloogilise vanema nõusolek ei ole lapsendamise eelduseks, on lapsendamise kehtetuks tunnistamine võimalik üksnes kohtu algatusel PKS § 169 lg 1 alusel. Riigikohus on aga sedastanud, et lapsendamise kehtetuks tunnistamine PKS § 169 lg 1 alusel on kaalutusotsus ning ainuüksi asjaolu, et bioloogiline vanem on valmis lapse eest hoolitsemise üle võtma, ei ole piisav, et lapsendamine kehtetuks tunnistada.¹⁴⁹

Järelikult ei ole bioloogilisel vanemal lapsega põlvnemissuhet, kui lapse õiguslikud vanemad on andnud nõusoleku lapse lapsendamiseks ning laps on omandanud lapsendaja lapse õigusliku staatuse. Sellisel juhul on bioloogilisel vanemal võimalik põlvnemissuhe oma lapsega luua ainult juhul, kui kohus omal algatusel tunnistab lapsendamise kehtetuks.

---

¹⁴⁸ Liin, S., Kullerkupp, K., lk 820; vt Saksa õiguse kohta Maurer, H.-U. (2024) MüKoBGB § 1754, vnr 19. – Sacker, F. J. jt (toim). Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Buch 4: Familienrecht. 9. Aufl. München: C. H. Beck 2024; Helms, T. (2023) StaudingerBGB § 1754, vnr-d 1-2. – Coester, M. (toim). J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 4: Familienrecht: §§ 1741-1772 (Adoption). München: Sellier/DeGryter 2023; Sanders, A. 2019, lk 128.

¹⁴⁹ RKTkm 19.05.2023, 2-21-7200/68, p 21.3.

2 BIOLOOGILISE VANEMLUSE PÕHIÕIGUSLIK RAAMISTIK

2.1 Bioloogilise vanema õigusliku positsiooni põhiseaduslik kaitse

2.1.1 Asjakohase põhiõiguse riived

Vastavalt magistritöö eelmises peatükis kaardistatud elulistele olukordadele ja nende regulatsioonipõhisele grupeerimisele, toob autor esmalt täpsemalt välja õigusnormid, mis võivad riivata bioloogilise vanema põhiõigusi, seejärel analüüsitakse, milline on asjakohane põhiõigus ja selle piiriklausel ning hinnatakse riivete formaalset ja materiaalselt põhiseaduspärasust, muuhulgas riivete legitiimset eesmärki ja proportsionaalsust. Riigikohtu praktika kohaselt on riive põhiõiguse kaitseala või sinna kuuluva positsiooni igasugune ebasoodus mõjutamine.¹⁵⁰ Bioloogilise vanema põhiõigusi piiravad õigusnormid, mis ei võimalda bioloogilistel vanematel luua enda bioloogilise lapsega põlvnemissuhet, mis on Eesti põlvnemissüsteemi normatiivsuse tõttu PKS § 82 kohaselt vanemate ja laste vastastikuste õiguste ja kohustuste tekkimise alus.

Olukorras, kus põlvnemine mehest on PKS § 82 kohaselt seaduses sätestatud korras kindlaks tehtud, eeldab bioloogiline isa põlvnemissuhte loomine, et ta on eelnevalt õigusliku isa põlvnemissuhte PKS § 94 lg 1 kohaselt vaidlustanud. Bioloogiline isa õigusi riivab see, et ta saab teise mehe isaduse PKS § 93 lg 1 järgi vaidlustada ühe aasta jooksul arvates päevast, kui ta vaidlustamise aluseks olevatest asjaoludest teada sai. Riigikohus on selgitanud, et tegemist on õigust lõpetava tähtajaga¹⁵¹. Kui lapse sünnist on möödunud rohkem kui aasta, on täiendavalt PKS § 91 lg 1 järgi vajalik lapse ema ja isa nõusolek, mille võib erandina mõjuval põhjusel ja lapse huve arvestades asendada kohtu loaga.

Lapsendamise korral piirab bioloogilise vanema õigust lapsega põlvnemissuhet luua asjaolu, et lapsendamise kehtetuks tunnistamine avalduse võib PKS § 152 lg 1, § 166 lg 1 ja § 168 lg 1 koostoimes esitada üksnes lapse õiguslik vanem, kelle nõusolekuta on laps lapsendatud. Bioloogilisel vanemal on siiski erandina võimalik lapsega põlvnemissuhe luua, kui see, et bioloogiline vanem on valmis lapse eest hoolitsemise üle võtma on kohtu hinnangul lapse kaalukates huvides PKS § 169 lg 1 ja lg 3 p 1 mõttes.

Kunstliku viljastamise korral ei võimalda bioloogilisel vanemal põlvnemissuhet luua üldine põhimõte KVEKS § 26 lg-s 5, mis sätestab, et anonüümsel ja mittepartnerist doonoril ei ole õigust nõuda enda tunnistamist lapse isaks või emaks. Perekondlike sidemete tekkimist takistab ka KVEKS § 26 lg 4, mis sätestab, et anonüümsel ja mittepartnerist doonoril ei ole õigust nõuda

---

¹⁵⁰ Vt nt RKÜKo 20.10.2020, 5-10-3/43, p 66; RKPJKo 06.03.2002, 3-4-1-1-02, p 12.

¹⁵¹ RKTko 24.10.2012, 3-2-1-111-12, p 19; RKTkm 23.05.2012, 3-2-1-48-12, p 14.

ema, isa ega lapse isiku kindlakstegemist. Erinormid täpsustavad üldreegliga samasisulise piirangu kohaldumist eriolukordades. Kohus ei tuvasta PKS § 84 lg 2 järgi lapse isana anonüümset või mittepartnerist doonorit, kelle rakke on kasutatud kunstlikuks viljastamiseks. Anonüümne või mittepartnerist doonor ei saa KVEKS § 17¹ lg 4 ja § 17² lg 3 kohaselt nõuda endast põlvnemise kindlakstegemist ning kolmandad isikud ei saa nõuda neist põlvnemise kindlakstegemist olukorras, kus lapse põlvnemine mehest või ema naissoost abikaasast põhineb sellel, et nad on ema kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud. Bioloogilise vanema õigusi piirab ka see, et ta ei saa KVEKS § 17¹ lg 5 kohaselt vaidlustada põlvnemissuhet, mis on tekkinud mehel selle kaudu, et ta on naise kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud, ega olukorras, kus abielus on kaks naissoost isikut, põlvnemissuhet mis on KVEKS § 17² lg-te 4, 6 ja 8 järgi tekkinud partneranetajal partneranetuse kaudu või ema naissoost abikaasal kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmise kaudu.

Kokkuvõtvalt piiratakse bioloogilise vanema õigust luua lapsega põlvnemissuhe kolmes olukorras. Doonor ei saa luua põlvnemissuhet kunstliku viljastamise korral, bioloogiline isa ei saa vaidlustada teise mehe põlvnemissuhet pärast isaduse vaidlustamise tähtaja möödumist ning bioloogiline vanem ei saa esitada lapsendamise kehtetuks tunnistamise avaldust põhjusel, et tema nõusolekut lapsendamiseks ei olnud, kui ta ei olnud lapsendamise ajal õiguslik vanem.

2.1.2 Asjakohase põhiõiguse väljaselgitamine

Käesolevas alaosas analüüsitakse, millise põhiõiguse kaitsealasse kuulub bioloogilise vanema õigus luua ja hoida sidemeid oma bioloogilise lapsega. Eelmises alapeatükis sai koos asjakohaste normidega välja toodud kolm olukorda, kus piiratakse bioloogilise vanema õigust luua lapsega põlvnemissuhe. Autor leiab, et kõigi nende kolme elulise valdkonna puhul saab ühiselt analüüsida, milline on asjakohane põhiõigus, mida riivatakse, ning milline on selle piirriklausel ehk põhiõiguse piiramise ulatus ja lubatavuse tingimused. Esiteks analüüsitakse Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni¹⁵² (EIÕK) kohaldamispraktikat ning seejärel hinnatakse, milline on asjakohane põhiõigus Eesti Vabariigi põhiseaduses, arvestades Riigikohtu seisukohta, et põhiseadust tuleb tõlgendada vastavalt EIÕK-le ja selle kohaldamispraktikale. Vastasel korral ei oleks tagatud isiku õiguste tõhus siseriiklik kaitse¹⁵³.

Bioloogilise vanema õigus luua ja hoida sidemeid oma bioloogilise lapsega võib kuuluda eraelu või perekonnaelu kaitse osana EIÕK art 8 kaitsealasse, mille kohaselt on igal inimesel õigus sellele,

¹⁵² Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁵³ RKPJKo 25.03.2004, 3-4-1-1-04, p 18.

et austataks tema era- ja perekonnaelu ja kodu ning sõnumite saladust¹⁵⁴. Kui EIK-i praktikat EIÕK art 8 rakendamise kohta, siis nähtub, et EIK ei ole oma praktikas pretendeerinud „perekonnaelu“ ega „eraelu“ ammendavale defineerimisel, sest soovitud on säilitada mõistete pändlikkust muutuvast ühiskonnas, nagu on märgitud ka Eesti õiguskirjanduses¹⁵⁵.

Eraelu kaitse kontseptsioonile EIÕK art 8 mõttes on antud avar tähendus. EIK on korduvalt leidnud, et eraelu kätkeb endas isiku füüsilist ja psühholoogilist terviklikkust ning identiteedi mitmeid aspekte, muuhulgas seda, et igapähele oleks võimalik tuvastada üksikasju oma identiteedi osas¹⁵⁶, samuti õigust luua ja arendada suhteid teiste isikute ja välismaailmaga¹⁵⁷, mille kohta ei saa tuua ammendavat loetelu ning mida oleks liiga kitsendav käsitleda üksnes kui isiku suhteid tema lähiringis olevate isikutega¹⁵⁸, muuhulgas lapse ja täiskasvanu vahelise emotsionaalse suhte, millel puudub igasugune õiguslik ja bioloogiline mõde¹⁵⁹. Perekondlikest suhetest on EIK eraelu kaitse alla paigutanud näiteks isikute otsustusvabaduse saada või mitte saada lapsi¹⁶⁰, õiguse teha aborti¹⁶¹ ja õiguse otsustada sünnituse üksikasjade üle (seoses kodusünnituste lubatavusega)¹⁶². Autor leiab, et bioloogilise vanema õigus luua põlvnemissuhe enda lapsega puudutab vanema sotsiaalset identiteeti ja kuulub EIÕK art 8 kaitsealasse, olles nii või teisiti hõlmatud eraelu kaitsealaga. Kohtuasjas *Paulik vs. Slovakkia* toodud EIK selgitustest võib järeldada, et perekonnaelu mõiste sisustamine on nüansirikas, kuid õigus luua põlvnemissuhe langeb vähemasti eraelu kaitsealasse EIÕK art 8 mõttes¹⁶³.

EIK ei ole perekonnaelu ammendavat definitsiooni välja pakkunud, kuid rõhutatud on, et perekonnaelu mõiste on autonoomne kontseptsioon.¹⁶⁴ Perekonnaelu mõiste on EIK praktikas aja jooksul muutunud järjest laiemaks ning hõlmatud on üha enam erinevamaid perekonnavorme. Varem kuulusid perekonnaelu kaitsealasse emast, isast ja lastest moodustuv

---

¹⁵⁴ Euroopa Inimõiguste Kohus. Guide on Article 8 of the Convention – Right to respect for private and family life. 1st edition. Strasbourg: Council of Europe/European Court of Human Rights 2017, lk 7, p 2. Kätesaadav arvutivõrgus: <https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/article-8> (21.04.2025).

¹⁵⁵ Jaanimägi, K., Oja, L. (2020) PSK § 26/15 11. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tartu: Sihtasutus Iuridicum 2020; Jaanimägi, K. jt. (2020) PSK § 27/11. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tartu: Sihtasutus Iuridicum 2020; vt EIKo 76639/11, *Denisov vs. Ukraina*, p 95; EIKo 13710/88, *Niemietz vs. Saksamaa*, p 29.

¹⁵⁶ Vt EIKo 76639/11, *Denisov vs. Ukraina*, p 95; EIKo 65192/11, *Menesson vs. Prantsusmaa*, p 96; EIKo 44599/98, *Bensaid vs. Ühendkuningriigid*, p 47.

¹⁵⁷ EIKo 13710/88, *Niemietz vs. Saksamaa*, p 29.

¹⁵⁸ Vt EIKo 76639/11, *Denisov vs. Ukraina*, p 95 koos viidatud kohtupraktikaga.

¹⁵⁹ EIKo 25358/12, *Paradiso ja Campanelli vs. Itaalia*, p 161.

¹⁶⁰ EIKo 6339/05, *Evans vs. Ühendkuningriigid*, p 71.

¹⁶¹ EIKo 40119/21, *M.L. vs. Poola*, p-d 93-94.

¹⁶² EIKo 67545/09, *Ternovszky vs. Ungari*, p 22.

¹⁶³ EIKo 10699/05, *Paulik vs. Slovakkia*, p-d 41 ja 42 koos viidatud kohtupraktikaga; EIKo 23338/09, *Kautzor vs. Saksamaa*, p-d 63 ja 73 koos viidatud kohtupraktikaga.

¹⁶⁴ EIKo 6833/74, *Marckx vs. Belgia*, p 31.

tuumik perekond.¹⁶⁵ Nüüdseks on perekonnaeluna tunnustatud isikutevahelisi suhteid mitteabielulises kooselus¹⁶⁶ ja siseriiklikule õigusele mittevastavas abielus¹⁶⁷, samuti samasooliste paaride kooselu¹⁶⁸ ning laiemalt isiku sidemeid lähisugulastega (tädid, onud, õed, vennad, vanavanaemad)¹⁶⁹. Vanemate ja laste suhetest on tunnustatud abieluväliste laste suhteid vanematega¹⁷⁰, samuti vanemate suhteid kunstliku viljastamise¹⁷¹ või asendusemaduse kaudu sündinud laste puhul¹⁷². Arvestades perekonnaelu laia määratlust, nähtub esmapilgul, et perekonnaelu EIÕK art 8 mõttes hõlmab kahtlusteta bioloogilise vanema suhted enda lapsega. EIK praktikast nähtuvalt ei pruugi see siiski nii olla kõigil juhtudel.

Perekonnaelu mõiste sisustamisel on EIK läbiv seisukoht olnud, et seda tuleks hinnata lähtuvalt faktiliste perekondlike sidemete olemasolust.¹⁷³ EIK on faktilisi perekondlikke sidemeid sisustanud laiemas tähenduses, näiteks rõhutati kohtuasjas *Boughanemi vs. Prantsusmaa*, et perekonna loomine ei eelda ilmtingimata perekonnaliikmete tegelikku kooselu.¹⁷⁴ EIK on faktilistele perekondlikele sidemetele omistanud keskse tähenduse ka vanemate ja laste vahelistes suhetes. EIK on kohtuasjas *Kroon jt vs. Madalmaad* pidanud bioloogilist ja sotsiaalset vanemlust õiguslikust vanemlusest koguni primaarsemaks, olles seisukohal, et perekonnaelu reguleerivad juriidilised eeldused, mis lähevad vastuollu tuvastatud faktide ja puudutatud isikute tegelike soovidega, ei saa olla ülimuslikud sotsiaalse ja bioloogilise tegelikkuse ees.¹⁷⁵ Samal ajal ilmneb EIK pikaajalisest praktikast, et ainuüksi isikutevaheline bioloogiline sugulus, ilma et lähedast suhet toetaksid õiguslikud või faktilis-sotsioloogilised elemendid, ei kujuta endast perekonnaelu EIÕK art 8 mõttes.¹⁷⁶ Samal seisukohal on olnud õiguskirjanduses ka A. Sanders¹⁷⁷ ja A. Büchler¹⁷⁸. Nii on EIK leidnud, et üldreeglina on faktiliste perekondlike sidemete tekkimise eelduseks pereliikmete kooselu. Samas ei ole EIK välistanud, et ka muud kriteeriumid, peale

---

¹⁶⁵ Sanders, A. 2018, lk 189.

¹⁶⁶ EIKo 30141/04, *Schalk ja Kopf vs. Austria*, p-d 93-94.

¹⁶⁷ EIKo 9214/80, 9473/81 ja 9474/81, *Abdulaziz, Cabales ja Balkandali vs. Ühendkuningriigid*, p-d 63-65.

¹⁶⁸ EIKo 29381/09 ja 32684/09, *Vallianatos jt vs. Kreeka*, p-d 73-74; EIKo 30141/04, *Schalk ja Kopf vs. Austria*, p-d 93-94; vt ka RKÜKo 21.06.2019, 5-18-5/17, p 50 koos viidatud kohtupraktikaga.

¹⁶⁹ Vt EIKo 6833/74, *Marckx vs. Belgia*, p 45.

¹⁷⁰ EIKo 16969/90, *Keegan vs. Iirimaa*, p 44.

¹⁷¹ EIKo 44362/04, *Dickson vs. Ühendkuningriigid*, p 66.

¹⁷² EIKo 65192/11, *Menesson vs. Prantsusmaa*, p 96.

¹⁷³ EIKo 25358/12, *Paradiso ja Campanelli vs. Itaalia*, p 140; EIKo 21830/93, *X, Y ja Z vs. Ühendkuningriigid*, p 36; EIKo 18535/91, *Kroon jt vs. Madalmaad*, p 30; EIKo 16969/90, *Keegan vs. Iirimaa*, p 44; EIKo 6833/74, *Marckx vs. Belgia*, p 31.

¹⁷⁴ EIKo 22070/93, *Boughanemi vs. Prantsusmaa*, p 35.

¹⁷⁵ EIKo 18535/91, *Kroon jt vs. Madalmaad*, p 40 (ingl): „*In the Court's opinion, "respect" for "family life" requires that biological and social reality prevail over a legal presumption which, as in the present case, flies in the face of both established fact and the wishes of those concerned without actually benefiting anyone.*“.

¹⁷⁶ EIKo 45582/99, *L. vs. Madalmaad*, p 37; EIKo 3004/10, *Marinis vs. Kreeka*, p 62.

¹⁷⁷ Sanders, A. 2018, lk-d 189-190.

¹⁷⁸ Büchler, A., lk 32.

kooselu, võivad olla aluseks püsivate *de facto* perekondlike sidemete olemasolule.¹⁷⁹ Nt on EIK leidnud, et abieluväliselt sündinud lapse ja tema bioloogilise isa vahel tegelike perekondlike sidemete olemasolu tuvastamisel tuleb arvestada lapse bioloogiliste vanemate omavahelist suhet ning bioloogilise isa poolt lapse suhtes huvi ülesnäitamist enne ja pärast sündi.¹⁸⁰

Bioloogilise vanema suhte osas enda lapsega ei ole EIK pidanud vajalikuks võtta igas kohtuasjas selget seisukohta selle osas, kas isiku käitumine kuulub konkreetselt perekonnaelu või eraelu kaitsealasse. Kunstliku viljastamise kohta on EIK sedastanud, et paari õigus rasestuda ja kasutada selleks kunstliku viljastamise meetodeid on kaitstud EIÕK art-ga 8, ütle mata selgelt, kas tegemist on era- või perekonnaelu väljendusega.¹⁸¹ Bioloogilise isa isaduse tuvastamist puudutanud kohtuasjades *Rasmussen vs. Taani* ja *Anayo vs. Saksamaa* leidis kohus, et kuigi bioloogilise isa huvi isaduse tuvastamise ja lapsega sideme loomise vastu võib – aga sõltuvalt *de facto* perekondlike sidemete olemasolust ei pruugi – langeda perekonnaelu kaitsealasse, on see igal juhul hõlmatud eraelu kaitsealaga.¹⁸² Kusjuures *Anayo vs. Saksamaa* kohtuasjas rõhutas EIK esmalt perekonnaelu kaitse laienemist just faktilistele perekonnasuhetele, kuid viitas, et teatud juhtudel võib ka nn kavandatav perekonnaelu kuuluda just perekonnaelu kaitsealasse.¹⁸³ Kokkuvõtlikult asus EIK siiski seisukohale, et kuna igal juhul puudutab isaduse tuvastamise vaidlus bioloogilise isa eraelu, võib era- ja perekonnaelu täpse piiritlemise küsimuse jätta avatuks.¹⁸⁴

Autor leiab, et EIK praktikat arvestades kuulub bioloogilise vanema õigus luua ja hoida sidemeid enda bioloogilise lapsega igal juhul EIÕK art 8 kohaldamisalasse. Asjaoludest sõltuvalt võib tegemist olla nii perekonnaelu kui ka eraelu kaitsega. Perekonnaelu kaitsealasse jäävad vähemasti olukorrad, kus bioloogilisel vanemal on lapsega ka faktilised perekondlikud suhted. Kuna muudes olukordades on EIK era- ja perekonnaelu täpse piiritlemise küsimuse avatuks jättnud, pooldab autor seisukohta, et perekondlikke sidemeid puudutavates asjades saab ka bioloogilise vanema õiguste puhul lähtuda sellest, et eraelu kaitse on nn kinnipüüdev õigus. See tähendab, et eraelu kaitse sfäär hõlmab kõiki neid bioloogilise vanemluse juhtumeid, mis oma olemuselt perekonnaelu kaitse sfääri ei mahutu ehk kus bioloogilise vanema huvi vanemlikke õigusi teostada ei ole piisav, et näidata *de facto* perekondlike sidemete olemasolu.

---

¹⁷⁹ EIKo 2303/19, *Katsikeros vs. Kreeka*, p 43; EIKo 18535/91, *Kroon jt vs. Madalmaad*, p 30.

¹⁸⁰ EIKo 2303/19, *Katsikeros vs. Kreeka*, p 44; EIKo 27110/95, *Nylund v. Finland*.

¹⁸¹ EIKo 57813/00, *S.H. jt vs. Austria*, p 82.

¹⁸² EIKo 20578/07, *Anayo vs. Saksamaa*, p-d 55-58 koos viidatud kohtupraktikaga; EIKo 8777/79, *Rasmussen vs. Taani*, p 33.

¹⁸³ EIKo 20578/07, *Anayo vs. Saksamaa*, p 57.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p 58.

Eesti Vabariigi põhiseaduse kontekstis asjakohase põhiõiguse välja selgitamine on veelgi nüansirikkam kui EIÕK art 8 kohaldamisala sisustamine. Esiteks puudutab bioloogilise vanema õigus luua side enda bioloogilise lapsega kõige üldisemalt võttes vanema sotsiaalset identiteeti kui tema enesemääramisõigust, mis võib kuuluda PS § 19 lg 1 kaitsealasse, millest tuleneb igapäevane õigus vabale eneseteostusele. Eesti õigus erineb selles osas EIÕK-st, sest EIÕK ei sisalda PS § 19 lg-ga 1 sarnast normi üldiste õiguste kohta. EIK kaitseb eneseteostusvabadust EIÕK art 8 reguleeritud eraelu puutumatusel laiendava tõlgendamise teel, nagu on selgitatud ka Eesti õiguskirjanduses.¹⁸⁵ Põhiseaduses on perekonna- ja eraelu puutumatus tagav üldine norm PS § 26, mis sätestab, et igapäevane õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel. PS § 26 sõnastamisel on selgeks eeskujuks olnud EIÕK art 8¹⁸⁶ ning seetõttu kerkib teiseks nii nagu EIÕK art 8 kohaldamisel küsimus, kas bioloogilise vanema õigus luua ja hoida sidemeid enda bioloogilise lapsega kuulub eraelu või perekonnaelu kaitsealasse PS § 26 mõttes. Kuivõrd küsimuse all ei ole üksnes õigus enda lapsega side luua, vaid ka võimalus seda hoida, on kolmandaks puutumus perekonnapõhiõigusega, mis tuleneb Riigikohtu üldkogu hinnangul PS § 26 esimesest lausest, mille kohaselt on igapäevane õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel, ning PS § 27 lõikest 1, mis annab perekonna rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena riigi kaitse alla.¹⁸⁷ Nõustuda võib K. Jaanimägi ja L. Ojaga, et erinevus EIÕK-st väljendub ka selles, et põhiseaduse korral on vaja käsitleda eraelu ja perekonnaelu seoseid, sest lisandub PS § 27, mis ütleb, et perekond on riigi kaitse all.¹⁸⁸ Ka Riigikohus on juhtinud tähelepanu sellele, et EIÕK art 8 ja PS § 26 sarnasest sõnastusest ei saa teha järeldust, et nende kaitsealad on identsed. PS § 27 lg 1 olemasolust ja normide piiriklauslite erinevusest ja tuleneb, et nende kaitsealad on erinevad.¹⁸⁹ Seega ei saa EIÕK art 8 kohaldamispraktikat kohandusteta põhiseadusele üle kanda. Kui EIÕK art 8 kontekstis puudub otsene vajadus võtta selge seisukoht eraelu ja perekonnaelu mõistete mahu ning seoste kohta, sest mõlema riive on lubatud EIÕK art 8 lg-s 2 sätestatud põhjustel, nagu on leitud õiguskirjanduses¹⁹⁰, siis põhiseaduse kontekstis võib eraelu ja perekonnaelu seoste käsitlemine olla vajalik. Järgnevalt analüüsitakse PS § 19 lg-t 1 ning PS §-dega 26 ja 27 seonduvaid küsimusi järgemööda.

Bioloogilise vanema õigus luua side enda bioloogilise lapsega puudutab vanema sotsiaalset identiteeti kui tema enesemääramisõigust, mis võib PS § 19 lg 1 kaitsealasse, millest tuleneb

---

¹⁸⁵ Vallikivi, H. (2020) PSK § 19/ 5 – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tartu: Sihtasutus Juridicum 2020; Jaanimägi, K., Oja, L. (2020) PSK § 26/6.

¹⁸⁶ Jaanimägi, K., Oja, L. (2020) PSK § 26/2.

¹⁸⁷ RKÜKo 21.06.2019, 5-18-5/17, p 47.

¹⁸⁸ Jaanimägi, K., Oja, L. (2020) PSK § 26/15.

¹⁸⁹ RKHKo 18.05.2000, 3-3-1-11-00, p 2.

¹⁹⁰ Jaanimägi, K., Oja, L. (2020) PSK § 26/15.

igäühe õigus vabale eneseteostusele. R. Alexy on leidnud, et PS § 19 lg 1 sisaldab kaht üldist õigust: üldist vabadusõigust ja üldist isikuõigust.¹⁹¹ Põhiseaduse kommentaaride järgi kuulub üldise isikuõiguse (üldise isiksus- või isikupõhiõiguse) kaitse alla mh enesemääramisõigus.¹⁹² Bioloogilise vanema õigus luua side enda bioloogilise lapsega kui enesemääramisõigus võib kuuluda ka PS § 26 kaitse alla, mis sätestab, et igäühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusse. Isiksuse kaitse on K. Jaanimägi ja L. Oja sõnul olnud seni PS § 19 lg 1 ja § 26 vahel jagatud, kuid kaitsealade piiritlemine ei ole olnud ühene, ka Riigikohus on käsitlenud enesemääramisõigusega seotud olukordi seoses mõlema põhiõigusega ning piiritlemine isikuspõhiõiguse ja eraelu puutumatusse esemelise kaitseala vahel, on sõltunud konkreetse juhtumi asjaoludest ja sellest, milline tähendus on antud mõistele „eraelu“.¹⁹³

Riigikohus on pidanud lapse enesemääramisõigust osaks PS § 19 lg 1 mõttes õigusest vabale eneseteostusele vaidluses, mis puudutas bioloogilise vanema suhtlusõigust lapsega, sest see on seotud lapse õigusega teada oma pärinemist.¹⁹⁴ Seda arvestades leidub iseenesest argumente selle kasuks, et öelda, et PS § 19 lg 1 kaitsealasse kuulub nimetatud olukorras ka bioloogilise vanema õigus luua side oma lapsega. Autor nõustub aga K. Jaanimägi ja L. Ojaga, et kuivõrd PS § 26 tagab tugevama kaitse¹⁹⁵, on avarast koosseisuteooriast lähtudes põhjendatud PS § 26 esemelist kaitseala laiendavalt tõlgendada ja arvestades sõnastuslikku sarnasust EIÕK art-ga 8, sisustada PS § 26 pigem avara kaitsealaga eraelu garantiina, mis hõlmab seni PS § 19 lg-st 1 tuletatud isikuspõhiõiguse sh enesemääramisõiguse.¹⁹⁶ R. Alexy on selgitanud, et PS § 26, mis garanteerib perekonna- ja eraelu puutumatusse, on võrreldes PS § 19 lg-ga 1 spetsiaalne õigus, mistõttu taandub PS § 19 lg 1 selle ees vastavalt spetsialiteedipõhimõttele.¹⁹⁷ H. Vallikivi on sarnaselt leidnud, et kuivõrd eraelu puutumatusse kaitse PS § 26 mõttes on vaba eneseteostuse suhtes erinorm, kaitseb õigus vabale eneseteostusele PS § 19 lg 1 mõttes pigem kõiki neid eraelu tahke, mis mingil põhjusel jäävad üldise eraelu kaitse alt välja.¹⁹⁸ Autor leiab, et pooldada võib tõlgendust, et PS § 26 võiks sisustada pigem avara kaitsealaga eraelu garantiina ning põhjuseid, miks bioloogilise vanema õigus luua ja hoida sidemeid enda bioloogilise lapsega peaks mingil põhjusel jääma eraelu kaitse alt välja ei leia ka PS § 26 kohaldamispraktikast, mida käsitletakse

¹⁹¹ Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica, 2001/eriväljaanne, lk 5-96.

¹⁹² Vallikivi, H. (2020) PSK § 19/5; Jaanimägi, K., Oja, L. (2020) PSK § 26/6.

¹⁹³ Jaanimägi, K., Oja, L. (2020) PSK § 26/7; vt ka viidatud RKPJKo 03.05.2001, 3-4-1-6-01, p 15.

¹⁹⁴ RKTkm 14.03.2012, 3-2-1-6-12, p 21.

¹⁹⁵ K. Jaanimägi ja L. Oja märkisid, et PS § 26 tagab tugevama kaitse kui PS § 19 lg 1, sest nende piiriklauslid on erinevad. PS § 19 lg 1 on lihtsa piiriklausli ehk seadusereservatsiooniga, PS § 26 aga kvalifitseeritud piiriklausliga põhiõigus. Vt Jaanimägi, K., Oja, L. (2020) PSK § 26/8. Vt lähemalt magistritöö järgmine alapeatükk 2.1.3.

¹⁹⁶ Jaanimägi, K., Oja, L. (2020) PSK § 26/8.

¹⁹⁷ Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica, 2001/eriväljaanne, lk-d 5-96.

¹⁹⁸ Vallikivi, H. (2020) PSK § 19/6.

järgnevalt koos PS §-ga 27. Autor leiab, et peatuda tuleb ka küsimusel, kuidas sisustada asjakohane põhiõigust, arvestades eraelu ja perekonnaelu seoseid PS §-des 26 ja 27.

PS § 26 esimene lause sätestab, et igaühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel. Perekond on PS § 27 lg 1 kohaselt rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena riigi kaitse all. Riigikohtu üldkogu on 2019. aastal leidnud, et perekonnapõhiõiguse tuleneb PS § 26 esimesest lausest, mille järgi on igaühel õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel, ning PS § 27 lg-st 1, mis annab perekonna rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena riigi kaitse alla.¹⁹⁹ Küsimus on, kas ja kuidas asjakohase põhiõiguse määramisel PS §-d 26 ja 27 lg 1 kaitsealasid piiritleda, arvestades eraelu ja perekonnaelu seoseid, kui analüüsida bioloogilise vanema õiguse kaitset luua side enda bioloogilise lapsega ning seda sidet hoida.

Viidatud Riigikohtu üldkogu otsusele kirjutatud eriarvamuses on V. Kõve leidnud, et PS § 26 esimese lause ja PS § 27 lg 1 ühendamine ühtseks „perekonnapõhiõiguseks“ ei ole sisuliselt millegagi põhjendatud.²⁰⁰ Varasemas praktikas on Riigikohus perekonna põhiseaduslikku kaitset nende normide vahel ka jaganud, leides, et kui PS § 26 kohustab riiki mitte sekkuma perekonnaellu ning annab igaühele vastava õiguse eeldada, et riik ei sekku perekonnaellu õigusvastaselt, siis PS § 27 lg 1 annab isikule õiguse riigi positiivsele tegevusele, mis tagaks täisväärtusliku perekonnaelu elamise.²⁰¹ Põhiseaduse kommenteeritud väljaandes on sellist seisukohta aga kritiseeritud, leides, et nii muutub PS § 27 lg 1 praktikas sisutühjaks, sest riigile tuleneb PS § 26 ja § 13 lg 1 esimese lause koosmõjust niikuinii kohustus kaitsta isiku perekonnaelu kolmandate isikute rünnete eest.²⁰² Ka R. Maruste ja T. Annus ei ole pidanud normide kohaldamisalade ranget eristamist vajalikuks, põhjusel, et peresuhted moodustavad paratamatult osa isiku eraelust ning ka E. Ahas on väljendanud sarnast seisukohta.²⁰³ Kui vaadata Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi viimatisi lahendeid, siis ka seal ei ole PS § 26 ja § 27 lg 1 kaitsealasid rangelt eristatud, vaid käsitletud neid osaliselt kattuvate normidena, mis tagavad nn ühtse „perekonnapõhiõiguse“ kaitse.²⁰⁴ K. Jaanimägi ja L. Oja on pakkunud välja tõlgenduse, mille kohaselt tuleb PS § 26 mõista kui eraelu sfääri kaitsvat üldsätet, mis perekonnaelu küsimustes taandub PS § 27 lg 1 kui perekonna kaitsele fokusseeritud erisätte

¹⁹⁹ RKÜKo 21.06.2019, 5-18-5/17, p 47.

²⁰⁰ Riigikohtunik V. Kõve eriarvamus RKÜKo 21.06.2019, 5-18-5/17 juurde, p 2.

²⁰¹ RKHKo 05.03.2001, 3-4-1-2-01, p 14.

²⁰² Jaanimägi, K., Oja, L. (2020) PSK § 26/17.

²⁰³ Ahas, E. Kas perest eraldamine on liigne sekkumine perekonnanautoomiasse või üks lapse huve tagavatest meetmetest? – *Juridica* 2015/6, lk 398; Annus, T. Riigiõigus. Tallinn: Juura 2006, lk 280; Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004, lk 429.

²⁰⁴ RKPJKo 22.06.2023, 5-23-6/13, p 54; RKPJKo 16.11.2021, 5-21-10/18, p 50; RKPJKo 28.09.2021, 5-21-4/13, p 38.

ees.²⁰⁵ Autor toetab tõlgendust, et PS § 26 hõlmab üldsättena perekondlike sidemete kaitset üksnes *prima facie*, taandudes PS § 27 lg 1 kui tugevama õiguskaitsega erisätte ees. Selliselt saab põhiseaduses tunnustada peresuhteid osana isiku eraelust, andes neile samal ajal ka iseseisva õigushüve väärtuse. Autor leiab, et lähtekoht saab olla see, et eraelu ja perekonnaelu äärealal olevate küsimuste puhul saab PS § 26 ja § 27 lg 1 omavaheline vahekord toimida sarnaselt EIÕK art 8 rakenduspraktikale, kus õigus eraelu puutumatusel on perekondlike sidemete kaitse kontekstis perekonnaelu puutumatusel sfääri suhtes nn kinnipüüdva õiguse staatuses. See tähendab, et PS § 26 saab vabaduspõhiõigusena kohaldamisele tulla alles juhul, kui on selge, et konkreetsele perekondlike sidemete puudutavale küsimusele PS § 27 lg 1 kaitseala ei laiene.

Eelmises alapeatükis toodi välja kolm olukorda, kus piiratakse bioloogilise vanema õigust luua lapsega põlvnemissuhe ja seda hoida: doonor ei saa luua põlvnemissuhet kunstliku viljastamise korral, bioloogiline isa ei saa vaidlustada teise mehe põlvnemissuhet pärast isaduse vaidlustamise tähtaja möödumist ning bioloogiline vanem ei saa esitada lapsendamise kehtetuks tunnistamise avaldust põhjusel, et tema nõusolekut lapsendamiseks ei olnud, kui ta ei olnud lapsendamise ajal õiguslik vanem. Autor leiab, et bioloogilise vanema õigus luua ja hoida sidemeid enda bioloogilise lapsega saab neis kolmes olukorras kuuluda perekonnapõhiõiguse isikulisse ja esemelisse kaitsealasse PS § 26 esimese lause ja PS § 27 lg 1 mõttes ning kuulub vähemasti eraelu isikulisse ja esemelisse kaitsealasse PS § 26 mõttes.

Isikulise kaitseala poolest on nii PS § 26 kui ka PS § 27 kõigi ja igatüüpe õigus.²⁰⁶ PS § 26 esemelise kaitseala kohta on õiguskirjanduses läbivalt leitud, et sinna kuulub kaks eraldiseisvat õigushüve: eraelu ja perekonnaelu.²⁰⁷ Perekonnapõhiõiguse esemelisse kaitsealasse PS § 26 esimese lause ja PS § 27 lg 1 mõttes kuulub Riigikohtu hinnangul perekonnaliikmete õigus hoida perekondlike sidemeid nende kõige laiemas tähenduses, sealhulgas õigus elada koos.²⁰⁸ Autor leiab, et eeltoodut arvestades saab bioloogilise vanema õiguse hoida sidemeid enda bioloogilise lapsega, kellega tal on eelnevalt olnud faktilised perekondlikud sidemed, paigutada kahtlusteta perekonnapõhiõiguse kaitsealasse. Selline tõlgendus on ka kooskõlas Riigikohtu seisukohaga, et põhiseadust tuleb tõlgendada vastavalt EIÕK-le ja selle kohaldamispraktikale, vastasel korral

²⁰⁵ Jaanimägi, K., Oja, L. (2020) PSK § 26/18.

²⁰⁶ Jaanimägi, K., Oja, L. (2020) PSK § 26/26; Jaanimägi, K. jt. (2020) PSK § 27/9.

²⁰⁷ Jaanimägi, K., Oja, L. (2020) PSK § 26/3; Lõhmus, U. (2008) PSK § 26/1. – Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2. vlj. Tallinn: Juura 2008; Maruste, R., lk 421.

²⁰⁸ RKÜKo 21.06.2019, 5-18-5/17, p 47; sarnastel seisukohtadel on Riigikohus olnud oma praktikas läbivalt, vt ka nt: RKÜKo 11.06.2019, 5-18-8/19, p 58 koos viidatud kohtupraktikaga; RKHKo 17.06.2021, 3-19-1416/43, p 23; RKPJKo 16.11.2016, 3-4-1-2-16, p 93; RKHKm 16.05.2012, 3-3-1-11-12, p 14; RKPJKo 04.04.2011, 3-4-1-9-10, p 43; RKHKo 13.10.2005, 3-3-1-45-05, p 16; RKPJKo 21.06.2004, 3-4-1-9-04, p-d 12 ja 13; RKHKo 19.06.2000, 3-3-1-16-00, p 1; RKHKo 12.06.2000, 3-3-1-15-00, p 3; RKHKo 18.05.2000, 3-3-1-11-00, p-d 2 ja 7.

poleks tagatud isiku õiguste tõhus siseriiklik kaitse.²⁰⁹ Nagu eespool välja toodud, tuleneb EIÕK art 8 kohaldamispraktikast, et perekonnaelu hõlmab keskselt just faktilisi perekondlikke suhteid. Küsimus on, kas perekonnapõhiõiguse kaitsealasse peaksid kuuluma ka bioloogilise vanema õigused, kellel ei ole olnud enda bioloogilise lapsega faktilisi perekondlikke suhteid. Eesti õiguskirjandusest ega Riigikohtu praktikast ei leia sellele küsimusele selget vastust. Otsest vastust ei tulene ka EIÕK art 8 kohaldamispraktikast. Kuigi EIK pidas kohtuasjas *Anayo vs. Saksamaa* võimalikuks, et teatud juhtudel võib ka kavandatav perekonnaelu kuuluda perekonnaelu kaitsealasse, jäeti selles osas era- ja perekonnaelu täpse piiritlemine siiski avatuks.²¹⁰ Seevastu Saksamaa konstitutsioonikohus on 2024. aastal tehtud lahendis asunud selgele seisukohale, et Saksa põhiseaduse²¹¹ (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*; GG) art 6 lg-st 2 tulenev fundamentaalne õigus laste eest hoolitseda ja neid kasvatada kuulub bioloogilisele vanemale ka juhul, kui teda ei tunnustata lapse õigusliku vanemana.²¹² Iseenesest on Riigikohus mitte küll vanema ja lapse suhet, aga abikaasa juurde elama asumiseks elamisloa taotlemist puudutavas asjas leidnud, et perekonnapõhiõiguse kaitseala hõlmab kogu perekonnaga seonduvat alates selle loomisest kuni perekondliku kooselu kõige erinevamate valdkondadeni.²¹³ R. Alexy on samuti olnud seisukohal, et PS § 27 lg 1 peab hõlmama ka perekonna loomise ja abikaasa valimise vabaduse garantiid.²¹⁴ Nii võiks argumenteerida, et ka bioloogilise vanema õigus luua lapsega põlvnemissuhe võiks kuuluda perekonnapõhiõiguse kaitsealasse. Bioloogilise vanema õiguseid perekonnapõhiõiguse kaitsealast välja jättes võib aset leida perekonna põhiseadusliku mõiste ebavajalik kitsendamine, nagu on leitud ka õiguskirjanduses.²¹⁵ Samas on mõeldavad siiski olukorrad, kus bioloogiline vanem ei soovi lapsega faktilisi perekondlikke suhteid luua, vaid soovib näiteks põlvnemise vaidlustada, et nõuda ülalpidamiskohustuse täitmist või saada lapse pärijaks. Neil juhtudel, kui vanemal ei ole ka soovi lapsega faktilisi perekondlikke suhteid luua, saaks vanema õiguse sõltuvalt konkreetsetest asjaoludest paigutada ka eraelu kaitsealasse, lähtudes eeltoodust ning kooskõlas Riigikohtu seisukohaga, et PS § 26 kaitsealasse kuuluvad esemeliselt kõik eraelu valdkonnad, mis ei ole kaitstud eriõigustega.²¹⁶

---

²⁰⁹ RKPJKo 25.03.2004, 3-4-1-1-04, p 18.

²¹⁰ EIKo 20578/07, *Anayo vs. Saksamaa*, p-d 57 ja 58.

²¹¹ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 100-1, veröffentlichten bereinigten Fassung, das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 22. März 2025 (BGBl. 2025 I Nr. 94) geändert worden ist. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.gesetze-im-internet.de/> (26.04.2024).

²¹² BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 09. April 2024 – 1 BvR 2017/21, vnr 31.

²¹³ RKHKo 18.05.2000, 3-3-1-11-00, p 2.

²¹⁴ Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – *Juridica*, 2001/eriväljaanne, lk-d 5-96.

²¹⁵ Lähemalt: Plettenberg, I., lk 15.

²¹⁶ RKPJKo 25.06.2009, 3-4-1-3-09, p 16.

Kokkuvõttes leiab autor, et bioloogilise vanema õigus luua ja hoida perekondlikke suhteid oma bioloogilise lapsega kuulub PS § 26 esimese lause ja PS § 27 lg 1 mõttes perekonnapõhiõiguse kaitsealasse kõigis kolmes olukorras. Seda eeldusel, et see vanem soovib luua lapsega faktilisi perekondlikke suhteid. Kui vanemal ei olnud lapsega faktilisi perekondlikke suhteid ning ta eesmärk ei ole ka neid luua, saab pöörduda PS § 26 poole ning tegemist võib olla bioloogilise vanema eraelu kaitsega.

2.1.3 Asjakohase põhiõiguse piiriklausel

Eelmises alaosas leidis autor, et asjakohane põhiõigus on kõigil kolmel juhul perekonnapõhiõigus PS § 26 esimese lause ja PS § 27 lg 1 mõttes. Erandlikel juhtudel on mõeldav, et asjakohane põhiõigus on PS § 26 mõttes eraelu kaitse. Autor analüüsib järgnevalt, millistel eesmärkidel lubab põhiseadus riivata bioloogilise vanema õigust luua ja hoida perekondlikke sidemeid oma lapsega.

Enamikke põhiõigusi saab ja tuleb teatud juhtudel piirata, st neil on printsipiiline iseloom.²¹⁷ Piirangud võivad olla vajalikud ja nõutavad teiste põhiõiguste või muude avalike hüvede kaitseks – nn vastassuunaliste huvide tasakaalustamiseks tuleb otsustada, millisel määral üht või teist põhiõigust tunnustada.²¹⁸ Mistahes põhiõiguse piirangute miinimumnõuded tulenevad PS § 3 lg-st 1 ja §-st 11. PS § 3 lg 1 kohaselt teostatakse riigivõimu üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel (üldine seadusereservatsioon). PS § 11 järgi tohib õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega ning piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. Seega selleks, et mistahes põhiõiguse piiramine jääks õiguspärase riive tasandile ning ei tooks kaasa põhiõiguse rikkumist, peab riivel olema põhiseadusega kooskõlas olev (legitiimne) eesmärk ning riive peab olema selle eesmärgi saavutamiseks proportsionaalne ehk sobiv vajalik ja mõõdukas.²¹⁹ Hinnates konkreetse põhiõiguse riive legitiimset eesmärki, ei saa aga piirduda üksnes PS § 3 lg-s 1 ja §-s 11 sätestatud miinimumnõuetega, vaid arvestada tuleb riivatava põhiõiguse piiriklausliga.²²⁰

Kõne alla võivad tulla kaks piiriklauslit, kuivõrd Riigikohtu hinnangul on perekonnapõhiõigus tagatud PS § 26 esimese lause ning PS § 27 lg 1 järgi. PS §-st 26 tuleneva põhiõiguse piiramiseks

²¹⁷ Kalmo, H., Kask, P. (2020) PSK § 11/3 – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tartu: Sihtasutus Iuridicum 2020; Alexy, R. Kollisioon ja kaalumine kui põhiõiguste dogmaatika põhiprobleemid. – Juridica 2001/1, lk 10.

²¹⁸ Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK, sissejuhatus PS II peatüki kommentaaride juurde – Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tartu: Sihtasutus Iuridicum 2020; Alexy, R. Kollisioon ja kaalumine, lk 12.

²¹⁹ Ernits, M. jt. Eesti põhiseadus: Euroopa Liidu õiguse piiramatu esimesega seotud ootamatud küsimused. – Luts-Sootak, M. (toim). Riigiõiguse aastaraamat 2022. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia riigiõiguse sihtkapital 2022, lk 147; RKÜKo 21.06.2019, 5-18-5/17, p 65.

²²⁰ Ernits, M. jt, lk 147.

peab lisaks PS § 3 lg 1 ja § 11 miinimumnõuetele olema täidetud ka mõni PS § 26 teises lauses nimetatud täiendav eeldus (kvalifitseeritud piiriklausel). PS § 26 teise lause järgi ei tohi riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. PS § 27 lg 1 on reservatsioonita põhiõigus (seadusereservatsioon puudub), mis ei sisalda selgesõnalist piiriklauslit. Normis ei ole öeldud, millistel eesmärkidel tohib seadusandja seda põhiõigust piirata. Õiguskirjanduses on selgitatud, et see ei tähenda, et kaitse oleks piiramatult, PS § 27 lg 1 piirangut peab õigustama mõni teine põhiõigus või põhiseaduslikku järku väärtus.²²¹

Riigikohus on viimati sõnastanud piiriklausli järgmiselt: „Kuna perekonnapõhiõigus on tagatud PS § 26 esimeses lauses ja § 27 lõikes 1, siis lubab põhiseadus seda põhiõigust piirata PS § 26 teises lauses nimetatud eesmärkidel või mõne teise põhiõiguse või põhiseadusliku õigusväärtuse kaitseks.“²²² Riigikohus ei ole neis lahendites piiriklausli rakendamist ka lähemalt selgitanud.

Autor lähtub riive põhiseaduspärasuse kontrollimisel PS § 27 lg 1 kui kõrgema kaitsestandardiga põhiõiguse piiramise legitiimsetest eesmärkidest ning hindab, kas riivet õigustab mõni teine põhiõigus või põhiseaduslikku järku väärtus. Autor ei kontrolli eraldi, kas täidetud on ka mõni PS § 26 teises lauses nimetatud täiendav eeldus, vaid koostoimes nagu Riigikohuski²²³. Autor märgib etteruttavalt, et legitiimse eesmärgi analüüsis leitakse, et bioloogilise vanema õiguste piiramise legitiimne eesmärk on mõne teise põhiõiguse või põhiseadusliku õigusväärtuse kaitse, mis on ühtlasi riive teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks PS § 26 teise lause mõttes (vt järgmine alapeatükk 2.2.1). Autor nõustub seejuures T. Annuse seisukohaga, et senikaua, kuni riivet õigustab mõni teine põhiõigus või põhiseaduslik väärtus, ei ole tegelikult olulist praktilist vahet selles, kas paigutada perekondlike sidemete kaitse PS § 26 või § 27 lg 1 kaitsealasse.²²⁴

---

²²¹ Jaanimägi, K. jt. (2020) PSK § 27/10; Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/11 ja viidatud kohtupraktika; RKÜKo 03.07.2012, 3-3-1-44-11, p 72; Annus, T., lk 242; RKÜKm 28.04.2004, 3-3-1-69-03, p 28.

²²² RKPJKo 22.06.2023, 5-23-6/13, p 63; vt samasugune sõnastus ka RKPJKo 16.11.2021, 5-21-10/18, p 55; RKPJKo 28.09.2021, 5-21-4/13, p 43; RKÜKo 21.06.2019, 5-18-5/17, p 66.

²²³ RKPJKo 16.11.2021, 5-21-10/18, p 53.

²²⁴ Annus, T., lk 299.

2.2 Riivete põhiseaduspärasus

2.2.1 Legitiimne eesmärk

Riivete põhiseaduspärasuse hindamiseks, tuleb analüüsida, kas asjakohase põhiõiguse esemelise kaitseala ebasoodus mõjutamine on formaalselt ja materiaalselt põhiseaduspärane.

Formaalselt on riive põhiseaduspärane, kui riive on kooskõlas pädevus-, menetlus- ja vorminõuetega ning määratluse ja seadusereservatsiooni põhimõtetega.²²⁵ Materiaalselt on riive põhiseaduspärane, kui riivel on legitiimne eesmärk ning riive on vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Riive on vajalik demokraatlikus ühiskonnas juhul, kui see on eesmärgi saavutamiseks proportsionaalne ehk sobiv, vajalik ja mõõdukas.²²⁶

Ei ole põhjust kahelda eelnevalt viidatud normide formaalses põhiseaduspärasuses: piirangud on ette nähtud seadustega (PS § 3 lg-st 1 tulenev seadusereservatsiooni põhimõte), mis on arusaadavad (õigusselguse põhimõte²²⁷) ning mille osas ei ilmne vastuolusid pädevus-, menetlus- või vorminõuetega. Siiski ainuüksi asjaolu, et põhiõigust on piiratud kehtiva seaduse alusel ehk piirang on formaalselt õiguspärane, ei tähenda veel seda, et piirang oleks tervikuna põhiseaduspärane.²²⁸ PS § 11 esimese lause kohaselt peab riivel olema legitiimne eesmärk ning PS § 11 teise lause järgi peab riive olema demokraatlikus ühiskonnas vajalik ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. Seega selgitab autor edasise analüüsi käigus välja, millisel eesmärgil on eelpool kirjeldatud olukordades põhiõigusi piiratud ning kas selline eesmärk on legitiimne ehk põhiseadusega kooskõlas.

T. Annus on eesmärgi legitiimsuse hindamise kontekstis arutlenud, et üldjuhul seadusandja eesmäärke sätetesse ei sõnasta, mistõttu on valitud eesmärk hindaja jaoks varjatud.²²⁹ Eesti õiguskirjanduses on juhtinud tähelepanu, et olukorras, kus õigusnormist ei ilmne selle selgesõnalist eesmärki, peab sätte eesmärgi tuletama ja sõnastama põhiseaduspärasuse kontrolli läbiviija ise, võttes mh arvesse sotsiaal-poliitilist konteksti.²³⁰ Eelnevalt analüüsitud PS § 27 lg 1 kaitseala riivavad normid ei sisalda selgesõnalisi viiteid nende sätete kehtestamise eesmärkidele. Seetõttu tuletab ja sõnastab autor selle eesmärgi iseseisvalt, tuginedes kohtupraktika ja seaduste seletuskirjade analüüsile.

---

²²⁵ Vt nt RKPJKo 20.12.2016, 3-4-1-3-16, p 106; RKPJKo 13.06.2005, 3-4-1-5-05, p 8; lähemalt: Annus, T., lk-d 242-244.

²²⁶ Vt nt RKÜKo 21.06.2019, 5-18-5/17, p 65.

²²⁷ Lähemalt: Annus, T., lk-d 100-102.

²²⁸ *Ibidem*, lk 244.

²²⁹ *Ibidem*, lk 245.

²³⁰ Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/19-20 koos viidatud kohtupraktikaga; Maruste, R., lk 273; Annus, T., lk 245.

Riigikohus on isaduse vaidlustamise õiguse piiramise kontekstis sedastanud, et piirangute eesmärgiks on kaitsta lapse sotsiaalset perekonda.²³¹ Perekonnaseaduse loomise seletuskirjas on viidatud, et regulatsioon, mis lubab isaduse vaidlustamise kaudu piiramatult sekkuda olemasolevasse perekonnasuhtesse ei ole kooskõlas sotsiaalsele perekonna ja lapse huvidega.²³² Saksamaa konstitutsioonikohus on isaduse vaidlustamise piirangute eesmärkidena nimetanud sotsiaalse perekonna heaolu ning lapse ja vanema staatuste stabiilsust ja selgust.²³³ Konstitutsioonikohus on seejuures viidanud, et sotsiaalse perekonna kaitse tagamise laiem eesmärk on õiguskindluse ja -selguse põhimõtete austamine ja selle kaudu lapse huvide kaitse.²³⁴ EIK on isaduse vaidlustamise piiramise õigustusena toonud välja olemasolevate perekonnasuhete püsivuse tagamise, mille läbi leiavad kaitset lapse parimad huvid.²³⁵ Saksa õiguskirjanduses on isaduse vaidlustamise piirangute eesmärkidena rõhutatud just õiguskindluse- ja selguse põhimõtteid.²³⁶

See, et lapsendamise kehtetuks tunnistamine on võimalik üksnes erandlikel juhtudel, tagab Riigikohtu hinnangul lapse sotsiaalse perekonna stabiilsust.²³⁷ Samale seisukohale on asunud ka perekonnaseaduse loomise seletuskirjas.²³⁸ Niisamuti saab Saksamaa Liidukohtu (*Der Bundesgerichtshof*; BGH) 2024. aasta lahendist järeldada, et lapsendamise kehtetuks tunnistamise peamiseks eesmärgiks on takistada bioloogilisel vanemal sekkumast toimivasse sotsiaalsesse perekonda.²³⁹ Sarnaselt on EIK sedastanud, et lapsendamise kehtetuks tunnistamine saab küsimuse alla tulla ainult erandlikes olukordades, kui seda õigustab lapse parimate huvide kaitse.²⁴⁰ Saksa õiguskirjanduses on T. Helms toonud välja, et lapsendamise üle otsustamise menetlusse kaastavate ja seeläbi lapsendamise kehtetuks tunnistamise õigusega isikute ringi piiramise eesmärk on tagada lapsendamise menetluse kiirus ja efektiivsus, et võimaldada lapse sotsiaalsel perekonnal võimalikult lihtsalt moodustuda.²⁴¹ Selliselt saab lapsendamise üle otsustamise menetlusse kaasatavate isikute ringi piiramise lisa-eesmärgina nimetada ka menetlusökonoomia põhimõtet.

---

²³¹ RKTkm 23.05.2012, 3-2-1-48-12, p 18.

²³² Perekonnaseaduse eelnõu (55 SE) seletuskiri, lk 29.

²³³ BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 09. April 2024 – 1 BvR 2017/21, vnr 72.

²³⁴ *Ibidem*.

²³⁵ EIKo 74826/01, *Shofman vs. Venemaa*, p 39; EIKo 8777/79, *Rasmussen vs. Taani*, p 41.

²³⁶ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1600b, vnr 3; Rauscher, T. (2011) StaudingerBGB § 1600b, vnr 4.

²³⁷ RKTkm 19.05.2023, 2-21-7200/68, p 19.

²³⁸ Perekonnaseaduse eelnõu (55 SE) seletuskiri, lk 37.

²³⁹ BGH, Beschluss vom 15. Mai 2014 – XII ZB 358/22, vnr 23.

²⁴⁰ EIKo 7075/10, *Ageyevy vs. Venemaa*, p 144 koos viidatud kohtupraktikaga.

²⁴¹ Helms, T. (2023) StaudingerBGB § 1747, vnr 7.

Doonorit puudutava põlvnemisregulatsiooni osas märgib autor esmalt, et KVEKS § 17¹ kehtestati Eesti õiguskorda alles 01.01.2024 jõustunud seadusemuudatustega²⁴², mistõttu ei eksisteeri magistritöö koostamise ajal Eesti kohtupraktikat, mis aitaks lahti mõtestada viidatud paragrahvide eesmärki. Ka perekonnaseaduse muutmise seletuskirjas ei ole doonorist põlvnemissuhte välistamise regulatsiooni kehtestamise eesmärki selgesõnaliselt välja toodud. Kuivõrd seletuskiri teeb doonorist põlvnemissuhte välistamise osas viite võimalusele tuvastada kunstliku viljastamise korral põlvnemissuhte lapse ema partnerist, saab seletuskirjast teha järelduse, et regulatsiooni kehtestamise peamiseks kaalutluseks oli lapse sotsiaalse perekonna stabiilsuse tagamine.²⁴³ See tähendab, seadusandja on õiguspoliitiliselt pidanud oluliseks kaitsta last tegelikult kasvatavate sotsiaalsete vanematele efektiivset ja takistusteta võimalust saada lapse õiguslikeks vanemateks.

Seega saab autori hinnangul kõikide eelnevalt käsitletud kaasusgruppide puhul teha järelduse, et bioloogilisest vanemast põlvnemissuhte tuvastamise võimaluse piiramise eesmärgiks on tagada lapse sotsiaalse perekonna heaolu ning lapse ja vanema õiguslike staatuste püsivus. Viimast saab magistritöö eelnevas peatükis teostatud analüüsi pinnalt nimetada normatiivse põlvnemissüsteemi üheks aluspõhimõtteks. Seeläbi on riivete laiemaks eesmärgiks õiguskindluse ja õigusselguse printsiipide austamine.

Autor võtab järgnevalt seisukoha, kas selline eesmärk on kooskõlas asjakohase põhiõiguse piiriklausliga ehk kas põhiõiguse riivamise eesmärgiks on mõne teise põhiõiguse või põhiseaduslikku järku väärtuse kaitsmine (vt piiriklausli kohta täpsemalt magistritöö peatükk 2.1.3). Küsimus on, kas lapse sotsiaalse perekonna heaolu ja põlvnemissuhtest tuleneva õigusstaatuse stabiilsuse tagamine õiguskindluse ja -selguse põhimõtete austamise kaudu on samastatav mõne teise põhiõiguse või põhiseaduslikku järku väärtuse kaitsmisega.

Õiguskindluse- ja selguse põhimõtted on tuletatavad PS §-st 10.²⁴⁴ Riigikohus on mõlemat põhimõtet eraldiseisvalt nimetanud põhiseaduse kandvaks printsiibiks.²⁴⁵ Õigusselguse põhimõte on süstemaatiliselt osa õiguskindluse põhimõttest.²⁴⁶ Riigikohus on rõhutanud, et õiguskindluse põhimõtte eesmärgiks on luua kindlus kehtiva olukorra suhtes²⁴⁷, muutes seeläbi

---

²⁴² Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 06.07.2023, 6.

²⁴³ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri, lk 24.

²⁴⁴ Kalmo, H., Kask, O (2020) PSK § 10/46 ja 48 koos viidatud kohtupraktikaga; Ernits, M. (2017) PSK § 10/27-28 koos viidatud kohtupraktikaga. – Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 4. vlj. Tallinn: Juura 2017.

²⁴⁵ RKÜKo 02.06.2008, 3-4-1-19-07, p 25; RKÜKo 03.12.2007, 3-3-1-42-06, p 21.

²⁴⁶ Kalmo, H., Kask, O (2020) PSK § 10/46; Ernits, M. (2017) PSK § 10/27; RKPJKo 14.10.2015, 3-4-1-23-15, p 96; RKPJKo 31.01.2007, 3-4-1-14-06, p 23; RKPJKo 20.03.2006, 3-4-1-33-05, p 21.

²⁴⁷ RKPJKo 31.01.2007, 3-4-1-14-06, p 23.

õiguskorra usaldusväärseks²⁴⁸. Selliselt on see PS §-s 10 sätestatud õigusriigi põhimõtte kui põhiseaduse ühe aluspõhimõtte ja põhiväärtuse oluline osa.²⁴⁹ Kusjuures õigusriigi põhimõtet ei ole Riigikohus nimetanud mitte ainult põhiseaduse aluspõhimõtteks, vaid Eesti riigikorralduse aluspõhimõtteks.²⁵⁰ Õigusriigi põhimõtet saab pidada kogu Euroopa õigusruumis kehtivaks õiguse üldväärtuseks.²⁵¹ Sellest tulenevalt on Riigikohus tunnustanud ka eraldiseisvalt õiguskindluse põhimõtet põhiseaduslikku järku väärtusena.²⁵²

Järelikult on õiguskindluse ja -selguse tagamisel tegemist põhiseaduslikku järku väärtuse kaitsmisega, mida saab pidada perekonnapõhiõiguse riive legitiimseks eesmärgiks. Nii on ka Saksa konstitutsioonikohus 2024. aasta lahendis võtnud seisukoha, et bioloogilise vanema õiguste piiramine õiguskindluse ja -selguse tagamiseks kannab endas legitiimset eesmärki.²⁵³

2.2.2 Proportsionaalsus

2.2.2.1 Proportsionaalsuse kriteeriumid

PS § 11 teisest lausest tuleneb, et riive õiguspärasuse tuvastamiseks peab riive olema soovitava legitiimse eesmärgi saavutamiseks proportsionaalne. Riive on proportsionaalne, kui see on sobiv, vajalik ja mõõdukas.²⁵⁴ Autor uurib, mida need kriteeriumid endas sisuliselt kätkevad, et seda konkreetsete riivete proportsionaalsuse analüüsimisel arvesse võtta. Kohtupraktika²⁵⁵ ja õiguskirjanduse²⁵⁶ kohaselt on sobiv ehk tõhus meede, mis soodustab mingil moel soovitud eesmärgi saavutamist. Seega on sobimatu ainult selline abinõu, mis üldse ei aita kaasa eesmärgi saavutamisele.²⁵⁷ H. Kalmo ja O. Kask on juhtinud tähelepanu, et selline meede, mis ühelgi juhul ei soodusta piirangu eesmärgi saavutamist, on ilmselgelt ebaproportsionaalne PS § 11 mõttes, mistõttu ei ole ilmselgelt sobimatu meetme puhul vaja teostada edasist kontrolli meetme vajalikkuse ja mõõdukuse üle.²⁵⁸ Sobivuse kriteeriumi hindamine kannab ideed, et isikut tuleb kaitsta avaliku võimu tarbetute riivete eest.²⁵⁹ Oluline on, et sobivuse kriteeriumi täitmiseks piisab Riigikohtu praktika kohaselt juba sellest, kui meetmega on põhimõtteliselt võimalik

²⁴⁸ RKÜKo 10.04.2012, 3-1-2-2-11, p 66.

²⁴⁹ RKPJKm 07.11.2014, 3-4-1-32-14, p 28; RKÜKo 10.04.2012, 3-1-2-2-11, p 66.

²⁵⁰ RKPJKo 06.01.2015, 3-4-1-34-14, p 33; RKPJKo 19.03.2009, 3-4-1-17-08, p 26.

²⁵¹ Ernits, M. (2017) PSK § 10/24; RKPJKo 17.02.2003, 3-4-1-1-03, p 15.

²⁵² RKPJKm 12.12.2017, 5-17-10/10, p 58.

²⁵³ BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 09. April 2024 – 1 BvR 2017/21, vnr-d 71-73.

²⁵⁴ Vt nt RKÜKo 21.06.2019, 5-18-5/17, p 65.

²⁵⁵ Vt nt RKPJKo 23.02.2023, 5-22-12/19, p 43; RKÜKo 17.03.2003, 3-1-3-10-02, p 30.

²⁵⁶ Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/31; Annus, T., lk 246; Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica, 2001/eriväljaanne, lk-d 5-96.

²⁵⁷ RKPJKo 02.12.2024, 5-24-22/16, p 82; RKÜKo 12.07.2012, 3-4-1-6-12, p 180.

²⁵⁸ Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/31.

²⁵⁹ Annus, T., lk 246; Maruste, R., lk 273; RKPJKo 06.03.2002, 3-4-1-1-02, p 15; Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses, lk-d 5-96.

eesmärgi saavutamata, st meetme sobivus ei nõua ilmtingimata, et piirang ka tegelikult aitaks kaasa eesmärgi saavutamisele.²⁶⁰ Sellest tulenevalt on ka õiguskirjanduses järeltatu, et sobivuse kriteerium ei ole kuigi range standard, mistõttu käsitletakse seda kohtupraktikas üldjuhul ainult mõne lausega, lähtudes n-ö tavamõistuses.²⁶¹ Üldjuhul on vähemalt mingil määral võimalik valitud vahenditega eesmärgi täita.²⁶² R. Maruste on asunud seisukohale, et sobimatuks saab hinnata ainult sellise abinõu, mis on ilmselgelt tarbetu, muudel juhtudel on sobivus poliitilise diskretsiooni küsimus.²⁶³

Abinõu on vajalik, kui piirangu eesmärgi ei ole võimalik saavutada mõne teise, vähem koormava meetmega, mis on vähemalt sama efektiivne kui esimene.²⁶⁴ Seega ei ole meede vajalik juhul, kui on olemas alternatiivne võimalus saavutada sama tulemus leebema piiranguga.²⁶⁵ Sellest tulenevalt on R. Maruste nimetanud vajalikkuse kriteeriumit ka leebeima vahendi põhimõtteks.²⁶⁶ Vajalikkuse kriteerium tagab, et meetmega kaasnev põhiõiguste riive oleks möödapääsmatu.²⁶⁷ Seega, meetme vajalikkuse hindamisel tuleb selgitada, kas põhiõiguse piiranguga taotletavat eesmärgi on võimalik saavutada ka mõnel muul viisil – kui jah, siis tuleb hinnata, kas alternatiivsed meetodid koormaksid isikut vähem.²⁶⁸ Oluline on tähele panna, et kuigi alternatiivne meede võib olla konkreetse isikute gruppi vähem koormav, siis arvestada tuleb ka seda, kuivõrd koormavad abinõud kolmandaid isikuid ja riiki.²⁶⁹ Kusjuures Riigikohtu praktikast ilmneb, et kui ei ole üheselt selge, kas eksisteerib mõni sama efektiivne, kuid vähem koormavam meede, saab abinõud pidada vajalikuks.²⁷⁰ Siiski ei piisa üksnes abstraktsest viitest alternatiivse meetmega kaasnevale keerukusele ja riskidele, et tunnistada meede vajalikuks.²⁷¹

Meede on mõeldukas, kui meetmega saavutatav legitiimne eesmärk kaalub üles riivest tingitud kahju.²⁷² Teisisõnu, taotletava eesmärgi tähtsus peab vastama põhiõiguse piiramise intensiivsusele (proportsionaalsus kitsamas mõttes).²⁷³ Mõeldukuse kontroll eeldab seega erinevate väärtuste kaalumist: tuleb võrrelda legitiimse eesmärgi olulisuses peituvat väärtust

---

²⁶⁰ RKÜKo 11.06.2019, 5-18-8/19, p 62.

²⁶¹ Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/38; Annus, T., lk 246.

²⁶² Annus, T., lk 246.

²⁶³ Maruste, R., lk 273.

²⁶⁴ Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/46; RKÜKo 21.01.2014, 3-4-1-17-13, p 34; Annus, T., lk 246; Maruste, R., lk 274; RKPJKo 06.03.2002, 3-4-1-1-02, p 15.

²⁶⁵ Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/32.

²⁶⁶ Maruste, R., lk 274.

²⁶⁷ Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/45.

²⁶⁸ Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/46.

²⁶⁹ Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/46; Maruste, R., lk 274.

²⁷⁰ RKÜKo 21.01.2014, 3-4-1-17-13, p 34.

²⁷¹ RKHKo 15.12.2017, 3-13-2425/53, p 21.

²⁷² Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/51.

²⁷³ Annus, T., lk 247; Maruste, R., lk 274.

väärtusega, mida kannab endas riivatav põhiõigus.²⁷⁴ Riive ei ole mõõdukas ehk proportsionaalne kitsamas tähenduses, kui sellega kahjustatakse asjakohast põhiõigust rohkem, kui see on normi legitiimse eesmärgiga põhjendatav.²⁷⁵ H. Kalmo ja O. Kask hinnangul tagab mõõdukuse kriteerium, et põhiõigusi ei kahjustataks („ohverdataks“) pelgalt selleks, et edendada vähesel määral mõnda iseenesest legitiimset eesmärki.²⁷⁶ Õiguskirjanduses on aga juhitud tähelepanu sellele, et riive intensiivsusele ja eesmärgi olulisusele mingisuguse kvantitatiivse väärtuse omistamine ei ole alati lihtne ülesanne.²⁷⁷

2.2.2.2 Isaduse vaidlustamise piiramine tähtaja kehtestamisega

Bioloogilise isa perekonnapõhiõigust riivatakse sellega, et ta ei saa vaidlustada teise mehe põlvnemissuhet lapsega ega enda isadust tuvastada pärast isaduse vaidlustamise tähtaja möödumist. Riivel on iseenesest legitiimne eesmärk – sellega kaitstakse lapse sotsiaalse perekonna heaolu, lapse ja vanema staatuse püsivus ning laiemalt õigusselgust ja õiguskindlust. Autor analüüsib, kas see on ka proportsionaalne ehk sobiv, vajalik ja mõõdukas meede.

Autor leiab, et isaduse vaidlustamise tähtaja piiramine on sobiv meede, sest see aitab kaasa lapse sotsiaalse perekonna ja õiguskindluse kaitsele. Võib eeldada, et lapse õiguslik vanemal on tekkinud lapsega faktilised perekondlikud suhted. Kui bioloogiline isa ei saa nendesse sidemetesse sekkuda, aitab see perekonnaautonoomia kaudu tagada sotsiaalse perekonna heaolu. Vanema ja lapse staatuse püsivuse kaudu antakse sotsiaalse perekonna liikmetele õiguskindluse, et kord tekkinud suhted jäävad püsima, isegi kui näiteks DNA testist peaks bioloogiline sugulus nähtuma, nagu on selgitanud ka Riigikohus²⁷⁸.

Autor leiab, et meede on vajalik, sest muud leebemad meetmed kui isaduse vaidlustamise tähtaja piiramine ei võimalda bioloogilisel isal takistada põlvnemissuhte loomist. Kui bioloogilisel isal oleks võimalik põlvnemissuhte luua, ei oleks võimalik tagada õiguskindlust ega vanema ja lapse staatuse püsivust, mis on Eestis kehtiva normatiivse põlvnemissüsteemi aluspõhimõte. Muul viisil ei oleks võimalik tagada ka lapse sotsiaalse perekonna kaitset, sest kõik vanemate ja laste vastastikused õigused ja kohustused tulenevad PKS § 82 järgi põlvnemisest. Kui bioloogiline isa saaks luua lapsega põlvnemissuhte ning senise sotsiaalse isa põlvnemissuhte lõpetada, ei saaks bioloogiline isa enam faktiliselt lapse kasvatamises osaleda, sest tema asemel saaks bioloogiline

---

²⁷⁴ Vt nt RKPJKo 02.12.2024, 5-24-22/16, p 85; RKPJKo 22.06.2023, 5-23-6/13, p 74; Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/51; Annus, T., lk 247; Alexy, R. Kollisioon ja kaalumine, lk 12.

²⁷⁵ Vt nt RKPJKo 22.06.2023, 5-23-6/13, p 74.

²⁷⁶ Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/51.

²⁷⁷ Kalmo, H., Kask, O. (2020) PSK § 11/53; Annus, T., lk 248; Maruste, R., lk 274.

²⁷⁸ Lähemalt: RKTKm 12.01.2022, 2-19-1719/87, p 13.

vanem tõenäoliselt endale lapse isiku- ja varahooldusõiguse, suhtlusõiguse ning ülalpidamiskohustuse PKS §-de 96, 116-145 mõttes.

Küsimus on aga selles, kas ja millistel tingimustel on isaduse vaidlustamise tähtaja piiramine mõõdukas abinõu, et tagada lapse sotsiaalse perekonna heaolu, lapse ja vanema staatuse püsivus ning laiemalt õigusselgus ja õiguskindlus. Samuti, kas PKS §-des 91 ja 93 isaduse vaidlustamise tähtajale seatud piirangud neile vastavad.

Autor analüüsib, kas lapse sotsiaalse perekonna ja huvide ning õiguskindluse tagamine on piisavalt kaalukas eesmärk, et kaaluda üle põhiõiguse riivist tulenev kahju. EIK on leidnud, et iseenesest võib isaduse vaidlustamise tähtaja piiramine olla õigustatud sotsiaalse perekonna stabiilsuse ja õiguskindluse tagamise eesmärgiga.²⁷⁹ Kohtuasjades *Shofman vs. Venemaa* ja *Yildirim vs. Austria* pidas EIK oluliseks rõhutada, et olukorras, kus vaidlustamistähtaeg on möödunud, on õigustatud omistada suurem kaal lapse sotsiaalse perekonna heaolu tagamisele kui bioloogilise isa huvile tuvastada oma isadus.²⁸⁰ Võrdlusena võib välja tuua, et ka Saksamaa konstitutsioonikohus on kinnitanud, et isaduse vaidlustamise tähtajaline piiramine on kooskõlas (ja isegi nõutav) põhiseadusega.²⁸¹ Konstitutsioonikohus põhjendas seda sellega, et vaidlustamisperiood annab bioloogilisele vanemale mõistliku aja otsustada menetluse algatamise üle, kaitstes seeläbi tema õigusi saada õiguslikuks vanemaks, samal ajal tagades mitte ainult õiguskindluse põhimõtet, vaid ka lapse olemasoleva sotsiaalse perekonna ja õiguslike vanemate kaitset.²⁸² Lisaargumendina tõi konstitutsioonikohus välja, et isaduse vaidlustamise tähtajaline piiramine ei põhjusta legitiimse eesmärgiga vastuollu minevaid tagajärgi.²⁸³ Oluline on märkida, et konstitutsioonikohtu hinnangul saab mõõdukas olla üksnes selline vaidlustamistähtaeg, mis hakkab kulgema alates bioloogilise isa teadasaamisest vaidlustamise aluseks olevatest asjaoludest. Kui vaidlustamistähtaja kulgemine sõltuks pelgalt objektiivsetest asjaoludest, ei pruugi bioloogilise isa õigused olla piisavalt tagatud.²⁸⁴

---

²⁷⁹ EIKo 56513/17 ja 56515/17, *C.P. ja M.N. vs. Prantsusmaa*, p 45; EIKo 72105/14 ja 20415/15, *Silva ja Mondim Correia vs. Portugal*, p 57; EIKo 74826/01, *Shofman vs. Venemaa*, p 39; EIKo 34308/96, *Yildirim vs. Austria*; vt ka EIKo 8777/79, *Rasmussen vs. Taani*, p 41; vt liikmesriikide võrdlev analüüs: EIKo 23338/09, *Kautzor vs. Saksamaa*, p-d 37-39.

²⁸⁰ EIKo 74826/01, *Shofman vs. Venemaa*, p 39; EIKo 34308/96, *Yildirim vs. Austria*.

²⁸¹ BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 09. April 2024 – 1 BvR 2017/21, vnr 74 koos viidatud kohtupraktikaga; BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 13. Februar 2007 – 1 BvR 421/05, vnr 72; vt ka Rauscher, T. (2011) *StaudingerBGB § 1600b*, vnr 4.

²⁸² BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 09. April 2024 – 1 BvR 2017/21, vnr 74.

²⁸³ BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 09. April 2024 – 1 BvR 2017/21, vnr 74.

²⁸⁴ BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 13. Februar 2007 – 1 BvR 421/05, vnr-d 82-83.

Sarnaselt Saksa konstitutsioonikohtule on ka EIK oma praktikas asunud seisukohale, et mõõdukas saab olla üldjuhul üksnes subjektiivne isaduse vaidlustamise tähtaeg.²⁸⁵ Nii leidis EIK kohtuasjas *Shofman vs. Venemaa*, et ebaproportsionaalne on isaduse vaidlustamise tähtaeg, mis hakkab kulgema alates lapse sünnist ning mis ei võimalda teha mingeid erandeid, isegi juhul, kui on tõendatud, et isa ei olnud enne tähtaja möödumist teadlik isaduse vaidlustamise aluseks olevatest asjaoludest.²⁸⁶ Viidatud kohtuasjas tuvastas EIK art 8 rikkumise sellest, et siseriiklik õigus võimaldas isaduse vaidlustamist ainult ühe aasta jooksul alates lapse sünnist.²⁸⁷ EIK leidis, et selline objektiivse tähtaja regulatsioon ei võtnud piisaval määral arvesse bioloogilise isa huve, minnes põhjendamatult vastuollu bioloogilise ja sotsiaalse tegelikkusega.²⁸⁸ Samale seisukohale asus EIK kohtuasjas *C.P. ja M.N. vs. Prantsusmaa*, nentides, et isaduse vaidlustamise regulatsioon peab võimaldada arvestada konkreetse kaasuse asjaolusid.²⁸⁹ Sellele vastavalt on EIK kohtuasjades *Lavanchy vs. Šveits*²⁹⁰ ja *Capin vs. Türgi*²⁹¹ leidnud, et art-ga 8 on kooskõlas selliste vaidlustamistähtaegade kehtestamine, mis võimaldavad kohtutele kaalutusõigust tähtaegade pikendamise osas, kuna sellisel juhul võimaldab regulatsioon hinnata, mis põhjusel ei algatanud bioloogiline isa vaidlustamismenetlust tähtaja jooksul.

Isaduse vaidlustamise kontekstis on küsimus ka selles, kui pikk peab olema vaidlustamistähtaeg, et see oleks mõõdukas. Tuginedes liikmesriikide võrdlevale analüüsile, on EIK mitmes kohtuasjas toonud välja, et riikide poolt isaduse vaidlustamisele seatud tähtajad on väga erinevad, varieerudes poolest aastast kuni isegi kolmekümne aastani.²⁹² Sellest nähtub, et EIK ei ole võtnud ammendavat seisukohta, kui pikk peab olema isaduse vaidlustamise tähtaeg, et see oleks mõõdukas. Kusjuures EIK-i seisukohast kohtuasjas *Kautzor vs. Saksamaa* võib järeldada, et riikidel on sedavõrd lai kaalutusruum, et riikidele ei tulene isegi möödapääsmatut kohustust lubada bioloogilisel isal õigusliku isa staatust vaidlustada.²⁹³ EIK rõhutas, et kuna liikmesriikide vahel puudub isaduse vaidlustamise küsimuses konsensus²⁹⁴ ja riikidel on avar kaalutusruum

---

²⁸⁵ Vt EIKo 7361/05, *Laakso vs. Soome*, p 52 koos selles viidatud kohtupraktikaga.

²⁸⁶ EIKo 74826/01, *Shofman vs. Venemaa*, p 43.

²⁸⁷ *Ibidem*, p-d 45-46.

²⁸⁸ *Ibidem*, p 44.

²⁸⁹ EIKo 56513/17 ja 56515/17, *C.P. ja M.N. vs. Prantsusmaa*, p 45.

²⁹⁰ EIKo 69997/17, *Lavanchy vs. Šveits*, p 34 koos viidatud kohtupraktikaga

²⁹¹ EIKo 44690/09, *Capin vs. Türgi*, p-d 59-61.

²⁹² EIKo 44690/09, *Capin vs. Türgi*, p-d 55-56; EIKo 72105/14 ja 20415/15, *Silva ja Mondim Correia vs. Portugal*, p-d 55-56; EIKo 23890/02, *Phinikaridou vs. Küpros*, p-d 58-59.

²⁹³ EIKo 23338/09, *Kautzor vs. Saksamaa*, p-d 77-78.

²⁹⁴ Vt võrdlusriikide analüüs: EIKo 44690/09, *Capin vs. Türgi*, p 58; EIKo 72105/14 ja 20415/15, *Silva ja Mondim Correia vs. Portugal*, p-d 55-56; EIKo 23890/02, *Phinikaridou vs. Küpros*, p-d 58-59.

põlvnemisest tuleneva õigusstaatuse reguleerimisel, jääb isaduse vaidlustamise lubatavuse üle otsustamine riikide otsustuspädevusse.²⁹⁵

Eelneva analüüsi kontekstis väärrib märkimist, et Eestis saab bioloogiline isa hiljem kui aasta pärast lapse sündi PKS § 91 lg 1 kolmanda lause järgi teise mehe isadust vaidlustada üksnes lapse õiguslike vanemate nõusolekul. Esiteks võib selline objektiivsest alusest sõltuv tähtaeg olla vastuolus ülalviidatud EIK-i praktikaga.²⁹⁶ Teiseks võivad sellised lisatingimused isaduse vaidlustamiseks muuta riive eproportsionaalseks. Nii leidis Saksamaa konstitutsioonikohus, et GG art 6 lg-ga 2 on vastuolus sätted (vt BGB § 1600 lg-d 2 ja 3), mis kehtestavad isaduse vaidlustamise lubatavuse eelduseks sotsiaalsete ja perekondlike sidemete puudumise lapse ja tema õigusliku isa vahel.²⁹⁷ Konstitutsioonikohus asus seisukohale, et viidatud sätetest tulenevad riived bioloogilise isa õigustele ei olnud proportsionaalsed, kuna ei võimaldanud piisaval määral võtta arvesse bioloogilise isa õigusi, sh ei võimalda normid arvestada bioloogilise isa pingutusi õiguslikuks vanemaks saamisel ja lapsega sideme loomisel.²⁹⁸

Autor leiab, et Eesti õiguses ei ole PKS § 91 lg 1 kolmandast lausest tulenevad lisatingimused põhiseadusvastased, kuna sama paragrahvi neljas lause võimaldab kohtule kaalutusõiguse, sätestades, et nõusolekute puudumisel võib kohus lapse huve arvestades anda mõjuval põhjusel mehele õiguse teise mehe isadust vaidlustada. BGB § 1600 lg-d 2 ja 3 seavad isaduse vaidlustamise sõltuvusse lapse ja tema õigusliku isa vahel sotsiaal-perekondliku sideme puudumisest ilma erandite tegemise võimaluseta. PKS § 91 lg 1 kolmas ja neljas lause võimaldavad aga kohtul iga elulise juhtumi puhul hinnata, kas esineb alus tähtaja pikendamiseks, mh põhjusel, et bioloogiline isa ei olnud teadlik isaduse vaidlustamise aluseks olevatest asjaoludest. Selliselt võimaldavad Eestis isaduse vaidlustamisele seatud lisatingimused endiselt arvesse võtta bioloogilise isa huve ning konkreetse kaasuse asjaolusid.

Eestis ei ole PKS §-des 91 ja 93 sisalduva isaduse vaidlustamise tähtaja piirangu põhiseaduspärasust sisuliselt analüüsitud. Riigikohtuni on küll jõudnud kohtuasi, kus mees oli esitanud põhiseadusliku kaebuse PKS § 93 lg 1 põhiseaduse vastaseks tunnistamiseks, sest tema isadust oli PKS § 91 lg 1, § 93 lg-te 1 ja 2 ning § 95 alusel edukalt vaidlustatud. Kaebaja leidis, et PKS § 93 lg-d 1 ja 2, mis annavad lapse emale õiguse isadust vaidlustada olukorras, kus ema teadis kaebuse esitaja sünnitunnistusele märkimisel, et mees ei ole lapse isa, rikuvad kaebaja

---

²⁹⁵ EIKo 23338/09, *Kautzor vs. Saksamaa*, p 78.

²⁹⁶ Vt EIKo 74826/01, *Shofman vs. Venemaa*, p-d 45-46; EIKo 7361/05, *Laakso vs. Soome*, p 52 koos viidatud kohtupraktikaga;

²⁹⁷ BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 09. April 2024 – 1 BvR 2017/21, vnr-d 111-112.

²⁹⁸ *Ibidem*, vnr 111.

õigust perekonnaelu puutumatusel.²⁹⁹ Riigikohus aga jättis kaebuse läbi vaatamata, leides, et kaevaja käsutuses oli tõhus võimalus oma õiguste kaitsmiseks tsiviilkohtumenetluses, mistõttu ei olnud otse Riigikohtu poole pöördumine õigustatud.³⁰⁰ Autor leiab, et isaduse vaidlustamise tähtaja piirang PKS §-des 91 ja 93 riivab intensiivselt bioloogilise vanema õigusi, sest bioloogiline isa ei saa enam pärast PKS §-des 91 ja 93 sätestatud isaduse vaidlustamise tähtaja möödumist lapsega põlvnemissuhet luua. Riive intensiivsus on seda suurem, et Riigikohtu hinnangul on tegemist õigust lõpetava tähtaja, mitte aegumistähtajaga.³⁰¹ Riive oleks vähem intensiivne, kui tegemist oleks aegumistähtajaga, sest siis saaks arvestada tsiviilseadustiku üldosa seaduse³⁰² (TsÜS) §-dest 158 jj tulenevaid tähtaja kulgemise peatumise ja katkemise aluseid. Nii on ka tsiviilseadustiku üldosa kommentaarides toodud olulise erinevusena välja, et aegumistähtaja möödumine ei lõpeta nõuet, kuid seab selle täitmise sõltuvusse võlgniku tahtest.³⁰³ Õigust lõpetava tähtaja möödumine aga lõpetab õiguse maksmapanekut.³⁰⁴ Nõustuda võib EIK-i seisukohaga, et õiguskindluse ja sotsiaalse perekonna heaolu tagamine on piisavalt kaalukas eesmärk, et õigustada isaduse piiramist õigust lõpetava tähtajaga.³⁰⁵ Ka Saksa õiguskirjanduses leitakse, et põlvnemissuhtest tuleneva õigusliku staatuse püsivuse tagamine on oluline küsimus, mis ei tohi jääda määramata ajaks vastuseta.³⁰⁶

Bioloogiline isa võib PKS § 91 lg 1 teise lause järgi vaidlustada teise mehe isaduse ühe aasta jooksul lapse sündist arvates. Autor leiab, et see norm eraldiseisvalt ei oleks kooskõlas põhiseadusega, arvestades EIK-i seisukohta, et vaidlustamise tähtaja kulgemise algus peab olema seotud subjektiivselt vaidlustamise aluseks olevatest asjaoludest teadasaamisega.³⁰⁷ Esmapilgul näivad PKS §-d 91 ja 93 reguleerivat erinevaid olukordi. Autor leiab, et Eesti õiguses saab isaduse vaidlustamise tähtaeg olla kooskõlas põhiseadusega üksnes eeldusel, et PKS § 91 ja 93 ei käsitata eraldi alustena vaid kohaldatakse koostoimes. Põhiseadusega on kooskõlas tõlgendus, et kuigi PKS § 91 lg 1 teise lause järgi hakkab tähtaeg kulgema alates lapse sündist, ei hakka see enda isadust tuvastada sooviva bioloogilise isa jaoks kulgema siiski enne teise mehe

---

²⁹⁹ RKPJKm 13.11.2019, 5-19-43/2, p-d 1 ja 7.

³⁰⁰ *Ibidem*, p-d 9-10.

³⁰¹ RKTKo 24.10.2012, 3-2-1-111-12, p 19;

³⁰² Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 31.12.2024, 48.

³⁰³ Kõve, V. (2023) TsÜSK VI osa sissejuhatus/p 4.2.2. – Varul, P. jt (koost). Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Komm. vlj. 2. vlj. Tartu: Juura 2023.

³⁰⁴ Kõve, V. (2023) TsÜSK VI osa sissejuhatus/p 4.2.3.

³⁰⁵ EIKo 56513/17 ja 56515/17, *C.P. ja M.N. vs. Prantsusmaa*, p 45; EIKo 72105/14 ja 20415/15, *Silva ja Mondim Correia vs. Portugal*, p 57; EIKo 74826/01, *Shofman vs. Venemaa*, p 39; EIKo 34308/96, *Yildirim vs. Austria*; vt ka EIKo 8777/79, *Rasmussen vs. Taani*, p 41; vt liikmesriikide võrdlev analüüs: EIKo 23338/09, *Kautzor vs. Saksamaa*, p-d 37-39.

³⁰⁶ Wellenhofer, M. (2024) MüKoBGB § 1600b/3; Rauscher, T. (2011) StaudingerBGB § 1600b, vnr 4.

³⁰⁷ EIKo 69997/17, *Lavanchy vs. Šveits*, p 34 koos viidatud kohtupraktikaga; EIKo 44690/09, *Capin vs. Türgi*, p-d 59-61; EIKo 74826/01, *Shofman vs. Venemaa*, p 44.

isaduse vaidlustamise aluseks olevatest asjaoludest teadasaamist. Juhul, kui vaidlustamistähtaeg on seotud bioloogilise isa teadmisega vastavatest asjaoludest ning isa on ise vaidlustamismenetluse algatamise osas olnud passiivne, ei ole EIK tuvastanud art 8 rikkumist selles, et bioloogilisel isal ei ole pärast tähtaja möödumist võimalik oma isadust tuvastada.³⁰⁸

Kokkuvõtlikult leiab autor, et bioloogilise isa perekonnapõhiõiguse riive on lapse sotsiaalse perekonna heaolu, lapse ja vanema staatuse püsivuse ning laiemalt õigusselguse ja õiguskindluse tagamiseks sobiv, vajalik ja mõõdukas meede PS § 11 teise lause mõttes. Riive PS § 27 lg-s 1 tagatud põhiõigusele on õiguspärane. Seda aga eeldusel, et PKS § 91 lg-t 1 kohaldatakse koostoides §-ga 93, millest tulenevalt hakkab vaidlustamistähtaeg enda isadust tuvastada sooviva bioloogilise isa jaoks kulgema isaduse vaidlustamise aluseks olevatest asjaoludest teadasaamist.

2.2.2.3 Bioloogilise vanema õiguste riive lapsendamise ja lapsendamise kehtetuks tunnistamise menetluses

Bioloogilise vanema perekonnapõhiõigust riivatakse sellega, et PKS § 152 lg 1 kohaselt ei küsita lapsendamiseks bioloogilise vanema nõusolekut, kui ta ei ole lapse õiguslik vanem, ning ta ei saa ka PKS §-de 166 ja 168 järgi esitada lapsendamise kehtetuks tunnistamise avaldust, tuginedes sellele, et tema nõusolekut lapsendamiseks ei olnud, nagu on selgitanud ka Riigikohus³⁰⁹. Autor analüüsib, kas meede on sobiv, vajalik ja mõõdukas.

Autor leiab, et abinõu on sobiv, sest see aitab tagada õiguskindlust ja õigusselgust lapsendamise menetluse õiguslike tagajärgede osas. Täiendavalt õigustab riivet menetlusökoonoomia, sest väidetava bioloogilise vanema menetlusse kaasamine, sh tema asukoha kindlakstegemine ja seisukoha küsimine pikendaks oluliselt lapsendamise menetlust. Autor leiab, et riive on vajalik, sest sama õigusselguse ja õiguskindluse määra lapse õigusliku staatuse osas saab tagada üksnes juhul, kui isikud kelle nõusolekust lapsendamise kehtivus sõltub, on võimalik määrata formaalselt. Lapsendamise kehtivust ei saa panna sõltuvusse kaalutusotsusest või väidetava bioloogilise vanema nõusolekust, jättes lapse staatuse kogu vaidluse kestuse ajaks määramata.

Küsimus on, kas bioloogilise vanema õiguste riive on mõõdukas, arvestades riive intensiivsust. EIK ei ole võtnud selles osas ammendavat seisukohta³¹⁰, võrdlusena võib aga välja tuua, et ka Saksa õiguses on sarnaselt Eesti õigusele H.-U. Maureri ja T. Helmsi sõnul lapsendamise ja selle

³⁰⁸ EIKo 56513/17 ja 56515/17, *C.P ja M.N. vt. Prantsusmaa*, p 45.

³⁰⁹ RKTkm 10.02.2021 2-18-11489/76, p-d 13 ja 15; RKTkm 19.05.2023, 2-21-7200/68, p 20.

³¹⁰ Vt EIKo 37031/21, *I.V. vs. Eesti*, p 92; EIKo 37956/11, *A.K. ja L. vs. Horvaatia*, p 70.

kehtetuks tunnistamise menetluses otsustusõigus vaid õiguslikel vanematel.³¹¹ Sellele on tähelepanu 2024. aasta lahendis tähelepanu juhtinud ka Saksamaa Liidukohus.³¹² BGH lahendist saab järeldada, et regulatsioon on õiguspärane, kuni bioloogilise vanema õigused on piisaval määral tagatud ning lapsendamisel on võimalik bioloogilise isa huve arvesse võtta.³¹³ EIK läbivast praktikast ilmneb, et lapse faktiliste perekondlike suhete eelistamine bioloogilise vanema õigustele ei ole vastuolus EIÕK art-ga 8, kuid see eeldab, et siseriiklik õigus võimaldab konkureerivaid huve vähemalt kaaluda.³¹⁴

Autor leiab, et kuna riive on vajalik selleks, et lapse õiguslik staatus ei jääks kogu vaidluste lahendamise ajaks määramata, ei saa pooldada lähenemist, et konkureerivate huvide kaalumine tähendaks kohtu kohustust kaasata bioloogiline vanem lapsendamise ja lapsendamise kehtetuks tunnistamise menetluse kohustusega talle menetlusedokumentide kätte toimetada ja ta ära kuulata. Küll aga saaks kaaluda võimalust anda teadaolevale või mõistlike pingutustega üles leitavale bioloogilisele vanemale võimalus enda seisukoht esitada. Riigikohus on leidnud, et vanemale, kellelt on hooldusõigus täielikult ära võetud, tuleb anda teada, et kohus otsustab lapsendamise üle, selgitada talle õiguslikke tagajärgi ning anda võimalus esitada kohtule seisukoht.³¹⁵ Autor leiab, et sama lähenemine on asjakohane ka bioloogilise vanema puhul.

Autor leiab, et täiesti ebaproportsionaalne on riive samas olukorras, kus kohus ei võimalda menetluses osaleda bioloogilisel vanemal, kelle sugulust lapsega tõendab DNA-test ning kelle ainus takistus õiguslikuks vanemaks saamiseks on pooleliolev isaduse vaidlustamise menetlus. Selline oli olukord Riigikohtuni ning hiljem EIK-ni jõudnud kohtuasjas *I.V. vs. Eesti*. Tolles asjas oli maakohus peatanud lapsendamise kehtetuks tunnistamise menetluse kuni bioloogilise isa isaduse vaidlustamise kohtumenetluse lõppemiseni. Ringkonnakohus aga tühistas menetluse peatamise ning Riigikohus jättis bioloogilise isa kaebuse läbi vaatamata, sest ta ei olnud lapsendamise menetluse ajal lapse õiguslik vanem³¹⁶. Kohtuasi jõudis EIK-ni, kes oli seisukohal, et üksnes formaalsetel alustel bioloogilise vanema lapsendamismenetluse kaasamata jätmine ja sellega lapsendamise kehtetuks tunnistamise võimalusest ilmajätmine rikub EIÕK art-st 8 tulenevat era- ja perekonnaelu kaitse põhimõtet.³¹⁷ EIK tuvastas, et siseriiklikud kohtud olid või

---

³¹¹ Maurer, H.-U. (2024) MüKoBGB § 1747, vnr 1 ja 20; Helms, T. (2023) StaudingerBGB § 1747, vnr 7.

³¹² BGH, Beschluss vom 15. Mai 2024 – XII ZB 358/22, vnr 20.

³¹³ *Ibidem*, vnr 36.

³¹⁴ EIKo 37031/21, *I.V. vs. Eesti*, p 109; EIKo 15379/16, *Abdi Ibrahim vs. Norra*, p-s 145 viidatud kohtupraktika; EIKo 42326/98, *Odièvre vs. Prantsusmaa*, p 44; EIKo 27110/96, *Nylund vs. Soome*.

³¹⁵ RKTkm 11.12.2013, 3-2-1-154-13, p 16.

³¹⁶ EIKo 37031/21, *I.V. vs. Eesti*, p 27-30; RKTkm 10.02.2021 2-18-11489/76, p-d 13 ja 15.

³¹⁷ EIKo 37031/21, *I.V. vs. Eesti*, p 120.

vähemalt pidid olema teadlikud bioloogilise isa algatatud isaduse tuvastamise menetlusest.³¹⁸ EIK kohaldas analoogia alusel bioloogilise isa poolt teise mehe isaduse vaidlustamisele kehtivaid põhimõtteid³¹⁹ ning asus seisukohale, et EIÕK art-ga 8 vastavuse tagamiseks peab olema võimalik kaaluda vastanduvaid huve, et saavutada nende õiglase tasakaal³²⁰. Autor leiab, et võttes arvesse, et pärast lapsendamist lõppevad PKS § 161 järgi kõik lapse sugulussuhted endiste sugulastega ning lapsendamise kehtetuks tunnistamist saavad PKS §-de 166 ja 168 kohaselt taotleda ainult lapse õiguslikud vanemad, ületab bioloogilise vanema õiguste riive oluliselt riive legitiimset eesmärki, mistõttu ei saa kuidagi nõustuda Riigikohtu lähenemisega. Riive ei ole sel juhul mõõdukas ega õiguspärane.

Järelikult on bioloogilise vanema nõusolekut küsimata lapse lapsendamine ning hiljem lapsendamise kehtetuks tunnistamise avalduse esitamise õiguse välistamine iseenesest sobiv, vajalik ja mõõdukas, riive PS § 27 lg-s 1 tagatud põhiõigusele on õiguspärane. Autor nõustub aga EIK-ga, et üksnes formaalsetel alustel bioloogilise vanema lapsendamise menetluse kaasamata jätmisel ei ole aga bioloogilise vanema õiguste riive mõõdukas ega ka seetõttu õiguspärane. Autor teeb ettepaneku, et sarnaselt hooldusõiguseta vanematele, võiks kohus lapsendamise menetluses anda bioloogilisele vanemale võimaluse esitada soovi korral kohtule seisukoht, eelkõige olukorras, kus bioloogilise vanema andmed on kohtule teada või mõistlike pingutustega üles leitavad.

2.2.2.4 Doonorist põlvnemissuhte kindlakstegemise välistamine

Bioloogilise vanema perekonnapõhiõigust riivatakse sellega, et KVEKS § 17¹ lg 4, § 17² lg 3 ning § 26 lg-te 4 ja 5 alusel ei saa doonoril tekkida lapsega põlvnemissuhet, sh ei saa doonorist põlvnemissuhet hiljem perekonnaseaduses sätestatud korras kindlaks teha (PKS § 84 lg 2) ning meessoost doonoril ei ole õigust lapse põlvnemist teisest mehest vaidlustada (KVEKS § 17¹ lg 5), nagu on selgitatud ka perekonnaseaduse muutmise seletuskirjas³²¹. Autor uurib, kas abinõu on sobiv, vajalik ja mõõdukas.

Autori hinnangul on meede sobiv, kuna see soodustab õiguskindluse ja lapse sotsiaalse perekonna heaolu kaitset, tagades, et doonor kui lapse bioloogiline vanem ei saa sekkuda lapse sotsiaalse perekonna korraldusse ega põlvnemisest tuleneva õigusstaatus tuvastamisse. Autor leiab, et riive on vajalik, kuna doonorist põlvnemissuhte välistamisest efektiivsemat meetet

---

³¹⁸ *Ibidem*, p 103.

³¹⁹ *Ibidem*, p-d 108-109 ja 111.

³²⁰ *Ibidem*, p 115.

³²¹ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri, lk 24.

õiguskindluse ja õigusliku staatuse püsivuse tagamiseks ei eksisteeri. Doonorist põlvnemissuhte tuvastamine ei saa olla sõltuv kohtu kaalutusotsusest, kuna kohtumenetluse kestel oleks ebaselge, kellel on lapse õiguslik positsioon tema vanemana.

Küsimus on, kas doonorist põlvnemissuhte välistamine on mõõdukas abinõu, arvestades bioloogilise vanema riive intensiivsust. EIK ega Riigikohus ei ole võtnud seisukohta doonorist põlvnemissuhte tuvastamise võimaldamise osas. Autor leiab, et riive bioloogilise vanema õigustele on intensiivne, kuna ülal viidatud regulatsioon välistab doonorist põlvnemissuhte tuvastamise n-õ absoluutselt, ilma erandite tegemise võimaluseta. Riigikohus on tunnistanud põhiseadusvastaseks seadusi põhjusel, et need keelavad teatud toimingud ilma erandite tegemise võimaluseta.³²² Siiski on Riigikohus sedastanud, et kohtupraktikast ei saa järeldada, nagu seadusandjal oleks keelatud kehtestada regulatsioone, mis ei sisalda kaalutusõigust. Ka norm, mis ei võimalda kaalutusõiguse teostamist, võib olla põhiseadusega kooskõlas.³²³

Autor on seisukohal, et kuna riive on vajalik õiguskindluse ja lapse sotsiaalse perekonna moodustumise ja arenemise tagamiseks, ei saa asuda seisukohale, et doonorist põlvnemissuhte välistamine peaks igal juhul võimaldada kohtu kaalutusotsuse kaudu erandite tegemist. Autori hinnangul tagab riive mõõdukuse asjaolu, et doonoril on võimalik ise kunstliku viljastamise protsessis otsustada põlvnemissuhte tekkimise üle. Vastavalt KVEKS §-le 3² on isikul võimalik valida, kas ta soovib oma rakke loovutada partnerannetusena, võimaldades endast põlvnemissuhte tuvastamist, või doonorina, kellest ei ole võimalik põlvnemissuhet kindlaks teha. Kui isik otsustab rakke loovutada doonorina, on tal võimalus valida, kas teeb seda anonüümse doonorina või mittepartnerannetusena.³²⁴ Nii tuleneb ka KVEKS § 17¹ lg-st 1, et naise kunstlikuks viljastamiseks mehe rakkudega peab olema mehe kirjalik nõusolek. Mees saab ise valida, kas annab nõusoleku naise kunstlikuks viljastamiseks doonorina või partnerannetajana. Vastavalt PKS § 10 lg-le 1¹ eeldab nõusoleku andmine ka õigusalast nõustamist kunstliku viljastamise õiguslike aluste ning kunstliku viljastamise tulemusena sündinud lapse põlvnemisega seotud õiguslike tagajärgede osas. Nõustamise sisu, vorm ja kord on kehtestatud valdkonna eest vastutava ministri määrusega (KVEKS § 10 lg 1¹ teine lause). Perekonnaseaduse muutmise seletuskirjas on selgitatud, et praktikas antakse ministri määrusega kehtestatud ühtse

---

³²² Elamislubade osas lähemalt: RKPJKo 21.06.2004, 3-4-1-9-04, p 22; RKHKo 05.03.2001, 3-4-1-2-01, p 21; vt lisaks: RKPJKo 21.06.2019, 5-19-28/10, p 88.

³²³ RKPJKo 02.11.2023, 5-23-34/9, p 53 koos viidatud kohtupraktikaga; vt ka Annus, T., lk 106.

³²⁴ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri, lk-d 51 ja 54.

sisuga materjal allkirja vastu kunstliku viljastamise protsessi osapooltele.³²⁵ Kui naine soovetakse viljastada konkreetse mehe rakkudega, tuleb mehele enne kunstliku viljastamise protsessi selgitada, et õiguslik erinevus partnerannetuse ja mittepartnerannetuse vahel seisneb eelkõige põlvnemises.³²⁶ Lisaks eelnevale tuleneb KVEKS § 17¹ lg-st 3, et mehel on õigus kuni kunstliku viljastamise protseduuri alguseni oma nõusolek tagasi võtta.

Bioloogilise isa õigusi piirab ka see, et ta ei saa vaidlustada põlvnemissuhet, mis on tekkinud seeläbi, et ema naissoost abikaasa on andnud nõusoleku oma abikaasa kunstlikuks viljastamiseks mehe rakkudega (KVEKS § 17¹ lg 5 ning § 17² lg-d 4, 6 ja 8). Ka selles olukorras on autori arvates riive mõõdukus tagatud. Kuivõrd KVEKS § 17¹ lg 1 järgi võib mehe rakke kasutada ainult tema nõusolekul ning ema naissoost abikaasa vanemluse eeldust seadus ei sisalda³²⁷ Seega, kui mees võtab vastu teadliku otsuse loovutada oma rakud partnerannetusena, tekib lapsel põlvnemissuhe temaga, mitte ema naissoost abikaasaga, ning naissoost abikaasal ei ole ka õigust kunstliku viljastamise kaudu tekkinud põlvnemissuhet vaidlustada, nagu on selgitatud ka perekonnaseaduse muutmise seletuskirjas³²⁸. Seega sõltub põlvnemissuhete tekkimine kirjeldatud olukorras sellest, kas mees otsustab rakud loovutada doonori või partnerannetajana.

Järelikult on doonorist põlvnemissuhete välistamine sobiv, vajalik ja mõõdukas abinõu. Sellega kaasnev riive PS § 27 lg-st 1 tulenevale õigusele on õiguspärane. Riive mõõdukuse tagab asjaolu, et bioloogilisel vanemal on ise võimalik ise kujundada põlvnemissuhete tekkimine, langetades otsus, kas ta soovib loovutada rakke doonori või partnerannetajana. Samuti see, et rakkude annetajal on kuni kunstliku viljastamise protseduuri alguseni võimalik oma nõusolek tagasi võtta ehk otsustada põlvnemissuhete tekkimise osas ümber. Autor leiab, et riive on mõõdukas siiski üksnes eeldusel, et rakkude nõusoleku andmisele eelneb piisav õiguslik nõustamine, mis võimaldab rakkude loovutajal langetada teadliku valiku.

2.3 Bioloogilise vanema õiguste kaitse võimalikud arengud tulevikus

Selleks, et selgitada välja, millises vormis on seadusandja kohustatud tagama bioloogilise vanemluse kaitse, analüüsib autor lähtuvalt eelnevalt teostatud põhiseaduspärasuse analüüsist, milline on PS § 27 lg-st 1 tuleneva perekonnapõhiõiguse tagamiseks nõutav menetluse ja korralduse miinimumlävi.

---

³²⁵ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri, lk 52.

³²⁶ *Ibidem*.

³²⁷ *Ibidem*, lk 24.

³²⁸ *Ibidem*.

Eesti õiguskirjanduses³²⁹ ja Riigikohtu praktikas³³⁰ on läbivalt jaatatud põhimõtet, mille kohaselt tuleneb PS § 27 lg-st 1 lisaks negatiivsele hoidumiskohustusele ka riigi positiivne tegutsemiskohustus. See tähendab, PS § 27 lg 1 annab isikule õiguse oodata, et riik võtab vastu piisava õigusliku raamistiku ja loob kohased menetlused³³¹, mis tagaks täisväärtusliku perekonnaelu elamise.³³² Nii on ka EIK oma praktikas tunnustanud riigi positiivse kohustuse olemasolu³³³ ning tuvastanud EIÕK art 8 rikkumise sellest, et riik on jätnud piisava õigusliku raamistiku perekonnaelu kaitseks kehtestamata³³⁴. Seega selleks, et hinnata, kas riik on piisaval määral täitnud PS § 27 lg-st 1 tulenevat kohustust, tuleb esmalt määratleda, milline on põhiseaduslikult nõutav menetluse ja korralduse minimaalne tase, mis tagaks perekonnapõhiõiguse kaitse. Seejärel tuleb hinnata, kas olemasolev õiguslik regulatsioon vastab põhiseadusega nõutud tasemele või on mingid elulised asjaolud jäetud reguleerimata.³³⁵

Eelnevalt teostatud põhiseaduspärasuse analüüs näitab, et põhiseadusega ei ole vastuolus bioloogilisest vanemast põlvnemissuhte tuvastamise piiramine. See tähendab, bioloogilise vanemluse põhiõiguslik raamistik ei nõua PKS §-s 82 sätestatud kahe vanema printsiibist loobumist ja bioloogilisele vanemale põlvnemisest tuleneva õigusliku staatuse omistamist lisaks õiguslikele vanematele. Nii asus ka Saksa konstitutsioonikohus 2024. aastal tehtud lahendis seisukohale, et iseenesest võib seadusandja piirata õigusliku vanemluse kahele isikule, eeldusel, et tagatud on bioloogilise vanema piisavalt efektiivne õiguskaitse.³³⁶ Saksa konstitutsioonikohus leidis lisaks, et bioloogilise isa õigused ei olnud piisavalt tagatud, kui teise mehe isaduse vaidlustamine oli seatud sõltuvusse lapse ja õigusliku isa vahel sotsiaal-perekondliku sideme puudumisest.³³⁷ Analoogset regulatsiooni Eesti õiguses ei ole ega peakski eelnevalt viidatud otsusest tulenevalt olema.

Kuigi EIK tunnustab riikide üldist avarat kaalutusruumi põlvnemise kindlakstegemisel ega nõua bioloogilisest vanemast põlvnemissuhte tuvastamist³³⁸, peavad riigid EIÕK art-ga 8 kooskõla tagamiseks siiski võimaldama põlvnemisasjades bioloogilise vanema huvidega arvestamist.³³⁹

³²⁹ Jaanimägi, K. jt. (2020) PSK § 27/6; Annus, T., lk 299; Maruste, R., lk 442.

³³⁰ RKPJKm 10.04.2018, 5-17-42/9, p 36; RKHKo 05.03.2001, 3-4-1-2-01, p 14.

³³¹ RKÜKo 21.06.2019, 5-18-5/17, p 48; RKHKo 05.03.2001, 3-4-1-2-01, p-d 14-15.

³³² Jaanimägi, K. jt. (2020) PSK § 27/6; RKPJKm 10.04.2018, 5-17-42/9, p 36; Annus, T., lk 299; Maruste, R., lk 442; RKHKo 05.03.2001, 3-4-1-2-01, p 14.

³³³ EIKo 16969/90, *Keegan vs. Irimaa*, p 50; EIKo 18535/91, *Kroon jt vs. Madalmaad*, p 32.

³³⁴ EIKo 18766/11 ja 36030/11, *Oliari jt vs. Itaalia*, p 159 koos viidatud kohtupraktikaga ja p 187.

³³⁵ RKPJKm 10.04.2018, 5-17-42/9, p 36.

³³⁶ BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 09. April 2024 – 1 BvR 2017/21, vnr 43.

³³⁷ *Ibidem*, vnr 112.

³³⁸ EIKo 61657/16, *Paparrigopoulos vs. Kreeka*, p 40; EIKo 16112/15, *Fröhlich vs. Saksamaa*, p 41.

³³⁹ EIKo 37031/21, *I.V. vs. Eesti*, p 109; EIKo 15379/16, *Abdi Ibrahim vs. Norra*, p-s 145 viidatud kohtupraktika; EIKo 42326/98, *Odièvre vs. Prantsusmaa*, p 44; EIKo 27110/96, *Nylund vs. Soome*.

Bioloogilise vanemluse õiguskaitse miinimumstandardi osas on teedrajavaks lahendiks EIK-i 2010. aasta otsus kohtuasjas *Anayo vs. Saksamaa*.³⁴⁰ Kuigi EIK ei võtnud otsuses ammendavat seisukohta bioloogilisele vanemale suhtlusõiguse andmise kohustuslikkuse osas³⁴¹, tuvastas kohus, et EIÕK art-ga 8 on vastuolus Saksamaa siseriiklik regulatsioon, mis võimaldab küll printiiabis bioloogilisele isale anda suhtlusõigus lapsega, kuid seab selle sõltuvusse lapsega tegelike sotsiaal-perekondlike sidemete olemasolust (vt BGB § 1685 lg 2).³⁴² EIK leidis, et selline piirang rikub art-st 8 tulenevat õigust perekonnaelu austamisele, mis hõlmab lisaks eksisteerivale perekonnaelule ka nn kavandatavat perekonnaelu.³⁴³ Otsuse mõjul võeti Saksa õiguskorda 2013. aastal vastu säte, millega anti bioloogilisele isale, kes on üles näidanud tõsist ja tegelikku huvi oma lapse suhtes, suhtlusõigus lapsega eeldusel, et see on lapse parimates huvides (vt BGB § 1686a).³⁴⁴ Alates *Anayo vs. Saksamaa* asjas otsuse tegemisest on EIK-i läbiv seisukoht olnud, et kuigi üldreeglina on riikide kaalutlusruum lapse õigusliku staatuse kindlaksmääramisel avar, on kaalutlusruum piiratum, kui küsimuse all on lapsega suhtlusõigus ja sellest tulenev teabeõigus.³⁴⁵ EIK on rõhutanud, et vanema suhtlusõiguse piiramine eeldab rangemat järelevalvet kui põlvnemissuhte tuvastamise võimaluste piiramine, kuna suhtlusõiguse piirangud ohustavad lapse ja tema vanema vahelise tegeliku perekondliku sideme tekkimist ja säilimist.³⁴⁶

Bioloogilise vanema suhtlusõiguse piiramist on EIK pidanud õiguspäraseks nt olukorras, kus vastanduvate huvide kaalumise annab alust eeldada, et bioloogilise isa suhtlemine lapsega tooks kaasa lapse sotsiaalse perekonna lagunemise (nt õiguslike vanemate abielu lahutamise).³⁴⁷ Samuti ei tuvastanud EIK rikkumist sellest, kui siseriiklik kohtud – kaaludes bioloogilise vanema huvi ja lapse sotsiaalse perekonna heaolu – keeldusid lapse bioloogilisele vanemale suhtlusõiguse andmisest pärast lapsendamise protsessi lõpuleviimist ega tunnustanud nn avatud lapsendamise kokkulepet.³⁴⁸ Autor juhib olulise täpsustusena tähelepanu, et EIK ei võtnud

---

³⁴⁰ EIKo 20578/07, *Anayo vs. Saksamaa*.

³⁴¹ *Ibidem*, p-d 68-69.

³⁴² *Ibidem*, p-d 67 ja 72-73.

³⁴³ *Ibidem*, p 57.

³⁴⁴ Hennemann, H. MüKoBGB (2024) § 1686a, vnr 1. – Sacker, F. J. jt (toim). Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Buch 4: Familienrecht. 9. Aufl. München: C. H. Beck 2024; BGB § 1686a lg 1: *Solange die Vaterschaft eines anderen Mannes besteht, hat der leibliche Vater, der ernsthaftes Interesse an dem Kind gezeigt hat, ein Recht auf Umgang mit dem Kind, wenn der Umgang dem Kindeswohl dient, und ein Recht auf Auskunft von jedem Elternteil über die persönlichen Verhältnisse des Kindes, soweit er ein berechtigtes Interesse hat und dies dem Wohl des Kindes nicht widerspricht.*

³⁴⁵ EIKo 16112/15, *Fröhlich vs. Saksamaa*, p 41 koos viidatud kohtupraktikaga; EIKo 23338/09, *Kautzor vs. Saksamaa*, p 72.

³⁴⁶ EIKo 30943/96, *Sahin vs. Saksamaa*, p 65 koos viidatud kohtupraktikaga.

³⁴⁷ EIKo 16112/15, *Fröhlich vs. Saksamaa*, p-d 42 ja 62-63.

³⁴⁸ EIKo 31021/08, *I.S. vs. Saksamaa*, p-d 86-87.

viidatud lahendis ammendavat seisukohta pärast lapsendamist bioloogilisele vanemale suhtlusõiguse andmise osas, vaid hindas suhtlusõiguse piiramise õiguspärasust konkreetse kaasuse raames.³⁴⁹ Kohtu hinnangul põhjendas bioloogilise vanema suhtlusõiguse piiramist asjaolu, et vanem andis ise nõusoleku lapse lapsendamiseks, olles tänu eelnevale õigusnõustamisele teadlik sellega kaasnevatest tagajärgedest.³⁵⁰ Kuigi kohus ei võtnud lahendis ammendavat seisukohta bioloogilise vanema suhtlusõiguse osas lapsendamise kontekstis, väärrib märkimist, et otsust kritiseerisid oma ühises eriarvamuses kohtunik A. Power-Forde ja kohtunik B. M. Zupančič. Eriarvamuses asusid kohtunikud seisukohale, et riik ei olnud piisaval määral täitnud oma EIÕK art-st 8 tulenevat positiivset kohustust kehtestada selge õiguslik raamistik, mis reguleeriks (tunnustaks) nn avatud lapsendamist ja seeläbi bioloogilise vanema suhtlusõiguse säilimist ka pärast lapsendamist.³⁵¹

Eelnevalt analüüsitud EIK-i praktikast saab järeldada, et riikide kaalutlusruum otsustamiseks, kas võimaldada bioloogilisele vanemale lapsega suhtlusõigust või mitte, ei ole piiramatu. Bioloogilisele vanemale suhtlusõiguse andmata jätmist saab eelkõige õigustada lapse parimate huvide kaitsmisega. Lapse huvid võiksid õigustada suhtlusõiguse piiramist olukorras, kus bioloogiline vanem on oma teadliku tegevusega põhjustanud tema ja lapse vahelise perekondliku sideme katkemise. Sellisel juhul EIK on leidnud, et lapse parimad huvid asuvad väljakujunenud sotsiaalse perekonna juures. Igal juhul peab riik suhtlusõiguse andmata jätmisel võtma piisaval määral arvesse bioloogilise vanema huve ja õigust perekondlike sidemete hoidmisele. Sellest lähtuvalt analüüsib autor, kas Eesti kehtiv õigusregulatsioon on vastavuses eelnevalt määratletud PS § 27 lg 1 soorituspõhiõigusliku sisuga.

Eestis reguleerib lapse õiguslike vanemate kõrval kolmandale isikule suhtlusõiguse andmist PKS § 143 lg 4 esimene lause, mis sätestab, et kohus võib lapse huvides lubada kolmandal isikul lapsega suhelda, keelata tal lapsega suhtlemise või seda piirata. Tegemist ei ole spetsiifiliselt bioloogilise vanema suhtlusõigust reguleeriva sättega analoogselt BGB §-ga 1686a. Olenemata sellest, et PKS § 143 lg 4 esimene lause ei tee *expressis verbis* viidet bioloogilisele vanemale, hõlmab „kolmanda isiku“ mõiste sätte tähenduses kõiki isikuid, kes ei ole tunnustatud lapse õiguslikeks vanemateks, sh ka bioloogilist vanemat.³⁵² Seega on PKS § 143 lg 4 isikuline kaitseala isegi laiem kui BGB § 1686a isikuline kaitseala. Lisaks ei ole PKS § 143 lg 4 alusel kolmandale isikule suhtlusõiguse andmine sõltuv lapsega sotsiaal-perekondlike sidemete

---

³⁴⁹ *Ibidem*, p 71.

³⁵⁰ *Ibidem*, p-d 80-87.

³⁵¹ Kohtunik A. Power-Forde'i ja kohtunik B. M. Zupančič eriarvamus EIKo 31021/08, *I.S. vs. Saksamaa* juurde.

³⁵² Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri, lk 80.

olemasolust nagu BGB § 1685 lg-s 2, mille osas EIK tuvastas art 8 rikkumise.³⁵³ Kolmandale isikule suhtlusõiguse andmine on PKS § 143 lg 4 sõnastusest tulenevalt kohtu kaalutusotsus, mille tegemisel on määravaks lapse huvid. Niisiis tagab säte erinevate vastanduvate väärtuste, st bioloogilise vanema perekonnapõhiõiguse ning õiguskindluse ja lapse sotsiaalse perekonna heaolu, omavahelise kaalumise. Järelikult on Eesti seadusandja on loonud võimaluse anda bioloogilisele vanemale õiguslike vanemate kõrval suhtlusõigus lapsega, kui see on lapse huvides. Kuivõrd tegemist on kohtu kaalutusotsusega, on suhtlusõiguse määramisel võimalik võtta arvesse iga elulise olukorra eripärasid. Seega saab esmapilgul asuda seisukohale, et riik on loonud miinimumstandardile vastava õigusliku regulatsiooni, mis võimaldab bioloogilisel vanemal saada suhtlusõigus lapsega.

Siiski on Tallinna Ringkonnakohtu praktikas tõusetunud oluline küsimus PKS § 143 lg 4 esimese lausega tagatava õiguskaitse tegelikust efektiivsusest.³⁵⁴ Nimelt on Tallinna Ringkonnakohus juhtinud tähelepanu, et väikeste laste puhul määravad nende suhtlusringkonna lõpp-astmes ikkagi hooldusõiguslikud vanemad (PKS § 126 lg 2). Isegi kui bioloogiline vanem on saanud PKS § 143 lg-st 4 tuleneva suhtlusõiguse, sõltub selle tegelik teostamine lapse õiguslike vanemate vastavast otsusest.³⁵⁵ Autor leiab, et bioloogilise vanema suhtlusõiguse tegelikku realiseerimist tagaks kohtuliku suhtluskorra määramise võimaluse loomine analoogselt Saksa õigusele (vt BGB § 1686a lg 2 koostoimes § 1684 lg-ga 2). Eesti kehtivas õiguses on kohtuliku suhtluskorra määramise võimalus ette nähtud üksnes lahus elavatele õiguslikele vanematele (PKS § 143 lg 2¹), nagu on nentunud ka Tallinna Ringkonnakohus³⁵⁶. PKS § 143 lg-st 4 ei tulene, et kohus saab suhtlusõiguse teostamiseks määrata suhtluskorra. Sätte sõnastus ilmneb, et kohus saab anda bioloogilisele vanemale üksnes loa lapsega suhtlemiseks. Sellisest õiguslikust käsitlusest on lähtunud ka Harju Maakohus.³⁵⁷ Eelnevast saab järeldada, et suhtlusõiguse tegelikuks realiseerimiseks ei ole seadusandja õiguslikku raamistikku loonud. EIK on tuvastanud EIÕK art-st 8 tuleneva positiivse kohustuse rikkumise sellest, kui riik ei ole loonud piisavat õiguslikku regulatsiooni bioloogilise vanema suhtlusõiguse täieliku realiseerimise tagamiseks – art-ga 8 ei ole kooskõlas olukord, kus bioloogiline isa, kellele kohus on andnud lapsega

---

³⁵³ EIKo 20578/07, *Anayo vs. Saksamaa*, p-d 67 ja 72-73.

³⁵⁴ TlnRnKm 11.11.2024, 2-24-5841/31, p 30; TlnRnKm 10.02.2020, 2-19-3348/31, p 14; TlnRnKm 07.11.2018, 2-17-3205/67, p 34.

³⁵⁵ TlnRnKm 11.11.2024, 2-24-5841/31, p 32.

³⁵⁶ *Ibidem*, p 30.

³⁵⁷ HMKm 27.04.2015, 2-15-1295/24.

suhtlusõiguse, ei saa lapsega tegelikult suhelda, kuna lapse ema ei võimalda seda ja tõhusad tagatismeetmed puuduvad.³⁵⁸

Järelikult ei nõua bioloogilise vanemluse põhiõiguslik raamistik kahe vanema printsiibist loobumist ning bioloogilisest vanemast põlvnemissuhte tuvastamise võimaldamist. Piirangud bioloogilisest vanemast põlvnemissuhte kindlakstegemisele on kooskõlas põhiseadusega. Iseenesest ei nõua põhiseadus ka seda, et bioloogilisele vanemale oleks igal juhul tagatud suhtlusõigus lapsega, eeldusel, et regulatsioon võimaldab piisaval määral bioloogilise vanema huvidega arvestamist. Siiski, kui seadusandja on otsustanud bioloogilisele vanemale anda suhtlusõiguse, peab olema tagatud selle õiguse tegelik ja täielik realiseerimine. Kuivõrd Eesti kehtiv õigus ei näe kolmanda isiku suhtlusõiguse teostamise tagamiseks ette ühtki õiguslikku mehhanismi, ei vasta regulatsioon PS § 27 lg-st 1 tuleneva perekonnapõhiõiguse tagamiseks nõutavale menetluse ja korralduse minimaalsele tasemele. Sellest järeldusest lähtuvalt pakub autor välja regulatsioonilahenduse, millega kehtestada PKS § 143 lg 4 esimeses lauses sätestatud kolmanda isiku suhtlusõiguse tagamiseks kohtuliku suhtluskorra määramise võimalus. Väljapakutud lahenduse sisuliseks aluseks teeb autor ettepaneku võtta PKS § 143 lg 2¹ teises lauses sätestatu ja BGB § 1686a lg-s 2 sätestatu.

---

³⁵⁸ EIKo 53377/13, *Strumia vs. Itaalia*, p 122 koos viidatud kohtupraktikaga.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk oli välja selgitada, millised on bioloogilise vanema õiguste põhiseaduslikud raamid Eesti normatiivse põlvnemissüsteemi kontekstis ning kas bioloogilise vanema põlvnemissuhte loomist ja hoidmist piiravad normid on õiguspärased. Autor esitab alljärgnevalt uurimistulemused ja seisukohad püstitatud uurimisküsimuste raames.

Esiteks analüüsi, millised on Eesti normatiivse põlvnemissüsteemi olemuslikud tunnused ning kuidas need erinevad faktipõhise põlvnemissüsteemi tunnustest. Magistritöös jõuti järeldusele, et normatiivset põlvnemissüsteemi iseloomustab põlvnemissuhte kindlakstegemine seaduses sätestatud eeldustel ja korras, põlvnemise seadusjärgsed eeldused on seejuures ammendavad ja üldkehtivad. Nii saab normatiivses regulatsioonisüsteemis lapse õiguslikuks vanemaks olla üksnes isik, kes vastab vanema legaaldefiniitsioonile ning põlvnemissuhet ei mõjuta DNA-test, registrikanne ega lapse faktiline kasvatamine. Normatiivses põlvnemissüsteemis ei ole põlvnemise loomisel määrav bioloogiline sugulus. Seega, kui vanem vastab seaduses sätestatud legaaldefiniitsioonile, ei takista põlvnemissuhte tekkimist see, kui tõendamist on leidnud asjaolu, et lapse ja vanema vahel ei eksisteeri bioloogilist sidet. Normatiivset regulatsioonimudelit iseloomustab staatusel põhinev lähenemine, mis tähendab, et põlvnemissuhte ümberkujundamine saab toimuda üksnes seaduses sätestatud korras piiratud juhtudel.

Seevastu faktipõhises süsteemis on põlvnemise tuvastamine võimalik faktiliste asjaolude tõendamisega ka väljaspool seaduses sätestatud eeldusi, seejuures saab DNA-testiga tõendatud bioloogiline sugulus olla aluseks põlvnemissuhte loomisele ja lõpetamisele. See tähendab, et faktipõhises süsteemis võib lapse vanemaks olla ka isik, kes küll ei vasta seaduses sätestatud vanemluse juriidilistele eeldustele, kuid kes on suutnud tõendada, et laps põlvneb bioloogiliselt temast. Kusjuures põlvnemissuhte ümberkujundamine on tõendamise kaudu võimalik igas kohtumenetluses, kus põlvnemise küsimus on asjakohane.

Teiseks analüüsi, millised on ema ja isa õiguslikud käsitletused Eesti normatiivses põlvnemissüsteemis, et välja tuua probleemolukorrad, kus lapse bioloogiline vanem ei ole lapse õiguslik vanem. Autor järeldas, et õiguslikult on ema üksnes naine, kes on lapse sünnitanud. Ema legaaldefiniitsioonile ei vasta doonor, kellelt pärineb lapse eostamiseks kasutatud munarakk, kuid kes ei ole last sünnitanud, samuti naine, kellel tekib lapsega põlvnemissuhe selle kaudu, et ta on andnud nõusoleku oma naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks. Õiguslikult on isa mees, kes on lapse sünni ajal lapse emaga abielus, kes on isaduse omaks võtnud, kelle isaduse on tuvastanud (sh pärast teise mehe isaduse vaidlustamist) kohus või kes on andnud naise kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku. Seda arvestades ei vasta isa legaaldefiniitsioonile mees,

kes on lapse bioloogiline isa, kuid kelle jaoks on isaduse vaidlustamise tähtaeg möödunud. Samuti ei vasta isa legaaldefiniitsioonile anonüümne või mittepartnerist doonor, kellega põlvnemissuhte tekkimise välistab seadus. Lisaks ei vasta bioloogiline vanem lapse ema ega isa legaaldefiniitsioonile pärast seda kui laps on lapsendatud, sest lapsendamisega omandab laps lapsendaja lapse õigusliku staatuse.

Kolmandaks analüüsi bioloogilise vanema õiguste põhiseaduslikke raame. Selle jaoks hinnati, kas normid, mis piiravad bioloogilise vanema õigust luua ja hoida sidemeid oma bioloogilise lapsega on õiguspärased (formaalne ja materiaalne põhiseaduspärasus). Analüüsi bioloogilise vanema õigusi isaduse vaidlustamise tähtaja, lapsendamise ja lapsendamise kehtetuks tunnistamise menetluse ning kunstliku viljastamise korral. Magistritöös jõuti järeldusele, et kõigis kolmes olukorras riivatakse eelkõige perekonnapõhiõigust, mida tagavad Riigikohtu hinnangul PS § 26 esimene lause ja PS § 27 lg 1. Kõigil kolmel juhul on riive legitiimne eesmärk lapse sotsiaalse perekonna heaolu ning lapse ja vanema õigusliku staatuse püsivuse kontekstis laiemalt õiguskindluse ja õigusselguse tagamine.

Analüüsi tulemusel jõuti järeldusele, et bioloogilise vanema õiguste riive isaduse vaidlustamise tähtaja piirangu seadmisega on õiguspärane, kuid EIK praktikat arvestades üksnes eeldusel, et tähtaega arvutatakse PKS § 91 lg 1 ja § 93 koostoimes selliselt, et ühelgi juhul ei hakka bioloogilise isa jaoks tähtaeg kulgema enne isaduse vaidlustamise aluseks olevatest asjaoludest teadaaamist. Autor leiab, et riive bioloogilise vanema õigustele, kui laps lapsendatakse tema nõusolekut küsimata ning kui hiljem on välistatud ka tema lapsendamise kehtetuks tunnistamise avalduse esitamise õigus, on iseenesest õiguspärane, kuid osadel juhtudel üksnes täiendavate eeltingimuste täitmisel. Autor nõustub EIK-i järeldusega kohtuasjas *I.V. vs. Eesti*, et üksnes formaalsetel alustel bioloogilise vanema lapsendamise menetlusse kaasamata jätmisel ei ole bioloogilise vanema õiguste riive mõõdukas ega ka seetõttu õiguspärane. Autor tegi ettepaneku, et sarnaselt Riigikohtu lähenemisele hooldusõiguseta vanemate puhul, peaks kohus riive proportsionaalsuse tagamiseks andma lapsendamise menetluses bioloogilisele vanemale võimaluse esitada soovi korral kohtule seisukoht. Seda eelkõige olukorras, kus bioloogilise vanema andmed on kohtule teada või mõistlike pingutustega üles leitavad. Magistritöös leiti, et doonorist põlvnemissuhte välistamise ja vaidlustamise piiramisega kaasnev riive bioloogilise vanema õigustele on õiguspärane. Bioloogilise vanema õiguste riive mõõdukuse tagab asjaolu, et ta saab pärast nõustamist anda informeeritud nõusoleku selleks, kas ta soovib lapsega põlvnemissuhet partnerannetajana või ei soovi seda annetades rakud mittepartnerist või

anonüümse doonorina. Mõõdukuse tagab ka see, et doonor saab kuni kunstliku viljastamise protseduuri alguseni nõusoleku tagasi võtta ja oma otsust muuta.

Viimaks analüüsis autor bioloogilise vanema õiguste kaitse tulevikuperspektiive. Seda eelkõige ajendatuna Saksa konstitutsioonikohtu 2024. aasta lahendist, kus Saksamaa konstitutsioonikohus leidis, et õigus laste eest hoolitseda ja neid kasvatada (GG art 6 lg 2) kuulub ka bioloogilisele vanemale, kes ei ole õiguslikult lapse vanem, ning pani seadusandjale kohustuse luua õiguslik raamistik, mis võimaldaks bioloogilisel vanemal seda õigust täita. Saksamaa konstitutsioonikohus pakkus ühe võimalusena välja, et bioloogilisel vanemal oleks põlvnemissuhe õiguslike vanemate kõrval, mis eeldaks loobumist kahe vanema printsiibist. Autor jõudis järelduseni, et Eestis ei eelda PS § 27 lg-st 1 tuleneva perekonnapõhiõiguse tagamiseks nõutav menetluse ja korralduse miinimumlävi, et bioloogilisel vanemal peaks olema võimalus luua lapsega põlvnemissuhe ega loobumist põlvnemissüsteemi aluseks olevast kahe vanema printsiibist. Kui EIK praktikast nähtuvalt on riikidel põlvnemissuhte osas avar kaalutlusruum, siis bioloogilise vanema suhtlusõiguse osas on kaalutlusruum piiratum, sest EIK on pidanud perekonnaelu kaitse keskmeks õigust hoida faktilisi perekondlikke suhteid. Autor järeldas, et bioloogilisele vanemale võib jätta suhtlusõiguse tagamata eeldusel, et seda tehes on bioloogilise vanema huvi lapsega perekondlike sidemete loomise ja hoidmise vastu piisavalt põhjalikult kaalutud. Kui seadusandja annab bioloogilisele vanemale suhtlusõiguse, on tal kohustus kehtestada ka selle õiguse täieliku realiseerimise jaoks õiguslikud mehhanismid. Eestis võimaldab PKS § 143 lg 4 iseenesest reguleerida bioloogilise vanema suhtlusõigust, kuid analüüsitud kohtupraktikast nähtub, et see on minimaalse standardi tagamiseks ebapiisav, sest ka sel juhul on õiguslikel vanematel PKS § 126 lg 2 järgi õigus lapse suhtlusringkond ise määrata. Autor teeb ettepaneku sõnastada PKS § 143 lg 4 selgelt nõudenormina, et bioloogiline vanem saaks kooskõlas PKS § 126 lg-tega 2 ja 3 suhtluskorra kindlaksmääramiseks kohtusse pöörduda.

THE CONSTITUTIONAL LIMITS OF THE RIGHTS OF THE BIOLOGICAL PARENT IN THE CONTEXT OF A NORMATIVE FILIATION SYSTEM

Abstract

In Estonia, filiation constitutes a normative legal concept, meaning that the legal relationship of parent and child is determined solely in accordance with procedures and definitions established by law. Accordingly, a child's legal parent is the individual who fulfils the statutory definition of parenthood, irrespective of any biological connection to the child. The advancement of reproductive technologies, including assisted reproductive methods, and the increasing diversification of family models have, however, led to a rising number of situations where a child's biological parent is not recognized as their legal parent. Since only legal parents may exercise the rights and bear the obligations arising from filiation, the issue of safeguarding the rights of biological parents has gained increasing significance in both legal doctrine and practice.

Firstly, the author notes that for the purposes of this thesis, the term "biological parent" denotes an individual genetically related to the child – that is, a person from whom a cell used in conception originates – but whose parentage has not been legally established in accordance with the procedures prescribed by law. Conversely, "legal parent" refers to an individual whose parentage has been formally recognized under Estonian law.

The aim of the thesis was to delineate the constitutional limits on the rights of biological parents within the normative system of filiation of Estonia. In addition, the thesis sought to evaluate the constitutionality of legal provisions that impede the establishment or continuation of a biological filiation relationship. To this end, the first chapter examined the fundamental characteristics of the normative filiation system of Estonia, identified its similarities and differences compared to fact-based models of filiation, and outlined the circumstances under which a child's biological parent is not simultaneously their legal parent. This was done by analysing the scope of application of the provisions that determine the definition of legal parenthood in Estonia.

The second chapter undertook a detailed analysis of the constitutional framework underpinning the rights of biological parents. It assessed whether restrictions that limit the ability of biological parents to establish or maintain a legal relationship with their biological children are compatible with constitutional guarantees. The analysis is structured around three principal categories of cases: contestation of paternity, adoption, and cell donation. Each category was examined in terms of the extent to which current legal norms respect the fundamental rights of biological parents. On the basis of these analyses, the thesis drew conclusions regarding the constitutional

boundaries of the biological parent's rights and considered the legal and societal implications of these findings.

In the following sections, the author presents the key findings and reflections developed in response to the research aim posed. Firstly, the thesis analyses the fundamental characteristics of Estonia's normative filiation system and contrasts them with those of a fact-based filiation system. It was concluded that the normative filiation system is defined by the establishment of parentage through statutory presumptions and in strict accordance with procedures set out in legislation. These statutory presumptions are exhaustive and universally applicable, meaning that only individuals meeting the legal definition of parenthood may be recognized as legal parents. In such a system, the existence or non-existence of a biological connection between parent and child – established, for instance, through DNA testing – is irrelevant to the legal determination of parentage. Registration practices or the factual upbringing of the child similarly do not alter the legal filiation status. As such, in a normative system, if an individual meets the legal criteria of parenthood, the absence of a biological link does not preclude the establishment or continuation of the filiation relationship. The normative regulatory model is thus characterized by a status-based approach: the reconstitution or contestation of parentage is permissible only in narrowly defined circumstances established by law.

In contrast, a fact-based filiation system permits the establishment of parentage based on factual circumstances that fall outside the framework of statutory presumptions. In this model, biological relationships established through DNA testing may form the basis both for the establishment and the termination of a filiation relationship. Accordingly, an individual who does not fulfil the statutory presumptions of legal parenthood, but who proves a biological connection to the child, may be recognized as a legal parent. Furthermore, in fact-based systems, parentage may be contested or altered through any judicial proceeding where questions of parentage are raised and substantiated.

Secondly, the thesis examined the legal definitions of "mother" and "father" under the Estonian normative system, with the aim of identifying scenarios where a child's biological parent is not legally recognized as such. It was determined that, under Estonian law, only the woman who physically gives birth to the child is recognized as the mother. This definition excludes egg donors who provide genetic material for conception but do not carry and deliver the child, as well as female partners who establish a familial bond through consent to artificial insemination. Legally, the father is defined as the man who is married to the mother at the time of the child's birth, who has acknowledged paternity, whose paternity has been judicially established

(including through proceedings contesting another man's paternity), or who has consented to artificial insemination. Consequently, men who are the biological fathers of children but who miss the statutory window for contesting another man's paternity, or who have donated genetic material anonymously or without a partnership agreement, are not legally recognized as fathers. Similarly, biological parents lose their legal status once the child has been adopted, since adoption creates a new legal parent-child relationship with the adoptive parents.

Thirdly, the thesis examined the constitutional framework of biological parents' rights, specifically through an assessment of legitimacy (both formal and substantive) of the rules that restrict a biological parent's ability to establish and maintain a legal connection with their biological child. As mentioned previously, three main scenarios were considered: contestation of paternity, adoption and annulment of adoption, and artificial insemination. It was concluded that, in all three cases, there is an interference with the fundamental right to family life, a right guaranteed by the first sentence of Article 26 and Article 27(1) of the Estonian Constitution, as interpreted by the Supreme Court. The legitimate aims pursued by these restrictions are the protection of the child's social family and the broader interest in legal certainty and clarity regarding the child's legal status.

As a result of the constitutional analysis, the author found that the restriction on the biological father's right to contest paternity is lawful, provided that the time limit for contestation is interpreted in conjunction with §§ 91(1) and 93 of the Constitution. Specifically, the time limit must not begin to run until the biological father becomes aware of the facts underlying the paternity contestation, in accordance with the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECtHR).

With regard to adoption, the thesis concluded that the exclusion of the biological parent's consent in the adoption process and the prohibition on subsequently applying for annulment of adoption are legitimate only under certain conditions. The author agreed with the ECtHR's reasoning in *I.V. v. Estonia*, which held that excluding biological parents from adoption proceedings purely on formal grounds does not amount to a proportionate restriction of their rights and is therefore unconstitutional. The author suggested that, in line with the Estonian Supreme Court's practice regarding non-custodial parents, courts should allow biological parents to express their views during adoption proceedings where it is reasonably possible to contact them.

Finally, the thesis found that restrictions related to anonymous or non-partner gamete donation are generally legitimate. The rights of the biological parent are adequately protected by the requirement of informed consent, obtained after counselling, and by the donor's right to

withdraw consent up until the commencement of the artificial insemination procedure. This procedural framework ensures that gamete donors make fully informed decisions regarding their legal and biological connections to future offspring.

Finally, the author analysed the future prospects for the protection of biological parents' rights, focusing particularly on developments prompted by the German Constitutional Court's 2024 decision. In this ruling, the German Constitutional Court found that the right to care for and raise children also belongs to the biological parent who is not legally recognized as the child's parent. The Court imposed an obligation on the legislator to create a legal framework that enables a biological parent to fulfil these responsibilities. As one possible solution, the Court proposed allowing a biological parent to have a legal parentage relationship alongside the legal parents, which would require abandoning the two-parent principle.

The author concluded that, in Estonia, the minimum procedural and organisational standards required to guarantee the fundamental right to family life under § 27(1) of the Constitution do not necessitate allowing a biological parent to establish a filiation relationship with the child, nor do they require abandoning the two-parent principle underlying the filiation system. While ECtHR case law indicates that states have a broad margin of appreciation regarding filiation relationships, the margin is narrower concerning a biological parent's right to maintain contact. The ECtHR has emphasised that the core of the right to family life is the preservation of factual family relationships.

The author found that it may be permissible to deny a biological parent the right of contact, provided that the parent's interest in establishing and maintaining familial bonds with the child has been adequately considered. However, if the legislator grants a biological parent a right of contact, it must also establish the necessary legal mechanisms to fully realise that right. In Estonia, § 143(4) of the Family Law Act theoretically allows for the regulation of a biological parent's contact rights. However, analysis of the relevant case law indicates that this provision is insufficient to guarantee the minimum standard of protection, as legal parents retain the right under § 126(2) of the Family Law Act to determine the child's circle of contacts. The author therefore proposes amending § 143(4) of the Family Law Act to clearly establish a mandatory rule that would allow a biological parent to apply to the court to determine the terms of contact, in accordance with §§ 126(2) and (3) of the Act.

The research applied a jurisprudential, systematic, and comparative-analytical methodology. The jurisprudential method was employed to analyse the essential features of the normative filiation system and to explore the constitutional principles relevant to the rights of biological parents

through legal theory and academic literature. By integrating the systematic and analytical methods, the thesis interpreted the legislative definitions of "mother" and "father" found in Estonian law and identified the situations in which a divergence between legal and biological parenthood occurs. The comparative method was used to place the Estonian regulatory framework in a broader context, through a focused comparison with the German system of filiation. Given that Estonia's regulation of filiation is historically and doctrinally influenced by German law, an analysis of German legal literature, case law, and doctrinal interpretations was employed to clarify the Estonian context. Although the thesis does not aspire to conduct a comprehensive comparative legal study, the references to German law serve to enrich the understanding of Estonia's normative filiation system and to provide a broader perspective on the protection of biological parents' rights.

LÜHENDITE LOETELU

BGB	<i>Das Deutsche Bürgerliche Gesetzbuch</i>
BGH	<i>Der Bundesgerichtshof</i>
BVerfG	<i>Das Bundesverfassungsgericht</i>
Dig	Digestid
DNA	Desoksüribonukleinhape (pärilikku informatsiooni säilitav aine)
EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EIKo	Euroopa Inimõiguste Kohtu otsus
EIOK	Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon
GG	<i>Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland</i>
HMKm	Harju Maakohtu määrus
KarS	Karistusseadustik
KVEKS	Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seadus
MüKoBGB	<i>Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch</i>
PKS	Perekonnaseadus
PS	Eesti Vabariigi põhiseadus
PSK	Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne
RKHKm	Riigikohtu halduskolleegiumi määrus
RKHKo	Riigikohtu halduskolleegiumi otsus
RKPJKm	Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi määrus
RKPJKo	Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi otsus
RKTKm	Riigikohtu tsiviilkolleegiumi määrus
RKTKo	Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus
RKÜKm	Riigikohtu üldkogu määrus
RKÜKo	Riigikohtu üldkogu otsus
StaudingerBGB	<i>J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen</i>
TlnRnKm	Tallinna Ringkonnakohtu määrus
TsÜS	Tsiviilseadustiku üldosa seadus
TsÜSK	Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Kommenteeritud väljaanne

KASUTATUD KIRJANDUSALLIKAD

1. Agnew, C., Black, G. The Significance of Status and Genetics in Succession to Titles, Honours, Dignities and Coats of Arms: Making the Case for Reform. – Cambridge Law Journal 2018/77 (2), lk-d 321-348.
2. Ahas, E. Kas perest eraldamine on liigne sekkumine perekonnaautonomiasse või üks lapse huve tagavatest meetmetest? – Juridica 2015/6, lk-d 397-404.
3. Alexy, R. Kollisioon ja kaalumine kui põhiõiguste dogmaatika põhiprobleemid. – Juridica 2001/1, lk-d 5-13.
4. Alexy, R. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. – Juridica, 2001/eriväljaanne, lk-d 5-96.
5. Annus, T. Riigiõigus. Tallinn: Juura 2006.
6. Büchler, A., Keller, H. (toim). Family Forms and Parenthood: Theory and Practice of Article 8 ECHR in Europe. Cambridge: Intersentia 2016.
7. Callus, T. A new parenthood paradigm for twenty-first century family law in England and Wales? – Legal Studies 2012/32 (3), lk-d 347-368.
8. Coester, M. (toim). J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 4: Familienrecht: §§ 1741-1772 (Adoption). München: Sellier/DeGruyter 2023.
9. Coester, M., Rauscher, T. (toim). J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 4: Familienrecht: §§ 1589-1600d (Abstammung). München: Otto Schmidt/De Gruyter 2011.
10. Cottier, M., Wyttenbach, J. Family Forms and Parenthood in Switzerland. – Büchler, A., Keller, H. (toim). Family Forms and Parenthood: Theory and Practice of Article 8 ECHR in Europe. Cambridge: Intersentia 2016, lk-d 457-498.
11. Douglas, G. The Intention to be a Parent and the Making of Mothers. – The Modern Law Review 1994/57, lk-d 636-641.
12. Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks: Ametlik tekst muudatuste ja täiendustega seisuga 1. jaanuar 1981. Tallinn: Kirjastus Eesti Raamat 1981.
13. Ernits, M. jt. Eesti põhiseadus: Euroopa Liidu õiguse piiramatu esimusega seotud ootamatud küsimused. – Luts-Sootak, M. (toim). Riigiõiguse aastaraamat 2022. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia riigiõiguse sihtkapital 2022, lk-d 132-191.
14. Foster, D. Parental responsibility in England and Wales. Research Briefing. *Sine loco*. House of Commons Library 2024.

15. Grabenwarter, C., Störck, M.-T. Family Forms and Parenthood in Austria. – Büchler, A., Keller, H. (toim). Family Forms and Parenthood: Theory and Practice of Article 8 ECHR in Europe. Cambridge: Intersentia 2016, lk-d 63-124.
16. Ilus, E. Rooma eraõiguse alused: Õpik-konspekt õigusteaduskonna üliõpilastele. Tartu: Penikoorem 1960.
17. Jobling, M. A. jt. Human Evolutionary Genetics. New York: Garland Science, Taylor & Francis Group, LLC 2014.
18. Kruusimägi, K. Asendusemaduse seadustamine Eestis – probleemid ja perspektiivid. Magistritöö. Juhendajad Ants Nõmper, Jaan Sootak. Tartu: Tartu Ülikool 2011.
19. Liin, S. Põlvnemine kui normatiivne õigusmõiste. – Juridica 2023/10, lk-d 807-817.
20. Liin, S., Kullerkupp, K. Kas lapsel saab olla kolm vanemat? – Juridica 2023/10, lk-d 818-828.
21. Lima, D. Three Models for Regulating Multiple Parenthood: A Comparative Perspective. – Duden, K., Wiedemann, D. (toim). Changing Families, Changing Family Law in Europe. Cambridge: Intersentia 2024, lk-d 95-111.
22. Lubja, K. Surrogaatlus põhiõiguste kontekstis ja surrogaaturismiga kaasnevad õiguslikud probleemkohad. Magistritöö. Juhendaja Ants Nõmper. Tartu: Tartu Ülikool 2017.
23. Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 4. vlj. Tallinn: Juura 2017.
24. Madise, Ü. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Tartu: Sihtasutus Iuridicum 2020.
25. Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004.
26. Mommsen, T. (tõlk), Krüger, P. (toim). Corpus Iuris Civilis. Vol. I. Berliin: Weidmann 1922.
27. Mänd, J. Asendusemadusest tulenevate õigussuhete kvalifitseerimine Eesti rahvusvahelises eraõiguses. Magistritöö. Juhendaja Maarja Torga. Tartu: Tartu Ülikool 2016.
28. Nurmela, I. Arengud rahvusvahelises eraõiguses. – Juridica 2000/4, lk-d 249-257.
29. O'Connell, C. How Irish law can recognise intending parentage while vindicating the child's right to identity in assisted human reproduction. Doctoral thesis. Supervisor Conor O'Mahony. Cork: National University of Ireland, Cork 2023.
30. Oja, L. Reproduktiivõigused – asendusemadus Eestis. – Riigikogu Kantselei õigus- ja analüüsitalituse teabeleht 2013/16.

31. Olm, A. Kauaoodatud abieluvõrdsus ja sellega koos jõustunud muudatused. – Õiguskeel 2024/1.
32. Plettenberg, I. Vater, Vater, Mutter, Kind: Ein Plädoyer für die rechtliche Mehrvaterschaft. Tübingen: Mohr Siebeck 2016.
33. Rezold, J. R., Hellat, K. (tõlk). Baltimaa eraseadus. Tallinn: „Walguse taasanne“ 1898.
34. Sacker, F. J. jt (toim). Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Buch 4: Familienrecht. 9. Aufl. München: C. H. Beck 2024.
35. Sanders, A. Mehrelternschaft. Tübingen: Mohr Siebeck 2018.
36. Sanders, A. Multiple parenthood: Towards a New Concept of Parenthood in German Family Law. – Willekens, H. jt (toim). Motherhood and the Law. – Göttinger Juristische Schriften. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen 2019/24, lk-d 119-151.
37. Scherpe, J. M., Fenton-Glynn, C., Hughes, K. Family Forms and Parenthood in England and Wales. – Büchler, A., Keller, H. (toim). Family Forms and Parenthood: Theory and Practice of Article 8 ECHR in Europe. Cambridge: Intersentia 2016, lk-d 145-199.
38. Schwenzer, I., Dimsey, M. Model Family Code From a Global Perspective. Oxford: Intersentia 2006.
39. Singer, A. Family Forms and Parenthood in Sweden. – Büchler, A., Keller, H. (toim). Family Forms and Parenthood: Theory and Practice of Article 8 ECHR in Europe. Cambridge: Intersentia 2016, lk-d 425-456.
40. Swennen, F. Motherhoods and the Law. – Willekens, H. jt (toim). Motherhood and the Law – Göttinger Juristische Schriften. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen 2019/24, lk-d 101-118.
41. Truuväli, E.-J. jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2. vlj. Tallinn: Juura 2008.
42. Varul, P. jt (koost). Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Komm. vlj. 2. vlj. Tartu: Juura 2023.
43. VNFSV abielu, perekonna ja eestkoste seaduste koodeks: Ametlik tekst koos muudatustega kuni 25. augustini 1945. aastal ühes paragrahvide järgi süstematiseeritud materjale sisaldava lisaga (ametlik tõlge). Tartu: Teaduslik Kirjandus 1946.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

Eesti õigusaktid

44. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
45. Karistusseadustik. – RT I, 12.12.2024, 6.
46. Kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seadus. – RT I, 06.07.2023, 52.

47. Perekonnaseadus. – RT I 1994, 75, 1326 ... RT I 2009, 60, 395.
48. Perekonnaseadus. – RT I, 06.07.2023, 7.
49. Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. – RT I, 06.07.2023, 6.
50. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 31.12.2024, 48.

Välislepingud

51. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

Välisriikide õigusaktid

52. Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) für die gesamten deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie (StF: JGS No. 946/1811). Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, Fassung vom 18.04.2025. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ris.bka.gv.at/default.aspx> (18.04.2025).
53. Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738), das zuletzt durch Artikel 4 des Gesetzes vom 7. April 2025 (BGBl. 2025 I Nr. 109) geändert worden ist. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.gesetze-im-internet.de/> (28.04.2024).
54. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 100-1, veröffentlichten bereinigten Fassung, das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 22. März 2025 (BGBl. 2025 I Nr. 94) geändert worden ist. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.gesetze-im-internet.de/> (26.04.2024).
55. Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZBG) vom 10. Dezember 1907 (Stand am 1. Januar 2025; AS 24 233). Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.fedlex.admin.ch/en/home?news_period=last_day&news_pageNb=1&news_order=desc&news_itemsPerPage=10 (18.04.2025).
56. The Births and Deaths Registration Act 1953. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legislation.gov.uk/> (17.04.2025).
57. The Children (Northern Ireland) Order No. 755 (N.I. 2) of 15th March 1995. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legislation.gov.uk/> (04.02.2025).
58. The Children (Scotland) Act of 19th July 1995. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legislation.gov.uk/> (04.02.2025).

59. The Children Act of 16th November 1989. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legislation.gov.uk/> (04.02.2025).
60. The Human Fertilisation and Embryology Act of 13th November 2008. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legislation.gov.uk/> (04.02.2025).

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Riigikohtu praktika

61. RKÜKo 20.10.2020, 5-10-3/43.
62. RKÜKo 21.06.2019, 5-18-5/17 koos riigikohtunik V. Kõve eriarvamusega.
63. RKÜKo 11.06.2019, 5-18-8/19.
64. RKÜKo 21.01.2014, 3-4-1-17-13.
65. RKÜKo 12.07.2012, 3-4-1-6-12.
66. RKÜKo 03.07.2012, 3-3-1-44-11.
67. RKÜKo 10.04.2012, 3-1-2-2-11.
68. RKPJKo 19.03.2009, 3-4-1-17-08.
69. RKÜKo 02.06.2008, 3-4-1-19-07.
70. RKÜKo 03.12.2007, 3-3-1-42-06.
71. RKPJKo 31.01.2007, 3-4-1-14-06.
72. RKPJKo 20.03.2006, 3-4-1-33-05.
73. RKÜKm 28.04.2004, 3-3-1-69-03.
74. RKÜKo 17.03.2003, 3-1-3-10-02.
-
75. RKPJKo 02.12.2024, 5-24-22/16.
76. RKPJKo 02.11.2023, 5-23-34/9.
77. RKPJKo 22.06.2023, 5-23-6/13.
78. RKPJKo 23.02.2023, 5-22-12/19.
79. RKPJKo 16.11.2021, 5-21-10/18.
80. RKPJKo 28.09.2021, 5-21-4/13.
81. RKPJKm 13.11.2019, 5-19-43/2.
82. RKPJKo 21.06.2019, 5-19-28/10.
83. RKPJKm 10.04.2018, 5-17-42/9.
84. RKPJKm 12.12.2017, 5-17-10/10.
85. RKPJKo 20.12.2016, 3-4-1-3-16.

86. RKPJKo 16.11.2016, 3-4-1-2-16.
87. RKPJKo 14.10.2015, 3-4-1-23-15.
88. RKPJKo 06.01.2015, 3-4-1-34-14.
89. RKPJKm 07.11.2014, 3-4-1-32-14.
90. RKPJKo 04.04.2011, 3-4-1-9-10.
91. RKPJKo 25.06.2009, 3-4-1-3-09.
92. RKPJKo 13.06.2005, 3-4-1-5-05.
93. RKPJKo 21.06.2004, 3-4-1-9-04.
94. RKPJKo 25.03.2004, 3-4-1-1-04.
95. RKPJKo 17.02.2003, 3-4-1-1-03.
96. RKPJKo 06.03.2002, 3-4-1-1-02.
97. RKPJKo 03.05.2001, 3-4-1-6-01.

98. RKTkm 15.06.2023, 2-22-7773/22.
99. RKTkm 19.05.2023, 2-21-7200/68.
100. RKTkm 12.01.2022, 2-19-1719/87 koos riigikohtunik T. Tampuu eriarvamusega.
101. RKTkm 10.02.2021, 2-18-11489/76.
102. RKTkm 11.12.2013, 3-2-1-154-13.
103. RKTko 06.11.2013, 3-2-1-119-13.
104. RKTko 24.10.2012, 3-2-1-111-12.
105. RKTkm 05.06.2012, 3-2-1-40-12.
106. RKTkm 23.05.2012, 3-2-1-48-12.
107. RKTkm 14.03.2012, 3-2-1-6-12.
108. RKTkm 26.10.2011, 3-2-1-78-11.

109. RKHKo 17.05.2024, 3-22-1072/28.
110. RKHKo 17.06.2021, 3-19-1416/43.
111. RKHKo 15.12.2017, 3-13-2425/53.
112. RKHKm 16.05.2012, 3-3-1-11-12.
113. RKHKo 13.10.2005, 3-3-1-45-05.
114. RKHKo 05.03.2001, 3-4-1-2-01.
115. RKHKo 19.06.2000, 3-3-1-16-00.
116. RKHKo 12.06.2000, 3-3-1-15-00.
117. RKHKo 18.05.2000, 3-3-1-11-00.

Maa- ja ringkonnakohtu praktika

118. TlnRnKm 11.11.2024, 2-24-5841/31.
119. TlnRnKm 10.02.2020, 2-19-3348/31.
120. TlnRnKm 07.11.2018, 2-17-3205/67.
121. HMKm 27.04.2015, 2-15-1295/24.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

122. EIKo 10699/05, *Paulik vs. Slovakkia*.
123. EIKo 13710/88, *Niemietz vs. Saksamaa*.
124. EIKo 15379/16, *Abdi Ibrahim vs. Norra*.
125. EIKo 16112/15, *Fröhlich vs. Saksamaa*.
126. EIKo 16969/90, *Keegan vs. Iirimaa*.
127. EIKo 18535/91, *Kroon jt vs. Madalmaad*.
128. EIKo 18766/11 ja 36030/11, *Oliari jt vs. Itaalia*.
129. EIKo 20578/07, *Anayo vs. Saksamaa*.
130. EIKo 21830/93, *X, Y ja Z vs. Ühendkuningriigid*.
131. EIKo 22070/93, *Boughanemi vs. Prantsusmaa*.
132. EIKo 2303/19, *Katsikeros vs. Kreeka*.
133. EIKo 23338/09, *Kautzor vs. Saksamaa*.
134. EIKo 23890/02, *Phinikaridou vs. Küpros*.
135. EIKo 25358/12, *Paradiso ja Campanelli vs. Itaalia*.
136. EIKo 27110/96, *Nylund vs. Soome*.
137. EIKo 29381/09 ja 32684/09, *Vallianatos jt vs. Kreeka*.
138. EIKo 3004/10, *Marinis vs. Kreeka*.
139. EIKo 30141/04, *Schalk ja Kopf vs. Austria*.
140. EIKo 30943/96, *Sahin vs. Saksamaa*.
141. EIKo 31021/08, *I.S. vs. Saksamaa* koos kohtunike A. Power-Forde'i ja B. M. Zupančič eriarvamusega
142. EIKo 34308/96, *Yildirim vs. Austria*.
143. EIKo 37031/21, *I.V. vs. Eesti*.
144. EIKo 37956/11, *A.K. ja L. vs. Horvaatia*.
145. EIKo 40119/21, *M.L. vs. Poola*.
146. EIKo 42326/98, *Odièvre vs. Prantsusmaa*.
147. EIKo 44362/04, *Dickson vs. Ühendkuningriigid*.

148. EIKo 44599/98, *Bensaid vs. Ühendkuningriigid*.
149. EIKo 44690/09, *Capin vs. Türgi*.
150. EIKo 45582/99, *L. vs. Madalmaad*.
151. EIKo 53377/13, *Strumia vs. Itaalia*.
152. EIKo 56513/17 ja 56515/17, *C.P ja M.N. vt. Prantsusmaa*.
153. EIKo 57813/00, *S.H. jt vs. Austria*.
154. EIKo 61657/16, *Paparrigopoulos vs. Kreeka*.
155. EIKo 6339/05, *Evans vs. Ühendkuningriigid*.
156. EIKo 65192/11, *Menesson vs. Prantsusmaa*.
157. EIKo 67545/09, *Ternovszky vs. Ungari*.
158. EIKo 6833/74, *Marckx vs. Belgia*.
159. EIKo 69997/17, *Lavanchy vs. Šveits*.
160. EIKo 7075/10, *Ageyevy vs. Venemaa*.
161. EIKo 72105/14 ja 20415/15, *Silva ja Mondim Correia vs. Portugal*.
162. EIKo 7361/05, *Laakso vs. Soome*.
163. EIKo 74826/01, *Shofman vs. Venemaa*.
164. EIKo 76639/11, *Denisov vs. Ukraina*.
165. EIKo 8777/79, *Rasmussen vs. Taani*.
166. EIKo 9214/80, 9473/81 ja 9474/81, *Abdulaziz, Cabales ja Balkandali vs. Ühendkuningriigid*.

Välisriikide kohtupraktika

167. BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 09. April 2024 – 1 BvR 2017/21.
168. BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 13. Februar 2007 – 1 BvR 421/05.
169. BGH, Beschluss vom 10. Dezember 2014 – XII ZB 463/13.
170. BGH, Beschluss vom 15. Mai 2024 – XII ZB 358/22.
171. *Judgment in the matter of the Baronetcy of Pringle of Stichill*, United Kingdom Privy Council (UKPC) 2016 (JCPC/2015/0079).

KASUTATUD MUUD ALLIKAD

172. 7. detsembri 2022. aasta Euroopa Komisjoni ettepanek luua nõukogu määrus, mis käsitleb kohtualluvust, kohaldatavat õigust, põlvnemisega seotud asjades tehtud lahendite tunnustamist ja ametlike dokumentide vastuvõtmist ning Euroopa

vanematõendi loomist. – COM/2022/695 final. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:52022PC0695> (21.04.2025).

173. Euroopa Inimõiguste Kohus. Guide on Article 8 of the Convention – Right to respect for private and family life. 1st edition. Strasbourg: Council of Europe/European Court of Human Rights 2017. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/article-8> (21.04.2025).
174. Gesetzliche Regelungen der Elternschaft Ein Überblick über Regelungen der Elternschaft und die Möglichkeit einer Mehrelternschaft in verschiedenen Rechtsordnungen. Deutscher Bundestag: Wissenschaftliche Dienste 2018. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.bundestag.de/resource/blob/585678/34e06f29abb83eb4f3ecec7f13507408/wd-7-146-18-pdf-data.pdf> (31.03.2025).
175. Riigikogu XI koosseis. Perekonnaseaduse eelnõu (543 SE) seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/b08d579a-6ae6-7288-be34-fcfd72f84e0/perekonnaseadus/> (24.11.2024).
176. Riigikogu XI koosseis. Perekonnaseaduse eelnõu (55 SE) seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/982033c7-c2e1-2ce6-0479-ef2bf925488b/perekonnaseadus/> (26.04.2025).
177. Riigikogu XV koosseis. Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (207 SE) seletuskiri. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5fcbb8fd-b3d9-47a4-b5c1-ed9959bf0c9c/perekonnaseaduse-muutmise-ja-sellega-seonduvalt-teiste-seaduste-muutmise-seadus/> (28.04.2025).